

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

CİLT: 23 SAYI: 58 OCAK - MART 2023

T.C. AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

SOSYAL POLİTİKA
ÇALIŞMALARI DERGİSİ
Hakemli Araştırma Dergisi

Sahibi

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adına
Ahmet Abdullah SEZEN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Dr. Emre TÖRE

Yönetim ve İletişim

Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi 2177. Sokak No: 10/A
Çankaya – ANKARA
e-posta: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr
web: <http://dergipark.gov.tr/spcd>

Yayın Türü

Yaygın Süreli Yayın

ISSN

2148-9424

E-ISSN

2651-4265

Grafik Tasarım / Uygulama

Erkan USLU

Yapım

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi
Ostim OSB Mahallesi 1256 Cadde No: 11 06374 Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 354 91 31 (pbx) Faks: 0312 354 91 32 e-posta: bilgi@tdv.com.tr

Baskı Adedi

500

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir.
© Her hakkı saklıdır. Dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları sadece Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına aittir. Yazılı ön izin olmaksızın yazıların tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır.

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi üç (3) ayda bir yayımlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.

SOBIAD Index tarafından dizinlenmektedir.

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

CİLT: 23 SAYI: 58 OCAK - MART 2023

T.C. AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

EDİTÖR

Doç. Dr. Olgun GÜNDÜZ

EDİTÖR YARDIMCISI

Bengü ÇIKRIK ERKEN

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN * Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Veysel BOZKURT * İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Yücel BULUT * İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nergis DAMA * Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Azize Aslıhan NİŞANCI * Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN * Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK * İstanbul Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Emrah AKBAŞ * Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK * Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Deniz SEZGİN EMÜLER * Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Tuncay ERGENE * Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPİNAR * Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Emine Nilgün METİN * Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Emine ÖZMETE * Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Esra Burcu SAĞLAM * Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Senem ERTAN SAVAŞ * Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulkadir ŞENKAL * Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Hakan TÜRKÇAPAR * Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Betül ULUKOL * Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi

Prof. Dr. Sutay YAVUZ * Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

*Bu sayfada yer alan isimler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

BİLİMSEL YAZIŞMA

Makaleler ile ilgili tüm soru ve yazışmalarınız için:

Bengü ÇIKRIK ERKEN

e-posta:spcdergisi@bile.gov.tr

EDİTÖRDEN

Kıymetli Okurlarımız,

2023 senesinin ilk sayısı olan 58. sayımızla yeniden karşınızdayız. Bu sayıda, Türk toplumunda aile olgusu, yaşlanmanın aile yardımlarına olan etkisi, engelli bakım hizmetleri, çocuk bakım süreçleri, tek ebeveynli aileler, akran zorbalığı ve sosyal beceriler arasındaki ilişki gibi konulara dair yapılan çalışmalara yer veriliyor. Bu çalışmaları, politika yapıcılara, sahadaki uygulayıcılara, alana ve alanyazına yapacağı katkılar açısından önemsedığımızı belirtmek istiyoruz.

Bu sayımızda 7 çalışmaya yer veriyoruz.

İlk çalışma Aslı KAVURMACI ve Halil İbrahim GÜNDÜZ tarafından kaleme alınan “Yaşlanmanın Aile Yardımı Harcamalarına Etkisi: Oecd Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma” isimli makaledir. Bu çalışmada, 21 OECD ülkesinde 1981–2017 dönemi için yaşlı nüfus oranı ile sosyal harcamalar içinde önemli bir yardım türü olan aile yardımları arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışmanın bulgularında OECD ülkeleri için aile yardımlarının yaşlı nüfusu etkileyen önemli bir faktör olduğu saptanmış, özellikle Türkiye, İsviçre, Japonya ve Yeni Zelanda için aile yardımlarının yaşlı nüfusun önemli bir belirleyicisi olduğu tespit edilmiştir.

“Engelli Evde Bakım Hizmetlerinde Karşılaşılabilecek Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme” isimli Hilal KÖK tarafından yapılan çalışma derginin ikinci makalesidir. Çalışmada öncelikle evde bakım kavramı, evde bakım hizmeti

ihtiyacı, evde bakım hizmetinin amacı ve bu hizmetin mevzuat temellendirilmesine değinilerek evde bakım hizmeti ve evde bakım aylığı uygulamalarında karşılaşılabilecek değışkenlere yer verilmektedir. Çalışmada engelli evde bakım hizmet sunumu, gelir kriteri, mevzuat, yapılan sosyal incelemeler, uygulayıcıların niteliğı, bakım verenin ihtiyaçları vb. başlıklar değerdendirilerek uygulamadaki olası sorunların giderilmesine yönelik hizmet sunumundaki kalitenin artırılmasına dair öneriler sunulmuştur.

Derginin üçüncü makalesi “*Yapısal ve Sayısal Özellikleriyle Türk Toplumunda Aile: Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mahkeme Kayıtlarına Göre Mucur Ailesi*” ismiyle Cem KARAKILIÇ tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmada mahkeme kayıtlarından yola çıkarak Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi Mucur ailesi hakkında senkronik ve diyakronik bir okuma gerçekleştirilmekte, hane halkının sayısal ve yapısal özelliklerini kullanarak yörenin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklerini tespit ederek, ailenin teamül ve temayüllerini maksimize etmek suretiyle insanı, haneyi, sokağı, ve toplumu incelemek hedeflenmektedir. Araştırmada Mucur ailesinin yapısal ve sayısal özellikleri, mahkeme kayıtlarına yansıyan yüzüyle beş başlık altında incelenmektedir. Çalışmada Kırşehir Şer’iyye Sicillerinde bulunan mukavele, senet, satış, vakfiye, vekâlet, kefalet, vesayet, veraset, itk, borçlanma, tereke/taksim, evlenme, boşanma, itaat gibi dava tutanaklarından yararlanıldığı belirtilmektedir.

Dördüncü çalışma Zeynep Burcu UĞUR, Emre YILDIZ ve Raziye YÜKSEL DOĞAN tarafından kaleme alınan “*Türkiye’de Çalışan Kadınların Küçük Çocuklarına Kim Bakıyor*” isimli makaledir. Bu çalışmada Türkiye’de yaşayan kadınları temsil eden bir örnekleme sahip olan Türkiye Nüfus ve Sağlık araştırmasının 2003-2018 yılları arasında yapılmış 4 dalgasının fert düzeyindeki verileri üzerinden giderek çocuk bakım tercihlerini açıklamak için çok kategorili lojit regresyon modeli kullanılmıştır. Araştırma sonuçları çalışan annelerin çocuk bakımını kabaca (~%60) 3 kadının sağladığını göstermektedir. Bunlar; anne, anneanne ve babaannedir. 2018 yılı itibariyle 0-5 yaş arası çocuğına sahip olan çalışan kadınların sadece %12’sinin kurumsal bakımı tercih ettikleri, zaman içinde kurumsal bakımın tercih edilme oranlarında artış olduğuna da dikkat çekilmektedir. Kurumsal bakım tercihinin arttırılmasını arttırıcı

faktörler arasında çocuğun yaşı, ailenin ekonomik durumu ve annenin eğitim düzeyi gibi faktörlerin geldiği ifade edilmektedir.

Ali GÜNGÖR tarafından kaleme alınan “*Tek Ebeveynli Aileler: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme*” isimli çalışma derginin beşinci makalesidir. Çalışmada tek ebeveynli ailelerin Türkiye’deki yapısal değişimini boylamsal olarak ortaya koymak, sorunlarını ve süreçte geliştirdikleri güçlü yönlerini irdelemek ve bu konuda farkındalık oluşturmak hedeflendiği ifade edilmektedir. Araştırmanın veri kaynağını Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları (TAYA) 2006, 2011 ve 2016 ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), Evlenme ve Boşanma İstatistikleri ve Türkiye Aile Yapısı Araştırması verileri oluşturulmaktadır. Sonuç olarak araştırma kapsamında tek ebeveynli ailelerin yapısal değişimi boylamsal olarak ortaya konulmakta, sosyal yaşam, psikolojik durumları ve riskler incelenmekte ve muhtemel çözüm önerileri sıralanmaktadır.

Derginin altıncı makalesi “*Okul Öncesi Çocuklarda Zorba-Kurban Davranışları ve Sosyal Beceriler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*” ismiyle Arzu ÖZYÜREK ve Elif Sultan ÖZDEMİR tarafından kaleme alınan çalışmadır. Bu çalışmada okul öncesi dönemdeki çocukların zorba-kurban davranışları ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu araştırmanın çalışma grubunu Karabük ili şehir merkezindeki okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaşındaki çocuklardan rastlantısal olarak seçilen 25 okul öncesi eğitim kurumundan 150 çocuk oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda çocukların zorba kurban davranışları ve sosyal becerileriyle cinsiyet ve yaşları arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Kız çocukların akademik destek becerileri, arkadaşlık becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin erkek çocuklardan daha yüksek olduğu, 6 yaşındaki çocukların arkadaşlık becerilerinin 5 yaşındaki çocuklara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çocukların kurban-çocuk davranışları arttıkça sosyal becerilerden başlangıç becerilerinin arttığı, pasif zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, akademik destek becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı; zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, akademik destek becerileri, arkadaşlık becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı *belirlenmiştir*.

Derginin son makalesi Zeynep Müjde SAKAR tarafından yapılan ‘‘İstatistikler Işığında Yaşlı Bakım Hizmetleri Alanında lkemizde Uygulanan Politikalar’’ isimli çalışmadır. Bu çalışmada ülkemizde gerçekleştirilen yaşlı bakımıyla ilgili gelişmeler tarihsel arka planıyla birlikte incelenmektedir. Çalışmada son dönemde yapılan evde bakım hizmeti çalışmaları, destekleyici bakım hizmeti ve yaşlı yaşam evi gibi uygulamalar en yaygın yaşlı bakım hizmeti olan kurumsal, yatılı ve uzun süreli bakım hizmeti olan huzurevleri ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerine ve sosyal yardımlar kapsamında sağlanan aynı ve nakdi destekler ele alınmaktadır.

Çalışmaların faydalı olması temennisiyle iyi okumalar, selamlar...

Doç. Dr. Olgun GÜNDÜZ

Editör

İÇİNDEKİLER

- Yaşlanmanın Aile Yardımı Harcamalarına Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma**
The Effect of Aging on Family Benefits Spending: A Study on OECD Countries..... 11
Aslı KAVURMACI, Halil İbrahim GÜNDÜZ
Araştırma Makalesi
- Engelli Evde Bakım Hizmetlerinde Karşılaşılabilecek Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme**
An Assessment on The Problems That May Be Encountered in Home Care Services
for The Disabled..... 45
Hilal KÖK
Derleme
- Yapısal ve Sayısal Özellikleriyle Türk Toplumunda Aile: Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mahkeme Kayıtlarına Göre Mucur Ailesi**
Family in Turkish Society with Its Structural and Numerical Features: Mucur Family
According to The Court Records of The Late Ottoman and Early Republic Period 63
Cem KARAKILIÇ
Araştırma Makalesi
- Türkiye’de Çalışan Kadınların Küçük Çocuklarına Kim Bakıyor?**
Who is Minding The Young Children of Working Women in Türkiye? 93
Zeynep Burcu UĞUR, Emre YILDIZ, Raziye YÜKSEL DOĞAN
Araştırma Makalesi
- Tek Ebeveynli Aileler: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme**
Single Parent Families: A Social Psychological Assessment 129
Ali GÜNGÖR
Araştırma Makalesi
- Okul Öncesi Çocuklarda Zorba-Kurban Davranışları ve Sosyal Beceriler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**
An Examination of The Relationship Between Bully-Victim Behaviors and
Social Skills of Preschool Children 157
Elif Sultan ÖZDEMİR, Arzu ÖZYÜREK
Araştırma Makalesi
- İstatistikler Işığında Yaşlı Bakım Hizmetleri Alanında Ülkemizde Uygulanan Politikalar**
Policies Applied in Our Country in The Field of Elderly Care Services
in The Light of Statistics..... 179
Zeynep Müjde SAKAR
Araştırma Makalesi

YAŞLANMANIN AİLE YARDIMI HARCAMALARINA ETKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Aslı KAVURMACI¹

Halil İbrahim GÜNDÜZ²

Öz

Yaşlı bireylerin nüfus içindeki payının artmasıyla birlikte dünyadaki ülkelerin büyük bir kısmı ciddi bir şekilde nüfus yaşlanması olgusu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum üzerinde bebek ölümleri, doğurganlık ve erken ölümlerdeki düşüşlerden kaynaklı artan yaşam süresinin yanı sıra sağlık hizmetleri ve teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin de etkili olduğu görülmektedir. Ancak küresel olarak değişen nüfus yapısı, gelecekteki sosyal harcamalar hakkında ciddi endişeleri de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada 21 OECD ülkesinde 1981-2017 dönemi için yaşlı nüfus oranı ile sosyal harcamalar içinde önemli bir yardım türü olan aile yardımları arasındaki ilişki Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen nedensellik yaklaşımı yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre OECD ülkeleri için aile yardımlarının yaşlı nüfusu etkileyen önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Türkiye, İsviçre, Japonya ve Yeni Zelanda için aile yardımlarının yaşlı nüfusun önemli bir belirleyicisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal harcamalar, yaşlanma, OECD, panel nedensellik yaklaşımı

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, E-posta: akavurmaci@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4790-2269

² Arş.Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, E-posta: halil.gunduz@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6606-7775

KAVURMACI, A., GÜNDÜZ, H İ.(2023). Yaşlanmanın Aile Yardımı Harcamalarına Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(58), 11-43. DOI:10.21560/spcd.vi.1257249

THE EFFECT OF AGING ON FAMILY BENEFITS SPENDING: A STUDY ON OECD COUNTRIES

Abstract

The increase in the share of elderly people in the world's population has caused many countries to face the phenomenon of population aging. This is affected by an increase in life expectancy, which comes from improvements in medical services and technology as well as decreases in infant mortality, fertility, and premature death. However, concerns regarding future global social spending have been further increased by the changing population structure. Using the causality methodology proposed by Emirmahmutoglu and Kose (2011), this study examines the relationship between ageing and family benefits public spending in twenty-one OECD countries between 1981 and 2017. The outcome of the study indicated that family benefits are an important factor affecting the elderly population in OECD countries. It is also found out that family benefits are a major determinant of the elderly population, especially in Türkiye, Switzerland, Japan, and New Zealand.

Key Words: *Social expenditures, ageing, OECD, panel causality approach*

GİRİŞ

Eski çağlardan toplumsal düzenin yerleştiği modern zamanlara kadar ekonomik ve sosyal hayat içinde pek çok sorunla mücadele eden toplumlar, Batı Avrupada 19. yy'da ortaya çıkan ve etkisinin hızlı bir şekilde tüm dünyada hissedildiği Endüstri Devrimi ile sınıf çekişmelerinin, refah arayışlarının, yoksulluk tartışmalarının odağında yeni bir dünya düzeni ile karşı karşıya kalmıştır. Yeni dünya düzeni, çalışma hayatı içerisinde başta emek ve sermaye arasında başlayan sorunlardan, devamında kadın, erkek ve çocukları içine alan aile temelli ekonomik sorunlara, günümüzde ise, yaşlılar, engelliler, gençler, azınlıklar, göçmenler gibi farklı kesimlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik sorunlarına kadar önemli beraberinde getirmiştir. Söz konusu bu tartışmalar, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayacak ve mevcut sorunlara çözüm üretecek “sosyal” politikalara duyulan ihtiyacı da ortaya koymuştur.

Son yıllarda küreselleşme ve neoliberal politikaların ekonomik etkileri sosyal tarafların sorunlarını giderek daha belirgin kılmakta ve sosyal politikalara ihtiyacı daha görünür hale getirmektedir. Sadece bireyleri değil, kişinin aile ve yakın çevresiyle birlikte toplumsal bir etkiye sahip olan ekonomik ve sosyal sorunlar, toplumun her kesimini içine alacak politikalara ihtiyacı pekiştirmektedir. Özellikle dünya genelinde birçok ülkenin toplam nüfusu içerisinde yaşlı nüfus oranının artması, bu artan yaşlı nüfusun ihtiyaçları doğrultusunda ülkeleri yeni politika ve uygulama arayışlarına yönlendirmektedir.

Geçmişte işçi sınıfı ve onun temel sorunlarına yönelik dar kapsamlı ve sınırlı amaçlı anlayış izleyen sosyal politikalar, günümüzde yoksulluğun önlenmesi, sosyal koruma, adil gelir dağılımı, işsizliğin önüne geçilmesi, sosyal güvenlik, temel eğitim ve sağlık hakkının elde edilmesi başta olmak üzere eşitlik ve adalet temelli birçok amaç taşımaktadır (Koray, 2018, s. 34-36). Ekonomik, politik, teknolojik ya da kültürel etkenlerle sürekli değişen ve gelişen sosyal hayatın neden olduğu sorunlara yönelik tedbirler içeren sosyal politikalar, bu bağlamda dinamik doğasıyla sürekli yenilen bir karakter ortaya koymaktadır (Baştaymaz, 2016, s.10-11).

Sosyal politikaların farklı biçimlerde düzenlendiği ve uygulama alanı bulunduğu ülkeler, refah devleti olarak adlandırılmakta ve çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Literatürde en geniş kabul gören Esping-Andersen refah devleti

sınıflamasına göre refah devletleri üç grupta tasvir edilmiştir. Bu sınıflamada, birinci grup liberal refah devleti, ikinci grup muhafazakâr ve korporatist refah devleti son grup ise sosyal reformun arkasındaki baskın gücün sosyal demokrasi olduğu uluslardaki sosyal demokrat refah devleti modelidir (Esping-Andersen, 1990, s. 26-27). İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyal adalet ve demokrasinin işlerliği ile güçlü bir etki ortaya koyan refah devleti sistemi, toplumların istikrarlı ve dengeli gelişimlerinde önemli roller üstlenmiştir. Ancak günümüzde küreselleşme, neoliberalizm etkisi ve ekonomilerin uluslararası bağlamda bütünleşmesiyle, refah devletinin ulaşmaya çalıştığı sosyal adalet ve adil gelir dağılımı anlayışının olumsuz etkilendiği, sosyal politikalarda da ulaşılan kazanımların kimilerinde durağanlığa kimilerinde ise geriye gidişe neden olduğu gözlemlenmektedir (Özdemir, 2009, s.62-75).

Refah devletini tanımlamada, ülkelerin GSYH'leri içindeki sosyal harcamaları önemli bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Ancak 1970'lere kadar altın çağını yaşayan refah devletleri ardı ardına yaşanan krizlerle güç kaybetmiş, bu durumun etkileri 1980'lere kadar devam etmiş ve sosyal harcamalar ise ülke bütçeleri üzerinde bir yüke dönüşmüştür. Günümüze gelindiğinde sosyal harcamalar ülkelerin sosyal politika önceliklerine göre farklılaşmış ve sınırlı bir biçimde artan özellik kazanmıştır (Çalışkan, 2012, s. 225-227). Bugün ülkelerin demografik değişimlerine bağlı olarak sosyal harcamaların halen büyük bölümünü, yaşlanma ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sağlık harcamaları oluşturmaktadır (Uyanık ve Başyigit, 2018, s.280-285; Akdoğan, 2021, s. 352-356).

Literatürdeki çalışmalar ağırlıklı olarak yaşlanmanın sağlık harcamaları üzerindeki etkisini incelemektedir. Sağlık harcamaları sosyal harcamalar içinde en önemli yardım türlerinden biridir. Ancak tek başına sosyal harcamaların belirleyicisi değildir. OECD sosyal harcamaları nakit yardımları, doğrudan aynı mal ve hizmet sunumlarını ve sosyal amaçlı vergi indirimlerini içeren bir mekanizma olarak tanımlar. Ayrıca yardımların düşük gelirli haneleri, yaşlıları, engellileri, hastaları, işsizleri veya gençleri hedef almasının yanı sıra bu yardım programlarının “sosyal” olarak değerlendirilmesi için kaynakların haneler arasında yeniden dağıtılmasını ya da zorunlu katılımı içermesi gerektiğini de vurgular (OECD, 2022a).

Araştırma çerçevesinde ele alınan “*aile yardımı harcamaları*” ise, mali destek de dahil olmak üzere yalnızca ailelere ve çocuklara yönelik yapılan kamu harcamaları olarak ifade edilmektedir. Aile yardımlarına ilişkin üç tür kamu harcaması bulunmaktadır. Bu harcamalar çocuklu ailelere çocukla ilgili yapılan yardımlar dahil nakit transferler (nakit yardımlar), ebeveyn izni dönemlerinde yapılan gelir desteği ödemeleri ve tek ebeveynli aileler için gelir desteği şeklindedir (OECD, 2022b). OECD hükümetleri, aileleri desteklemenin yanı sıra, ebeveynlere iş ve aileyi ilgilendiren kararlarında daha fazla seçenek sunmayı amaçladığını vurgulamaktadır. Sağlanan desteklerin türleri ve yoğunluğu ülkeden ülkeye önemli ölçüde farklılık göstermekle birlikte, tüm bu destekleri şekillendiren politikaların temelinde iş ve aile sorumluluklarını dengelemek, ebeveynlerin arzu ettikleri sayıda çocuğa sahip olmalarına yardımcı olmak, kadın işgücü arzını harekete geçirmek, toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek, çocuk ve aile yoksulluğuyla mücadele etmek, çocuk gelişimini desteklemek ve genel olarak erken yaşlardan itibaren çocukların refahını artırmak olduğu dile getirilmektedir (OECD, 2011).

Günümüzde birçok ülkenin düşük doğurganlık ve nüfusun yaşlanması yanı sıra ekonomik krizlerin getirdiği giderek artan oranda aile yoksulluğu sorunu ile karşı karşıya kaldığı gözlemlenmektedir. Sağlık ve barınma destekleri içeren sosyal harcamalar yoksulluğun getireceği risklerin önüne geçilmesinde önemli rol üstlenmektedir. Ancak bu yardımlar tek başına yeterli değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyici politikalarla ebeveynlerin işgücüne katılımının önündeki engelleri ortadan kaldırmak, çocuk ve aile yoksulluğuyla mücadelede önemli bir adımdır. Özellikle çalışma çağındaki nüfusu sabitlenen veya azalan ülkelerde, aile yardımları, ayni ve nakdi çocuk bakımı destekleri, evde yardım hizmetleri ya da bakım merkezi ödemeleri yoluyla kamu çocuk bakımı desteği, kadın işgücü arzının harekete geçirilmesinde etkili araçlardan biri olarak görülmektedir.

Bu bağlamda, ülkelerin sosyal harcamalarını önemli ölçüde etkileyen sosyal taraflarından biri olan yaşlı nüfusun sağlık harcamaları dışında diğer yardım türlerini nasıl etkilediği sorusu çalışmanın ortaya çıkmasında önemli bir motivasyon olmuştur. Çalışmada, “yaşlanma” ile aile yararına yapılan sosyal harcamaları ifade eden “aile yardımı harcamaları” arasındaki ilişkinin ortaya

çıkartılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada sosyal harcama ile yaşlanma arasındaki ilişkinin incelenmesinde, literatürde genel olarak kullanılan sağlık harcaması, eğitim ya da konut harcamaları gibi değişkenlerinden farklı olarak “aile yardımı harcamaları” değişkeni kullanılmıştır. Ayrıca son yıllarda OECD, G7 gibi ülke grupları örneklem alınarak analiz edilen sosyal harcamalar ya da yaşlanma temalı çalışmalar oldukça fazla olmakla birlikte, bu konuların ulusal literatürde daha çok “*sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme/gelir dağılımı*” ya da “*yaşlanma ve sağlık harcamaları ilişkisi*” perspektifinden ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda yaşlanmanın aile yardımları üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmanın özellikle ulusal literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağına inanılmaktadır.

SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL HİZMETİN ODAĞINDA YAŞLANMA KONUSU

Dünya nüfusunun her geçen yıl giderek yaşlanması, özellikle söz konusu demografik değişime kaynaklık eden gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde yaşayan bireyleri ilgilendiren önemli bir konudur. Nüfus yapısında meydana gelen bu dönüşümün, bireyler ve toplumlar için hayatın her alanında önemli etkileri olması beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınmanın yanı sıra nüfusun yaşlanması olgusu ile aynı anda uğraşmak durumunda kalacaklardır. Gelişmiş ülkeler ise, daha uzun ve aktif bir hayat süren yaşlı bireylerin gelecekteki ihtiyaçları için kaynak ayırmak durumunda olacaklardır. Bu durum; ülkeleri, yaşlı bireylerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sosyal politikalarla birlikte, bakım temelli hizmetleri içeren sosyal hizmetleri uygulanmasını, yaygınlaştırmasını ve de geliştirilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Küresel dünyada önemli bir konu haline gelen yaşlanmaya dair ilk kez 1982 yılında Viyana’da düzenlenen Dünya Yaşlılık Asamblesi’nde 62 maddelik bir eylem planı hazırlanmıştır. Hazırlanan Viyana Uluslararası Eylem Planı çerçevesinde aile, sosyal refah, gelir güvenliği ve istihdam, yaşlı tüketicilerin korunması, sağlık, beslenme, barınma, çevre, eğitim gibi başlıkların yanı sıra yaşlanmaya dair verilerin toplanması ve analizi gibi konularda da özel eylem çağrısında bulunulmuştur (UN, 2022). Eylem planında öne çıkan önemli bir tespit ise yaşlanmanın hem niceliksel hem de niteliksel anlamda

sosyo-ekonomik gelişmenin hem bir işareti hem de bir sonucu olduğudur. Bu bağlamda özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki dengeli ve bütünlük kalkınmayı sağlayan sektörlerin aynı hızda ilerleyemediği, bu durumun ise gelecekte çarpıcı biçimde artan yaşlı nüfus için insana yakışır bir yaşam standardı garanti etmeden yaşlanmayı getireceği vurgulanmıştır (UN, 1982, s.55). Asamb-le'nin ikincisi ise, 2002 yılında Madrid'de düzenlenmiş ve 21. yüzyılın sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik değişimleri dikkate alarak hazırlanan gözden geçirilmiş yeni bir Eylem Planını kabul edilmiştir (UN, 2022). Bu süreçte nüfus içindeki 60 yaş ve üstü kişilerin sayısı ve oranının hızla artmakta olduğunu dile getiren Dünya Sağlık Örgütü, 2019 yılında 1 milyara erişen 60 yaş ve üstü insan sayısının, 2030'da 1,4 milyara ve 2050'de 2,1 milyara yükseleceğini öngörmektedir (WHO, 2022).

Dünya Sağlık Örgütü yaşlanmayı karmaşık bir süreç olarak tanımlarken, süreci meydan getiren ve etkileyen birçok değişken olduğunu vurgular. Temelde yaşlanmanın, biyolojik düzeyde çok çeşitli moleküler ve hücrel hasarın kademeli olarak birikmesiyle başladığı, zamanla bu hasarın, birçok hastalık riskini arttırdığı ve bireyin kapasitesinde genel bir düşüşe yol açtığı bir değişim süreci şeklinde açıklanır. Bu durum eninde sonunda ölümle sonuçlanacaktır (WHO, 2015, s.25). Ancak sadece biyolojik değil, kronolojik, sosyolojik ve psikolojik yaşlanma gibi birçok farklı boyutta ele alınan yaşlanma, bireyin fizyolojik ve biyolojik etkiler başta olmak üzere yaşadığı değişimler nedeniyle günlük yaşam içindeki aktivitelerini gerçekleştirme zorlanarak, başkalarına bağımlı hale geldiği dönem olarak ifade edilmektedir (Tereci vd., 2016, s.86). Yaşlılık ve yaşlılık dönemine ilişkin meseleler pek çok disiplinin konusu olup, disiplinler arası çalışma anlayışına elverişli bir alandır. Örneğin biyolojik, sosyolojik, psikolojik ve ekonomik yönleriyle yaşlılığı ve yaşlılık dönemini inceleyen gerontoloji bilimi ile bireylerin refah ihtiyaçları ve bakım hizmetlerini içeren uygulamalar başta olmak üzere sosyal politikanın planladığı ve düzenlediği hizmetler sisteminin yürütülmesinde önemli rolü olan sosyal hizmetler birbirini tamamlayan çalışmalara imkân vermektedir (Dölek, 2011, s.9; Başer, 2020 s.5)

Yaşlılara yönelik sosyal politikaların oluşturulmasında, ekonomik ve sosyal nedenlerle birlikte nüfus yapılarında meydana gelen demografik değişimler

de önemli nedenler arasındadır. Başta ülkelerin yaşadıkları demografik değişimlerle birlikte nüfusun içerisinde yaşlı nüfusunun giderek artan oranı ve bu durumun getirdiği yaşlı bağımlılık oranının artışı “demografik yük” olarak adlandırılan bir olgunun ortaya çıkışıyla ülke üzerinde ekonomik olarak olumsuz etkilerin yaşanmasına neden olmaktadır. Başta bireylerin emekli olarak çalışma hayatından çekilmesinin yarattığı kamu gelirlerinin azalması, üretkenlikten tüketiciliğe geçiş ve sosyal güvenlik harcamaları artışının getirdiği ekonomik etkiler yaşlı bireyleri kamu politikaları çerçevesinde daha önemli hale getirmiştir (Akdoğan, 2021, s. 339-340). Zira, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yayınlanan bir raporda, 2000 yılından beri 55-64 yaş arası *yaşlı işçilerin* toplam işgücü içindeki payının küresel olarak arttığı ve 2030 yılına kadar önemli ölçüde artmaya devam edeceği dile getirilmiştir. 2000 ile 2030 arasında, toplamda yaşlı işçilerin işgücündeki payının gelişmiş ekonomilerde %76 ve gelişmekte olan ülkelerde ise %80 artmış olacağı öngörülmektedir (Harasty and Ostermeier, 2020, s.5).

Ekonomik ve sosyal açıdan değerlendirildiğinde ülkelerin demografik değişimlere yönelik bazı politika ve uygulamaları hayata geçirdiği gözlenmektedir. Örneğin ekonomik açıdan sınırlı kaynaklara sahip olan ülkelerin, GSYH’yi arttırmak amacıyla doğum oranlarının düşmesi yönünde politikalar uyguladığı, ekonomik ve refah göstergeleri yüksek ülkelerin ise düşük doğum oranları ve uzayan yaşam süresine bağlı olarak artan yaşlı nüfusun etkisiyle doğurganlığı arttırıcı politikalar geliştirdiği görülmektedir (Kayacan, 2022, s.110). Ancak bazı ülkeler önlem ve politikalara rağmen olumsuz senaryoların getirebileceği demografik riskleri halen taşımaktadır. Zira Cai ve arkadaşları (2018) doğum oranlarını arttırıcı senaryoların başarısız olması durumunda 2030 yılına kadar Çin’de devlet gelirlerinin yaklaşık yarısının eğitim, sağlık ve emekli maaşlarına harcanması gerekeceğini vurgulamıştır. Çalışmada hızlı yaşlanmayla birlikte gelecekte sosyal harcamaların mali baskısının artacağı, emekli maaşlarının 2050 yılına kadar tek başına hükümet gelirinin yarısından fazlasını oluşturacağı da öngörülmüştür (Cai, Feng, and Shen, 2018, s.826-828).

Öte yandan günümüzde yaşlanma olgusu ve yaşlılığa bakış da toplumdan topluma değişebilmektedir. Batı Avrupa ülkeleri ile Asya ülkeleri bu anlamda dikkat çekici farklılıklar taşımaktadır. Sadece bakış açısı değil, ülkelerin yaşlı

nüfusu hatta yaşlanma hızı da ülkeden ülkeye oldukça değişiklik göstermektedir. Bu açıdan kültürel yapıyla paralel olarak yaşlılık dönemi sosyal destek sistemleri değişebilmekte, bazı ülkelerde yaşlının ailesiyle akrabaları birincil ve ikincil sosyal destek kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bazı ülkelerde ise kadının çalışma hayatındaki yeri, çekirdek aile birliği ya da sosyal etkenlerle birlikte değişen aile yapısı yaşlı bakımının kimin sorumluluğunda olacağı sorusunu gündeme getirmektedir (Dağ, 2018, s.8). Bu bağlamda, geleneksel aile yapısında meydana gelen dönüşümler neticesinde yalnız başına yaşayan yaşlıların sayısındaki artış ve yaşlı bakımı ilgili konular sosyal devlet ilkesinin bir gerekliliği olarak yaşlılara yönelik sosyal politikaların oluşturulması ve uygulanmasını gerekli kılmaktadır.

Nüfusun yaşlanmasının öngörülebilirliğine ve artan hızına rağmen, ülkelerin bu duruma karşı tam anlamıyla hazırlıklı olduğu düşünülmemektedir. Özellikle sağlıklı yaşlanmanın ekonomik ve sosyal refahla yakından ilişkili olduğu düşünüldüğünde, dünyanın birçok ülkesinde yaşlı insanların çoğunun, anlamlı ve onurlu bir yaşam için gerekli olan temel kaynaklara erişemediği gözlemlenmektedir. Zira erken yaşlarda sağlıkta, eğitimde, istihdamda ve kazançta yaşanan dezavantajlar birbirini pekiştirir ve bu durum yaşam boyu devam eder. Sağlığı kötü olan yaşlı insanlar daha az çalışır, daha az kazanır ve daha erken emekli olur. Kaynakların daha sınırlı ve engellerin daha yüksek olduğu kırılğan ortamlarda ise yaşlı insanlar için durum daha da kötüleşir (WHO, 2020, s.3).

Geçmişte Batı toplumlarında ihtiyaç sahibi bireylere yönelik yardımlaşma ve dayanışma mekanizması olarak ortaya çıkan sosyal hizmetin (Çağlar, 2014, s.156), sosyal refah devleti anlayışının ana unsurlarından sosyal adalet ve adil gelir dağılımının sağlanmasında önemli bir rol üstlendiği düşünülmektedir (Çetin, 2015, s.155). Sosyal adaletin, toplumsal refah ve bütünleşmenin hedeflendiği sosyal politikaları ön planda tutan sosyal devlet anlayışında, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler temel bir hak olarak görülmele birlikte yaşlıların korunması ve refahına yönelik kapsayıcı sosyal refah uygulamalarını da içermektedir (Şeker and Kurt, 2018, s.25). Bu uygulamalar arasında yaşlı bireylerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak başta olmak üzere, sosyal güvenlikle bakıma, sosyal yardımlardan yaş ayrımcılığına kadar birçok konuda politika

ve hizmetler yer almaktadır (Gürbüz, 2020, s.240). Yaşlı nüfusunun ve yaşlılığa bağlı sağlık sorunlarının artmasıyla birlikte öne çıkan yaşlı bakımı konusu ise, tüm dünya ülkelerini gündemden güne daha fazla etkilemektedir. Bu durum yaşlı bakım hizmetlerini geliştirme yönünde çalışmaların artmasında da önemli bir etkidir. Dolayısıyla kimi ülkelerde evde bakım öncelikli kimi ülkelerde ise hem evde bakım hem de gündüzlü bakım hizmetlerini içeren kurumsal bakım hizmetlerinde ilerleme kaydedildiği gözlenmektedir (Karakuş, 2018, s.28). Öte yandan sosyal politikaların niceliksel hali ise sosyal harcamalarla şekil bulmaktadır. Bu bağlamda sosyal harcamalar sosyal devletin dinamik yapısını gözlemlemekte önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Yaşanan küresel krizlerin ya da bölgesel entegrasyon süreçlerinin etkisiyle dönem dönem sosyal harcamalarda kısıntıya gidilse de ülkeler arasında farklılaşan oranlarda ihtiyaç gruplarının önceliklerine göre devam ettiği ve harcama düzeyini koruduğu görülmektedir (Çalışkan, 2012, s.225-230).

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Sosyal harcamaların boyutunu ve içeriğini etkileyen siyasi, ekonomik ve sosyal pek çok faktör olduğu gibi, sosyal harcamaların etkilerinin hissedildiği birçok demografik değişken de bulunmaktadır. Bu açıdan literatürde aynı ve nakdi yardım ya da sosyal amaçlı vergi indirimlerini içeren sosyal harcamaların etkilediği düşük gelirli haneler, çocuklar, gençler yaşlılar, engelliler veya işsizlerin hedef alındığı birçok ampirik araştırma ve analiz yapılmıştır. Bu bağlamda literatürde özellikle OECD ülkelerini içeren çalışmaların çeşitliliği dikkat çekicidir. Araştırma çeşitliliği ve kullanılan ekonometrik modellerin farklılığı ülkeler için geleceğe dair önemli ekonomik tespitlerin ve politikaların uygulamaya konmasını da mümkün kılmıştır. Ancak araştırmalar içerisinde dikkat çeken bir diğer unsur ise son yıllarda ağırlıklı olarak kamu harcamaları içerisinde önemli bir paya sahip olan sağlık harcamalarıyla yaşlanma arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmaların fazlalığıdır. Bu açıdan literatürdeki yaşlanma ve sosyal harcamalar arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar bir bütün olarak ele alınmış ve sosyal harcamalar içerisinde önemli bir yeri olan başta sağlık harcamaları olmak üzere yaşlılık/emeklilik maaşları, aile/çocuk yardımları, işsizlik yardımları gibi diğer harcama kalemleri açısından da önemli çalışmalar aktarılmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere ulusal literatürdeki yaşlanma ya da sosyal harcama çerçevesinde yapılan çalışmaların daha çok farklı değişkenlerle ilişkilendirildiği gözlemlenmektedir. Örneğin sosyal harcamaların ekonomik büyüme/gelir dağılımına etkisi, yaşlanmanın da sağlık harcamalarına etkisi üzerinden ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede Gökbunar ve arkadaşları (2016) yaşlanma olgusu ve yaşlı nüfusunun artışıyla paralel kamu sağlık harcamalarındaki artışı farklı ülke uygulamaları açısından incelemiş, evde bakım hizmetleri ve yaşlı yaşam alanlarının yanı sıra sağlık-sosyal hizmet bütünleştirilmesinin kamusal harcamaları azaltabileceğini belirtmiştir. İlman ve Tekeli (2017) yaşlanma ve sağlık harcamaları arasındaki ilişki üzerine bir literatür çalışması gerçekleştirmiş, araştırma neticesinde yaşlılığın sağlık harcamaları üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Boz ve arkadaşları (2020) ise, panel veri analizi yöntemiyle 2005-2015 yılları arasında OECD ülkelerinde sağlık harcamalarına etki eden faktörleri incelemiştir. Araştırma sonucunda sağlık harcamalarındaki artışta kentleşme, gelir ya da yaşlılık gibi pek çok faktörün önemli rol oynadığı, örneğin yaşlı nüfusta meydana gelen %1'lik artışın, sağlık harcamaları üzerinde kişi başına yüz altmış beş dolarlık artış yarattığı ortaya konulmuştur (Boz, Taş, ve Önder, 2020, s.7).

Son yıllarda dünya genelinde de yaşlanma olgusu ve yaşlılığın getirdiği finansal yükler ve sosyal maliyetler yaşlı nüfusun hızla artışa geçtiği ülkeler başta olmak üzere, tüm ülkelerin önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiş, yıllar içerisinde konuyla ilgili yapılan araştırma sayıları oldukça artmıştır. Sanz ve Velázquez (2007) OECD ülkelerinde 1970-1997 dönemi arasında hükümet harcamalarındaki artışın arkasındaki temel faktörün yaşlanma süreci olup olmadığını incelemiştir. Yapılan ekonometrik analiz sonrasında ise, yaşlanmanın sosyal refah ve sağlık üzerindeki etkisi nedeniyle devlet harcamalarının büyümesini yönlendiren ana güç olduğu belirtilmiş, OECD ülkelerinde yaşanan nüfusun yoğunlaşması ihtimalinin kamu maliyesinin sürdürülebilirliğini baltalayabileceği ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler doğurabileceği öngörülmüştür (Sanz and Velázquez, 2007, s. 928). Tepe ve Vanhuyse (2009) da OECD ülkeleri üzerine yaptıkları 1980-2002 yıllarını içeren bir panel veri analizinde yaşanan nüfusun emeklilik harcamalarını artıran bir etki ortaya koyduğunu, toplam olarak emekli maaşlarına harcanan mutlak miktarı artırdığını ancak bireysel emekli maaşlarının artışını mutlak olmasa da göreceli olarak yavaşlattığını vurgulamıştır (Tepe and Vanhuyse, 2009, s. 22).

Lee ve arkadaşları (2013) nüfusun yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini değerlendirmişlerdir. 80 ülkeyi içeren araştırmalarında, yaşlanan ve genç nüfusun ekonomik büyüme üzerindeki uzun ve kısa vadeli etkileri, ülkelerin GSYİH verileri kullanılarak karşılaştırılmaktadır. Araştırma sonuçlarında ise, genç nüfustaki artışın “demografik yük” olarak ortaya çıktığı, kısa ve uzun vadede yaşlı nüfusa göre ekonomik büyümeyi engellediğine işaret edilmektedir. Araştırmacılar bu durumun; ülkeleri, nüfusun yaşlanmasından kaynaklı yüksek emeklilik tasarrufları ve işgücü katılımının yanı sıra gelişmekte olan ülkelere artan sayıda göçmen işçi kabulü gibi davranışlara yönlendirdiğini belirtmekte olup, uygun politikalarla nüfus değişimlerinin olumsuz sonuçlarının azaltılabileceğini savunmaktadır (Lee vd., 2013, s. 426). Carreras ve arkadaşları (2018) ortaya koydukları çalışma çerçevesinde sağlık hizmetleri ve bu hizmetlerin getirdiği maliyetleri kapsamlı olarak analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede ölüme yakınlık (ileri yaş) ve demografik etkiler üzerinden bireysel sağlık durumunun sağlık harcamaları üzerindeki etkisi araştırılmıştır (Carreras vd., 2018, s. 870-875). Kershaw ve Anderson (2016) ise, Kanada’da yaşa göre sosyal harcamaların dağılımının ölçüldüğü bir araştırmayla yıllık toplam sosyal harcamalarını yaş gruplarına göre analiz etmiştir. Araştırma çerçevesinde 65 yaş üstü nüfusun sosyal harcamalarının 45 yaş altı nüfusa göre yaklaşık 4 kat daha fazla olduğu ortaya konulmuştur (Kershaw and Anderson, 2016, s 574).

Pakistan nüfusu içinde giderek artan yaşlı nüfus oranı ve artan kronik dejeneratif hastalıkların oranının sağlık ve sosyal bakım için büyüyen bir talep artışı ortaya çıkarmasına ve bu talebin ülkede yüksek bir sağlık hizmeti harcamasına yol açabileceği öngörüsü Sahkoor ve arkadaşlarının (2021) ortaya koyduğu araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Araştırmacılar bu araştırma probleminden yola çıkarak, 1995-2014 yıllarının verilerini içeren bir zaman serisi kullanarak Pakistan’da yaşlanan nüfusun temel sosyal ve ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Ortalama yaşam süresindeki yükselişe paralel olarak yaşlanan nüfusun hastalıklarının da sağlık harcamalarında artışa etki ettiğini belirten araştırmacılar, yaşlı nüfus için makro düzeyde sağlık politikaları, birinci basamak sağlık hizmetlerinin uygulayıcılarının geriatri konusundaki eğitimi ve evde sağlık hizmetleri gibi uygulamalarla sağlık harcamalarının en aza indirilmesinin mümkün kılınabileceğini önermiştir (Shakoor vd., 2021, s.602-603).

Ülke gruplarını içeren bölgesel çalışmaların yanı sıra yaşlanan nüfusun etkisinin ekonomik ve sosyal olarak daha fazla hissedildiği ülkeler özelinde de araştırma örneklerinin giderek daha fazla öne çıktığı da görülmektedir. Bu çerçevede literatüre katkı sağlayan araştırmalardan biri de 2007 yılında Eiras ve Niepelt tarafından gerçekleştirilen ABD'deki nüfusun yaşlanmasının ve yaşam süresindeki değişikliklerin vergiler, devlet harcamalarının bileşimi ve üretkenlik üzerindeki etkisinin analiz edildiği çalışmadır. Çalışmada demografik geçişle birlikte hükümet harcamaları içerisinde eğitim harcamalarının üretken kesim yerine üretken olmayan kesime yeniden tahsis edilmesini tetikleyeceği, artan yaşam süresi nedeniyle de işgücü arzı üzerinde gelir vergisi ve çalışılan saat açısından yukarı yönlü bir baskı yaratacağı öngörülerini ortaya koymaktadır (Gonzales-Eiras and Niepelt, 2007, s. 24). Cattaneo ve Wolter (2009) tarafından yapılan bir çalışmada ise yaşlanma ve eğitim harcamaları arasındaki ilişkiyi analiz edilmiş, bu amaçla tüm yaş gruplarını içeren İsviçre'deki seçmenler üzerinde geniş çaplı bir anket gerçekleştirilmiş ve araştırma sonucunda yaşlı bireylerin kamu kaynaklarını eğitimden çok sağlık ve sosyal güvenliğe harcama konusunda istekli oldukları ortaya konulmuştur (Cattaneo and Wolter, 2009, s. 234-235).

Konuyla ilgili bir diğer araştırma, Lopreite ve Mauro'nun (2017) Eurostat verilerini kullanarak demografik değişkenlerin İtalya'daki sağlık harcamalarını 1990-2013 dönemini üzerinden etkisini analiz ettikleri çalışmadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar İtalya'daki sağlık harcamalarının, ortalama yaşam süresi ve kişi başına düşen GSYİH ile karşılaştırıldığında yaşlanan nüfusa daha fazla tepki verdiğini ortaya koymuştur. Araştırmacılar, sağlık harcamalarının yaş ve beklenen yaşam süresi ile arttığını, bu nedenle yaşam süresindeki ilerlemelerin kişi başına düşen sağlık harcamalarını da arttıracaklarını ortaya koymuştur. Çalışmada ayrıca halk sağlığı sisteminin teşvik edilmesi yoluyla sağlık sisteminin yeniden tasarlanmasına ihtiyaç duyulduğu da vurgulanmaktadır (Lopreite and Mauro, 2017, s. 672). Li ve arkadaşları (2020) ise nüfus yaşlanmasının sağlık harcamalarını artırdığı iddiasından yola çıkarak, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki farklı yaş gruplarının sağlık harcamalarını ve yaşın sağlık harcamaları üzerindeki etkisini farklı yaş grupları üzerinden analiz etmiştir. Analizler, 65 yaş ve üstü nüfustaki artışa paralel olarak sağlık harcamalarının da önemli ölçüde yükseldiğini ortaya koymuştur. 2008 yılından itibaren kişi

başına düşen sağlık harcamalarındaki artışın hızlandığı ve 65 yaş ve üstü yaşlı nüfusun sağlık harcamalarının, 25 yaş altı nüfusa göre 11,63 kat fazla olduğu tespit edilmiştir (Li vd., 2020, s. 1410).

Williams ve arkadaşları (2022) ise, gelecekte Moğolistan'da nüfus yaşlanmasının hızlanacağı öngörüsünden yola çıkarak bu durumun ekonomik büyüme ve sağlık harcaması üzerinde etkilerini, olumsuz etkilerin varlığında ise yaşlı nüfusun daha sağlıklı olmasının sağlanmasıyla olası harcamaların hafifletilmesinin mümkün olup olmadığını araştırmıştır. Ulaşılan sonuçlar, ülkenin yaşlı nüfusun sağlığı üzerine yapacağı yatırımların uzun vadede ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerini hafifletebileceği, yaşam kalitesini yükseltebileceği ve kamu bütçesinin sürdürülebilirliğini arttırabileceğini vurgulamaktadır. Araştırmada, artan yaşlı nüfusun Moğolistan'ın sağlık sistemi ve ekonomisi için bazı zorluklar oluşturacak olsa da nüfusun sağlıklı yaşlanması durumunda bu sorunun üstesinden gelinebileceği belirtilmiştir. 2060 yılına kadar dayandırılan iki farklı senaryo üzerinden analizlerin yapıldığı çalışmada; bireylerin sağlıklı yaşlanması durumunda halk sağlığı harcamalarının, bireylerin sağlık durumunun kötü olduğu senaryoya göre 0,35 puan daha az GSYİH harcanmasına neden olacağı tespit edilmiştir (Williams vd., 2022, s.10-12).

EKONOMETRİK ANALİZ: YÖNTEM, VERİ SETİ VE AMPİRİK BULGULAR

Yöntem

Günümüz modern ekonometrik analizlerde, panel nedensellik analizi iki önemli konuyu dikkate almaktadır: yatay kesit bağımlılığı ve eğim parametrelerinin heterojenliği. Yatay kesit bağımlılığı ile ilgili olarak, ülkeler ve finansal kurumlar arasında büyüyen bir ekonomik, finansal ve ticari ilişkilerin varlığı tartışılmamaktadır. Bu sebeple, bir panel veri grubu içerisinde ülkelerin ekonomi göstergeleri birbirlerinden etkilenmektedir. Bu ilişkiler göz önüne alındığında, panel veri literatürü, panel veri setlerinin, nihai olarak hata teriminin bir parçasını oluşturan gözlemlenmemiş bileşenlerin yanı sıra ortak şokların varlığından kaynaklanabilecek önemli yatay kesit bağımlılığı sergilemesi muhtemeldir. Bunun yanı sıra, panel veri teknikleri içerisinde eğim

parametrelerinin heterojenliği ile ilgili olarak, yatay kesit birimleri arasında olası farklılıkların gözlemlendiği gerçeği yer almaktadır. Bu bireysel farklılıklar kesin olarak göz ardı edilmemelidir ve yatay kesit birimlerin eğimlerinde bazı bireysel değişkenlikler dikkate alınmalıdır. Bu değişkenlik dikkate alınmazsa, elde edilen bulgularda sapmalar meydana gelerek iktisadi çıkarımlarda hataya düşülecektir.

Bu nedenle, yaşlı nüfus ile sosyal harcamalar arasındaki nedenselliğin araştırılmasında, yatay kesit bağımlılığı ve eğitim parametrelerinin heterojenliği incelenecektir. Aşağıda, bu çalışmada kullanılan ekonometrik yöntemlerin temellerinden bahsedilecektir.

Yatay Kesit Bağımlılığının Sınanması

Aşağıda yer alan yatay kesit bağımlılık testleri ekonometrik analizlerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

- Breusch-Pagan (1980) LM
- Pesaran (2004) scaled LM
- Baltagi, Feng, ve Kao (2012) bias-corrected scaled LM
- Pesaran (2004) CD

Bu testlerin hepsinde aşağıdaki temel ve alternatif hipotez kurulmaktadır:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Breusch ve Pagan'ın (1980) Lagrange çarpanı (LM) LM testini hesaplanması, aşağıdaki panel veri modelinin tahminini gerektirir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_i' x_{it} + u_{it} \quad (1)$$

burada i yatay kesit boyutunu, t ise zaman boyutunu temsil eder, $i=1,2,\dots, N$ ve $t=1,2,\dots, T$. Test istatistiği aşağıdaki gibi geliştirmiştir:

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2, \quad (2)$$

burada $\hat{\rho}_{ij}^2$, her i için Denklem (1)'in En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile elde edilen kalıntıların ikili korelasyonunun tahminidir. Temel hipotezi

altında, LM istatistiği $N(N-1)/2$ serbestlik dereceli asimptotik χ^2 dağılmaktadır. Bu çalışmada olduğu şekliyle, LM testinin yalnızca göreceli olarak küçük N ve yeterince büyük T için geçerli olduğuna dikkat etmek önemlidir.

Standart Breusch-Pagan (1980) LM test istatistiği yatay kesit birim boyutunun büyük olduğu durumlarda uygun olmadığı ifade edilmektedir. Bu eksikliği gidermek için Pesaran (2004), LM istatistiğinin standartlaştırılmış bir versiyonunu önermektedir. Test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$LM_S = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T_{ij} \hat{p}_{ij}^2 - 1) \quad (3)$$

burada test istatistiği standart normal dağılmaktadır.

Baltagi, Feng ve Kao (2012), bias-corrected scaled LM testinde test istatistiğinin hesaplanmasında basit bir asimptotik yanlışlık düzeltmesi önermektedir:

$$LM_{BC} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T_{ij} \hat{p}_{ij}^2 - 1) \quad (4)$$

$$-\frac{N}{2(T-1)}$$

Baltagi, Feng ve Kao (2012), bu test istatistiğinin tesadüfi parametre probleminden kaynaklanan asimptotik bir $N/(2(T-1))$ önyargı terimine sahip olduğunu göstermektedir. Bunun kaynağını da küçük T_{ij} için kalıntıların kesin olmayan bir şekilde tahmin edilmesi olarak ifade edilir.

Pesaran (2004) yaptığı çalışmada, LM ve LM_S testlerinin küçük örneklerde yaşadıkları bozulmayı gidermek için ikili korelasyon katsayılarının ortalamasına dayanan alternatif bir istatistik önermektedir:

$$CD_p = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T_{ij} \hat{p}_{ij} \rightarrow N(0,1) \quad (5)$$

Burada $T_{ij} \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ için test asimptotik olarak standart normal dağılmaktadır. Buna ek olarak Monte Carlo simülasyon çalışmaları ile bu testin hem küçük N hem de küçük TT için sınırlı örneklem özelliklerinin diğer testlerden başarılı olduğu gösterilmiştir.

Eğim Homojenliğinin Sınanması

Bu çalışmanın ekonometrik yaklaşımını oluşturan bir diğer konu ise eğitim katsayılarının homojen olup olmadığının test edilmesidir. Tüm panel veri setinin tamamı için ortak bir kısıtlama yaparak nedensellik olgusunun yatay kesit birimler boyunca geçerli olduğu durum çok katı bir varsayım olarak karşımıza çıkmaktadır (Granger, 2003). Ayrıca, parametreler için homojenlik varsayımı, bölgeye özgü özellikler nedeniyle heterojenliği yakalayamaz (Breitung, 2005).

Eğim parametrelerinin homojen olduğu temel hipotezin test etmenin en standart yolu F testi uygulamaktır. Bu testte, panel verinin yatay kesit boyutunun N nispeten küçük ve zaman boyutunun T büyük olduğu durumlar için geçerlidir; açıklayıcı değişkenler kesinlikle dışsaldır ve hata varyansları homoskedastik özelliktedir. Swamy (1970), F testindeki homoskedastite varsayımını aşarak, uygun bir havuzlanmış tahmin ediciden bireysel eğitim tahminlerinin dağılımına ilişkin eğim homojenliği testini geliştirmiştir. Bununla birlikte hem F hem de Swamy'nin testi, N 'nin T 'ye göre küçük olduğu panel veri modellerini gerektirir. Pesaran ve Yamagata (2008), büyük panel verilerde eğim homojenliğini test etmek için Swamy testinin ($\tilde{\Delta}$ testi olarak adlandırılan) standart bir versiyonunu önermiştir. $\tilde{\Delta}$ testi N ve T birlikte sonsuza giderken asimptotik olarak geçerli bir testtir. Burada örneklem boyutunun büyümesinde herhangi bir kısıt bulunmamaktadır.

$\tilde{\Delta}$ testi yaklaşımında ilk adım, Pesaran ve Yamagata (2008)'deki Swamy testinin aşağıdaki değiştirilmiş versiyonunu hesaplanmasıdır:

$$\tilde{S} = \sum_{i=1}^N (\hat{\beta}_i - \tilde{\beta}_{WFE})' \frac{x_i' M_{\tau} x_i}{\tilde{\sigma}_i^2} (\hat{\beta}_i - \tilde{\beta}_{WFE}) \quad (6)$$

burada $\hat{\beta}_i$ havuzlanmış EKK tahmincisi, $\tilde{\beta}_{WFE}$ ağırlıklandırılmış sabit etkiler havuzlanmış tahminci, M_{τ} birim matris, $\tilde{\sigma}_i^2$ ise varyans tahmincisidir. Daha sonra standartlaştırılmış dağılım istatistiği aşağıdaki gibi geliştirilmiştir:

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (7)$$

Temel hipotezin doğruluğu altında $\tilde{\Delta}$ testi standart normal dağılmaktadır. $\tilde{\Delta}$ testinin küçük örnek özellikleri, aşağıdaki yanlılık ayarlı sürüm kullanılarak normal dağılan hatalar altında iyileştirilmiştir:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - E(\tilde{z}_{it})}{\sqrt{\text{var}(\tilde{z}_{it})}} \right) \quad (8)$$

burada $E(\tilde{z}_{it}) = k$ ve $\text{var}(\tilde{z}_{it}) = 2k(T - k - 1) / (T + 1)$.

Panel Granger Nedensellik Analizi

Burada, Fisher'in (1932) meta-analizine dayanan Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından önerilen nedensellik testi kullanılacaktır. Bu testte, heterojen mixed panellerdeki değişkenler arasındaki Granger nedenselliğini test etmek için ekstra $dmax$ gecikmeli seviye VAR modelini kullanan Toda ve Yamamoto'nun (1995) Gecikmeli Artırılmış VAR (LA-VAR) yaklaşımı genişletmektedir. Heterojen mixed panellerde $k_i + dmax_i$ gecikmeleri olan bir düzey VAR modeli ele alındığında:

$$x_{i,t} = \mu_i^x + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} A_{11,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} A_{12,ij} y_{i,t-j} + \mu_{i,t}^x \quad (9)$$

$$y_{i,t} = \mu_i^y + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} A_{21,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} A_{22,ij} y_{i,t-j} + \mu_{i,t}^y \quad (10)$$

burada $i = 1, 2, \dots, N$ yatay kesit birim boyutu ve $t = 1, 2, \dots, T$ zaman boyutudur. μ_i^x ve μ_i^y sabit etkileri içeren vektörlerdir. k_i gecikme yapısıdır ve birimlere göre heterojendir. $dmax_i$ sistemin maksimum bütünleşme derecesidir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından uygulanan bootstrap yaklaşımı, x 'ten y 'ye nedenselliğin sınanmasında aşağıdaki gibidir:

İlk olarak, Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testine dayalı olarak her yatay kesit birimi için sistemdeki değişkenlerin maksimum bütünleşme mertebesi, $dmax_i$ belirlenecektir ve bilgi kriterleri (AIC veya BIC) aracılığıyla gecikme mertebeleri, k_i seçilecektir. Daha sonra, nedenselliğin olmadığı temel hipotezi altında $dmax_i$ ve k_i kullanılarak denklem (9) ve (10) yeniden tahmin edilerek aşağıdaki gibi her bir birim için kalıntılar elde edilir:

$$\hat{u}_{i,t}^y = y_{i,t} - \hat{u}_i^y + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} \hat{A}_{21,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} \hat{A}_{22,ij} y_{i,t-j} \quad (11)$$

Bir sonraki adım, (12)'daki gibi, Stine'in (1987) önerisini kullanarak kalıntıları merkezileştirmektedir:

$$\tilde{u}_t = \hat{u}_t - (T - k - l - 2)^{-1} \sum_{t=k+l+2}^T \hat{u}_t \quad (12)$$

burada $\hat{\mu}_t = (\hat{\mu}_{1t}, \hat{\mu}_{2t}, \dots, \hat{\mu}_{Nt})$, $k = \max(k_i)$ ve $l = \max(dmax_i)$. Daha sonra, bu kalıntılardan $[\tilde{\mu}_{i,t}]_{N \times T}$ geliştirilir. Hataların kovaryans yapısını korumak için her bootstrap döngüsünde rassal olarak tam bir sütun seçilir. Daha sonra, sıfır hipotezi altında y 'nin bir bootstrap örnekleme oluşturulur:

$$y_{i,t}^* = \hat{\mu}_i^y + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} \hat{A}_{21,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+dmax_i} \hat{A}_{22,ij} y_{i,t-j}^* + u_{i,t}^* \quad (13)$$

burada $\hat{\mu}_i^y$, $\hat{A}_{21,ij}$ ve $\hat{A}_{22,ij}$ 3. aşamada elde edilen tahminlerdir. Her birim için Wald istatistikleri, nedenselliğin olmadığını belirten temel hipotezi test etmek için $y_{i,t}$ yerine $y_{i,t}^*$ koyarak ve herhangi bir parametre kısıtlaması getirmeden denklem (10)'u tahmin ederek hesaplanır. i 'inci bireysel kesitin Wald istatistiğine karşılık gelen bireysel p değerleri kullanılarak, Fisher test istatistiği λ aşağıdaki şekilde elde edilir:

$$\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i) \quad (14)$$

Son olarak, Fisher testi istatistiklerinin bootstrap ampirik dağılımı, 3-5 aşamalarda 10.000 kez tekrarlanarak ve bu bootstrap dağılımlarının uygun yüzdelik dilimleri seçilerek bootstrap kritik değerleri belirlenerek oluşturulur. Simülasyon çalışmalarını kullanan Emirmahmutoğlu ve Köse (2011), LA-VAR yaklaşımının performansının hem yatay kesit bağımsızlığı hem de yatay kesit bağımlılığı altında tüm T ve N değerleri için yeterli değerlerin elde edildiğini göstermektedir.

Veri Seti

Bu analizde kullanılan yıllık veriler 1981–2017 dönemini kapsamaktadır. Kullanılan değişkenler yaşlı nüfus oranı ve sosyal yardım türlerinden aile yardımı harcamalarıdır. Verisine ulaşılabilen 21 OECD ülkesi analize alınmıştır³. Veri seti Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nden (OECD) elde edilerek analiz edilmiştir. Tüm seriler doğal logaritma formundadır. Değişkenlere ait temel bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır:

Tablo 1. Değişkenlere Ait Temel Bilgiler

Değişken	Tanımı	Kısaltma
Yaşlı Oranı	Toplam nüfus içindeki yaşlıların oranı (% of population)	<i>x</i>
Aile Yardımları	Aile yararına yapılan kamu sosyal harcamaları (% of GDP)	<i>y</i>

Tablo 2 ve 3, 21 OECD ülkesinin her biri için ilgili iki değişkenin tanımlayıcı istatistiklerini özetlemektedir.

³ Australya, Belçika, Kanada, İsviçre, Almanya, Danimarka, İspanya, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelenda, Portekiz, İsveç, Türkiye, A.B.D.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

x	ortalama	medyan	maksimum	minimum	çarpıklık	basıklık	Jarque-Bera
Avustralya	0.16	0.13	0.31	0.06	0.76	-0.54	3.98
Belçika	0.12	0.17	0.26	-0.27	-1.31	1.26	13.00
Kanada	0.20	0.17	0.75	-0.42	-0.25	6.47	64.98
İsviçre	0.12	0.12	0.25	-0.01	0.05	-0.96	1.42
Almanya	0.15	0.13	0.62	-0.35	-0.05	0.42	0.28
Danimarka	0.13	0.12	0.54	-0.18	0.62	-0.17	2.40
İspanya	0.21	0.27	0.42	-0.18	-1.17	0.48	8.80
Finlandiya	0.25	0.18	0.63	0.04	1.31	0.45	10.86
Fransa	0.15	0.18	0.45	-0.33	-0.77	0.88	4.89
İngiltere	0.09	0.04	0.49	-0.10	1.31	2.06	17.04
Yunanistan	0.23	0.26	0.43	-0.20	-0.51	-0.42	1.89
İrlanda	0.08	0.02	0.36	-0.18	0.67	-0.68	3.46
İtalya	0.25	0.30	0.37	-0.17	-1.61	2.07	22.62
Japonya	0.50	0.51	0.91	0.18	0.23	-0.18	0.37
Lüksemburg	0.02	0.03	0.16	-0.20	-0.76	0.60	4.14
Hollanda	0.19	0.15	0.63	0.04	1.33	1.04	12.60
Yeni Zelenda	0.14	0.14	0.45	-0.03	0.95	1.64	9.66
Portekiz	0.27	0.27	0.45	0.05	-0.20	-0.23	0.34
İsveç	0.09	0.06	0.36	-0.09	0.41	-1.15	3.08
Türkiye	0.10	0.11	0.32	-0.12	-0.10	-1.16	2.15
A.B.D.	0.12	0.10	0.47	-0.08	0.92	0.17	5.32

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

y	ortalama	medyan	maksimum	minimum	çarpıklık	basıklık	Jarque-Bera
Avustralya	0.03	0.03	0.84	-0.61	0.54	3.00	15.70
Belçika	-0.01	-0.01	0.35	-0.22	0.77	3.08	18.28
Kanada	0.03	0.00	0.39	-0.09	2.40	6.33	97.20
İsviçre	0.02	0.01	0.26	-0.06	1.80	4.57	52.04
Almanya	0.01	0.01	0.38	-0.31	0.55	2.82	14.10
Danimarka	0.02	-0.02	0.37	-0.17	1.00	0.37	6.32
İspanya	0.02	-0.01	0.35	-0.08	1.88	4.53	53.47
Finlandiya	0.02	-0.02	0.56	-0.36	0.73	0.51	3.70
Fransa	0.02	-0.01	0.57	-0.26	2.18	6.51	94.73
İngiltere	0.03	-0.02	0.49	-0.23	1.03	0.90	7.79
Yunanistan	0.04	0.00	0.48	-0.09	2.10	5.08	66.87
İrlanda	0.01	-0.02	0.57	-0.58	0.18	1.56	3.98
İtalya	0.03	0.02	0.41	-0.16	1.20	2.45	18.15
Japonya	0.03	0.01	0.33	-0.05	2.74	9.11	174.32
Lüksemburg	0.04	0.03	0.89	-0.42	1.59	5.95	70.25
Hollanda	-0.02	-0.03	0.27	-0.52	-0.90	4.13	31.29
Yeni Zelenda	0.01	-0.03	0.40	-0.36	0.37	-0.55	1.33
Portekiz	0.02	0.00	0.30	-0.25	0.40	3.03	15.11
İsveç	0.00	0.01	0.36	-0.51	-0.45	1.33	3.99
Türkiye	0.00	0.01	0.61	-0.58	-0.14	8.87	121.52
A.B.D.	0.00	0.00	0.37	-0.18	2.73	14.47	368.96

Ampirik Bulgular

Metodoloji bölümünde açıklandığı gibi, öncelikle panel veri seti yatay kesit bağımlılığı ve eğim homojenliği açısından incelenmiştir. Yatay kesit bağımlılığına ait test sonuçları Tablo 4 ve 5'te yer almaktadır.

Tablo 4. X Değişkenine Ait Yatay Kesit Bağımlılık Testlerine İlişkin Sonuçlar

Test	İstatistik	d.f.	olasılık değeri
Breusch-Pagan LM	1829.64	210	0.000*
Pesaran scaled LM	79.03		0.000*
Bias-corrected scaled LM	78.74		0.000*
Pesaran CD	32.86		0.000*

Not: d.f. serbestlik derecesidir. *, ** ve *** sırasıyla %99, %95 ve %90 güven düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 5. Y değişkenine Ait Yatay Kesit Bağımlılık Testlerine İlişkin Sonuçlar

Test	İstatistik	d.f.	olasılık değeri
Breusch-Pagan LM	531.33	210	0.000*
Pesaran scaled LM	15.68		0.000*
Bias-corrected scaled LM	15.39		0.000*
Pesaran CD	12.94		0.000*

Not: d.f. serbestlik derecesidir. *, ** ve *** sırasıyla %99, %95 ve %90 güven düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 4 ve 5'te gösterilen yatay kesit bağımlılık testi sonuçlarına göre her iki değişken birimler arası eş zamanlı korelasyona sahiptir. Bundan dolayı, kullanılacak ekonometrik tekniklerde bu durumun dikkate alındığı yaklaşımların kullanılması gerekmektedir. Tablo 6 eğim parametrelerinin homojenlik sınavında kullanılan testlere ait sonuçları içermektedir.

Tablo 6. Eğim Parametrelerinin Homojenlik Sınavı

Test	Test İstatistiği	olasılık değeri
$\tilde{\Delta}$	3.575	0.000*
$\tilde{\Delta}_{adj}$	3.927	0.000*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %99, %95 ve %90 güven düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 6'da yer alan sonuçlara göre değişkenler arasındaki nedensellik olgusunun incelenmesinde eğim parametrelerinin homojenliği geçerli değildir. Bundan dolayı, panel Granger nedensellik sınavında heterojen eğim parametrelerine ulaşılması gerekmektedir. Bu, ilgilenilen değişkene homojenlik kısıtlaması uygulayarak panel nedensellik analizinin yanıtıcı çıkarımlara yol açabileceği anlamına gelir. Bu nedenle ülkeye özgü özellikler dikkate alınmalıdır. OECD ülkeleri arasında yatay kesit bağımlılığının ve heterojenliğin varlığının tespit edilmesi ile Fisher'in (1932) meta-analizine dayalı olarak Emir-mahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen ve bunları ekonometrik açıdan açıklayan heterojen mixed panellerdeki bootstrap panel nedensellik yaklaşımının uygunluğu bu çalışmanın ana kapsamı doğrultusundadır. Bootstrap testi nedensellik sonuçları Tablo 7 ve 8'de rapor edilmiştir. Her bir ülke için Schwarz Bilgi Kriterine (SIC) göre uygun gecikme uzunluğu seçilmiştir. Bootstrap örneklem sayısı 10000'dir. Panel Granger nedensellik sınavının gerçekleştirilmesinden önce serilerin birim kök özellikleri incelenmiştir. Sonuçlar Ek-Tablo 'de yer almaktadır.

Tablo 7. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ : x, y'nin Granger Nedeni Değildir.			
	k_i	W_i	p_i
Avustralya	1	0.28	0.60
Belçika	1	0.17	0.68
Kanada	1	0.01	0.92
İsviçre	1	0.37	0.54
Almanya	2	4.68	0.10***
Danimarka	2	3.88	0.14
İspanya	1	4.43	0.04**
Finlandiya	1	0.59	0.44
Fransa	1	0.01	0.91
İngiltere	1	2.13	0.14
Yunanistan	1	0.11	0.74
İrlanda	1	0.01	0.91
İtalya	2	1.33	0.51
Japonya	1	3.14	0.08***
Lüksemburg	1	0.47	0.49
Hollanda	2	11.57	0.00*
Yeni Zelenda	7	8.51	0.29
Portekiz	1	0.01	0.92
İsveç	2	2.12	0.35
Türkiye	1	0.00	0.95
A.B.D.	1	1.40	0.24
Fisher λ		52.13	
	CV1	CV5	CV10
	132.24	105.22	95.05

Not: *, ** ve *** sırasıyla %99, %95 ve %90 güven düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ : y, x'nin Granger Nedeni Değildir.			
	k_i	W_i	p_i
Avustralya	1	0.05	0.83
Belçika	1	1.10	0.29
Kanada	1	2.20	0.14
İsviçre	1	6.99	0.01**
Almanya	2	1.36	0.51
Danimarka	2	0.98	0.61
İspanya	1	0.01	0.93
Finlandiya	1	1.52	0.22
Fransa	1	1.13	0.29
İngiltere	1	0.94	0.33
Yunanistan	1	2.22	0.14
İrlanda	1	0.50	0.48
İtalya	2	3.16	0.21
Japonya	1	7.92	0.00*
Lüksemburg	1	0.01	0.93
Hollanda	2	2.20	0.33
Yeni Zelenda	7	20.53	0.00*
Portekiz	1	0.02	0.89
İsveç	2	1.31	0.52
Türkiye	1	2.67	0.10**
A.B.D.	1	0.51	0.47
Fisher		66.63**	
	CV1	CV5	CV10
	78.79	65.44	59.95

Not: *, ** ve *** sırasıyla %99, %95 ve %90 güven düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir. CV1, CV5 ve CV10 sırasıyla %1, %5 ve %10 hata payları için kritik değerlerdir.

Tablo 7, OECD ülkeleri için genel sonuçları, ülkelerin toplam nüfusu içindeki yaşlı nüfusundan aile yardımı harcamalarına doğru Granger nedenselliğinin olmadığı temel hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilemeyeceğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle; yaşlı nüfus, aile yardımları harcamalarına

neden olmamaktadır. Fisher test istatistiği (52.13) tüm bootstrap kritik değerinden daha küçüktür. Tablo 8'de yer alan, OECD ülkeleri için genel sonuçlarda ise, aile yardımı harcamalarından yaşlı nüfusa doğru Granger nedenselliğinin olmadığı temel hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle, aile yardımları harcamaları, yaşlı nüfusa etki etmektedir. Fisher test istatistiği (66.13) %5 hata payı dikkate alındığında 65.14 olan kritik değerden daha büyüktür. Böylece, 1981-2017 döneminde 21 OECD ülkesi için aile yardımlarından yaşlı nüfus oranına doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu genel sonucuna ulaşılır.

Ayrıca, her bir ülke sonucu da Tablo 7 ve 8'de sunulmaktadır. Aile yardımlarına yaşlı nüfusun neden olduğu şeklinde bir yargı hiçbir ülke için doğrulanmamaktadır. Bunun aksine Türkiye, İsviçre, Japonya ve Yeni Zelanda için aile yardımlarından yaşlı nüfusa doğru bir nedensellik olmadığına dair temel hipotez reddedilmektedir. Dolayısıyla bu durum, bahsi geçen ülkelerde aile yardımlarının yaşlı nüfusun önemli bir belirleyicisi olduğunu düşündürmektedir. Daha geniş bir ifadeyle, bu iki değişken arasındaki ilişkinin ardında, yapılan aile yardımları sonucunda toplumu oluşturan bireylerin daha yüksek refah olanaklarına kavuştuğu ve bu sayede artan sağlık ve eğitim imkânlarına paralel bir şekilde ortalama yaşam süresinin uzadığı düşünülmektedir. Sosyal politikanın amaçları bakımından olumlu olan bu refah artışı, beraberinde ülke nüfusunun yaşlanması gibi farklı bir sosyal politika sorununu doğurmaktadır. Bu nedenle söz konusu politikaların tasarlanmasında ve uygulanmasında politika yapıcıların tüm dengeleri göz önünde bulundurulması önerilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışma çerçevesinde ilk olarak panel veri modeli tahmin yöntemine karar verebilmek için yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmasının önemli olduğu belirtilmektedir. Son yıllarda ülkeler ve finansal kurumlar arasında ekonomik ve finansal bütünleşmenin artarak devam etmesi küresel yeni ekonomik düzenin yadsınamaz bir gerçeğidir. Bu uyum göz önüne alındığında, panel veri ekonometrisi için gelişen literatür, hata teriminin bir parçasını oluşturan gözlemlenmemiş bileşenlerin yanı sıra ortak şokların varlığından kaynaklanabilecek önemli ölçüde yatay kesit bağımlılığı sergilediği sonucunda hem fikirdir. Ayrıca, bootstrap yaklaşımının kullanılması ile küçük örneklem yanlılığı

hesaba katılmaktadır. Bu yaklaşımdan yola çıkarak, çalışmada 21 OECD ülkesi verisi kullanılarak 1981-2017 dönemi için ülkelerin toplam nüfusu içinde yer alan “yaşlı nüfus oranı” ve sosyal yardım türlerinden “aile yardımı harcamaları” arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Dünya nüfusunun giderek yaşlanmasına bağlı olarak, ülkelerin kamu sosyal harcamalarında artış yaşandığı yapılan birçok ampirik çalışmada vurgulanmaktadır. Özellikle yaşlı nüfusunun toplam nüfus içinde artan payına bağlı olarak sağlık, emekli aylığı ve diğer sosyal refah içeren konularda gider kalemlerinin büyüdüğü belirtilmektedir. Bu çalışma çerçevesinde yapılan analizler neticesinde ise, yaşlı nüfusu ile aile ve çocuk odaklı riskleri ve ihtiyaçları ortadan kaldırmayı amaçlayan aile yararına yapılan kamu harcamaları arasında nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda 21 OECD ülkesinde aile yardımlarından yaşlı nüfus oranına doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Türkiye, İsviçre, Japonya ve Yeni Zelanda için aile yardımları yaşlı nüfusunun önemli bir belirleyicisidir.

Çalışmada ortaya çıkan önemli sonuçlardan biri de Türkiye için aile yardımlarından yaşlı nüfusa doğru bir nedensellik olmadığına dair temel hipotezin reddedilmesidir. Bu sonuç Türkiye’de nüfus içerisinde giderek artan yaşlı nüfus oranına karşın bu durumun ülkemizde aileler için yapılan sosyal yardımları etkilemediğini düşündürmektedir. Geçmişten farklı olarak günümüzde geleneksel geniş aile biçiminden çekirdek aile biçimine geçilmiş ve çoğu yaşlı birey çocuklarından ayrı yalnız yaşamaya başlamıştır. Ancak buna rağmen aile bireyleri tarafından da ailenin yaşlılarına yardım ve desteklerin devam ettiği görülmektedir. Bu durum toplumsal değerler açısından aile ve yaşlılığa atfedilen ortak değerlerin halen güçlü olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından da aile, engelli-yaşlı, barınma-gıda, sağlık ve eğitim temelli birçok sosyal yardım programı yürütülmektedir. Bu sosyal yardım programları aracılığıyla, nakdi ve aynı yardımların ihtiyaç sahibi bireylere ulaştırılması hedeflenmekte olup, bireylerin karşı karşıya kalabilecekleri ekonomik ve sosyal problemlerin en aza indirilmesi amaçlanmaktadır.

Literatürdeki pek çok çalışma yaşlanma olgusu üzerinden sağlıklı yaşlanma, yaşlanmanın ekonomik büyüme ya da sosyal harcamalar üzerindeki

etkisi gibi konulara odaklanmıştır. Özellikle bu harcamalar içerisinde sağlık harcamaları, işsizlik harcamaları, konut harcamaları gibi sosyal harcamalara yönelik tartışmalar öne çıkmaktadır. Bu çalışmayla ise, yaşlanma olgusu ve aile yardımı harcamaları ilişkisi incelenerek literatürde farklı bir bakış açısı kazandırmak hedeflenmiştir. Zira bu yardımların yapılması ve de devamlılığı, başta çalışan anneler olmak üzere ebeveynlerin, çocuk ve aile bakım hizmetleriyle, bakmakla yükümlü oldukları kişilere bakarken istihdama da katılmalarını sağlayacaktır. Ayrıca bu politikalar cinsiyet dengesizliklerini azaltmak ve kadınlarla erkekler arasında daha fazla ortak sorumluluğu teşvik etmek için de oldukça önemlidir. Uygulamada olan politika ve desteklerin, kadınların doğum izninden sonra işe dönme olasılığını artırırken ev içi bakım işinin ve ebeveynlik sorumluluklarının yeniden dağıtımını da teşvik ettiği görülmektedir. İlâveten erken çocukluk gelişiminde çocuklara verilen destekler, çocukların yeteneklerini, becerilerini ve üretkenliklerini geliştirirken hayata en iyi şekilde başlamalarını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, yaşlı nüfusunun artışıyla, ülkelerin sağlık ve emeklilik gibi sosyal harcamalarında artış meydana geleceğinden, aile yardımları ya da işsizlik yardımı gibi diğer harcama kalemlerinde kısıntıya gidilmesi beklenir. Ancak bu durum ülkelerin refah seviyesiyle de ilişkilidir. Bazı ülkelerde harcama kalemlerinde öncelikler listelenerek kısıntılar yaşanırken bazı ülkelerde bu durum bütçe çerçevesinde tehdit oluşturmayabilir. Analiz sonuçlarından yola çıkarak yaşlı nüfusunun tüm dünyada olduğu gibi OECD ülkelerinde de artmaya devam etmesine rağmen bazı ülkelerde aile yardımlarını etkilemediği gözlenmektedir. Öte yandan aile yardımlarının yanı sıra diğer sosyal harcama kalemlerinin birbirleriyle olan ilişkisinin analiz edileceği gelecek çalışmaların ise, farklı demografik grupların yararına olan uygulamaların hayata geçirilmesine imkân verebileceği gibi, hükümetlere mevcut politikalarını sürdürmesi ya da değiştirmesi konusunda fikir verebileceğine de inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, D. A. (2021). Yaşlılara Yönelik Sosyal Harcamalar: Türkiye ve AB Karşılaştırması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), s. 335-361. doi:10.18026/cbayarsos.1015782
- Baltagi, B. H., Feng, Q. and Kao, C. (2012). A Lagrange Multiplier Test for Cross-Sectional Dependence in A Fixed Effects Panel Data Model. *Journal of Econometrics*, 170(1), 164-177.
- Başer, D. (2020). Sosyal Hizmet Bağlamında Sosyal Politika. Başer, D. (Ed.), *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baştaymaz, T. (2016). *Sosyal Politikanın Fikri Temelleri "Yeni Toplum İyi Toplum"*. Bursa: Dora Yayıncılık .
- Boz, C., Taş, N. and Önder, E. (2020). The impacts of aging, income and urbanization on health expenditures: A panel regression analysis for OECD countries. *Turkish Journal of Public Health*, 18(1), s. 1-9. doi:10.20518/tjph.426494
- Breitung, J. (2005). A Parametric Approach to the Estimation of Cointegration Vectors in Panel Data. *Econometric Reviews*, 24(2), 151-173.
- Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253.
- Cai, Y., Feng, W. and Shen, K. (2018). Fiscal Implications of Population Aging and Social Sector Expenditure in China. *Population and Development Review*, 44(4), s. 811-831.
- Carreras, M., Ibern, P. and Inoriza, J. M. (2018). Ageing and healthcare expenditures: Exploring the role of individual health status. *Health Economics*, 27, s. 865-876.
- Cattaneo, M. A. and Wolter, S. C. (2009). Are the elderly a threat to educational expenditures? *European Journal of Political Economy*, 25, s. 225-236.
- Çağlar, T. (2014). Yaşlılık ve Sosyal Hizmet: Yaşam Destek Merkezi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(2), s. 145-162.
- Çalışkan, Z. (2012). Refah Devletlerinin Dinamik Dengesi: Sosyal Harcamalar İçin Geleneksellik Endekslerinin Hesaplanması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 2(1), s. 218-239.
- Çetin, H. (2015). Sosyal Adalet, Sosyal Hizmetler ve Bütçe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), s. 145-157.
- Dağ, A. (2018). *Yaşlılık ve Yalnızlık*. İksad Yayınları.
- Dölek, B. Ö. (2011). Türkiye'de Üniversite Hastanelerindeki Geriatri Bilim Dallarına Bağlı Geriatri Ünitelerinde Verilen Hizmetin Sosyal Hizmet Temelinde Değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Emirmahmutoglu, F. and Kose, N. (2011). Testing For Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876.

- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Fisher, R. A. (1932). *Statistical Methods for Research Workers*. 4th Edition. Oliver and Boyd, Edinburgh.
- Gonzales-Eiras, M. and Niepelt, D. (2007). Population Ageing, Government Budgets, and Productivity Growth in Politico-Economic Equilibrium. *Working Paper, No. 07.05*, s. 1-33.
- Gökbunar, A. R., Uğur, A. ve Duramaz, S. (2016). Yaşlı Nüfusa Yönelik Sağlık Harcamalarının Azaltılmasında Kamusal Politikaların Önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), s. 109-122.
- Granger, C. W. (2003). Some Aspects of Causal Relationships. *Journal of Econometrics*, 112(1), 69-71.
- Gürbüz, E. B. (2020). Yaşlılık ve Sosyal Politika. Başer, D (Ed.), *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Harasty, C. and Ostermeier, M. (2020). *POPULATION AGEING: Alternative measures of dependency and implications for the future of work*. Geneva: International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_747257.pdf adresinden 16.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- Iliman, T. ve Tekeli, R. (2017). Yaşlılık ve Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişki. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), s. 277-291.
- Karakuş, B. (2018). *Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetler, kurumsal yaşlı bakımı ve kurumsal yaşlı bakımında illerin durumu*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü . <https://www.aile.gov.tr/media/9323/kitaptu-erkiyede-yasli-lara-yonelik-hizmetler-kurumsal-ya%C5%9F1%C4%B1-bak%C4%B1m%C4%B1-ve-illerin-durumu2018.pdf> adresinden 16.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- Kayacan, E. (2022). Türkiye’nin Nüfus Politikalarındaki Değişimin Kalkınma Planları Üzerinden Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(54), s. 107-139.
- Kershaw, P. and Anderson, L. (2016). Measuring the age distribution in Canadian social spending. *Canadian Public Administration*, 59(4), s. 556-579.
- Koray, M. (2018). *Sosyal Politika* (5. Baskı b.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Lee, H.-H., Huh, H.-s., Lee, Y.-Y. and Lim, J.-Y. (2013). Effects of Population Aging on Economic Growth: A Panel Analysis. *Seoul Journal of Economics*, 26(4), s. 401-432.
- Li, L., Du, T. and Hu, Y. (2020). The Effect of Population Aging on Healthcare Expenditure from a Healthcare Demand Perspective Among Different Age Groups: Evidence from Beijing City in the People’s Republic of China. *Risk Management and Healthcare Policy*, 13, s. 1403-1412. doi:10.2147/RMHP.S271289

- Lopreite, M. and Mauro, M. (2017). The effects of population ageing on health care expenditure: A Bayesian VAR analysis using data from Italy. *Health Policy*, 121(6), s. 663-674. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.healthpol.2017.03.015>
- OECD. (2011). *Doing Better for Families*. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264098732-sum-en.pdf?expires=1672152142&id=id&accname=guest&checksum=8AD69808C3402DC97DBE1BA4A76FBE53> adresinden 10.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- OECD. (2022a). *Social spending*. OECD Data: <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm#indicator-chart> adresinden 30.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- OECD. (2022b). *Family benefits public spending*. OECD Data: <https://data.oecd.org/social-exp/family-benefits-public-spending.htm#indicator-chart> adresinden 30.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- Özdemir, S. (2009). Küreselleşme ve Refah Devletleri Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(57), s. 55-86.
- Pesaran, M.H. (2004). General Diagnostic Test for Cross Section Dependence in Panels. *Working Paper*, University of Cambridge & USC.
- Pesaran, M. H. and Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Sanz, I. and Velázquez, F. J. (2007). The role of ageing in the growth of government and social welfare spending in the OECD. *European Journal of Political Economy*, 23, s. 917-931.
- Shakoor, U., Rashid, M., Baloch, A. A., Husnain, M. I. and Saboor, A. (2021). How Aging Population Affects Health Care Expenditures in Pakistan? A Bayesian VAR Analysis. *Social Indicators Research*, 153, s. 585-607. doi:<https://doi.org/10.1007/s11205-020-02500-x>
- Stine, R.A. (1987) Estimating Properties of Autoregressive Forecast. *Journal of the American Statistical Association* 82, 1072-1078.
- Şeker, A. ve Kurt, G. (2018). Bir Sosyal Politika Alanı Olarak Yaşlılık ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Nüfusbilim Dergisi*, 40, s. 7-30.
- Swamy, P. A. (1970). Efficient Inference in A Random Coefficient Regression Model. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 311-323.
- Tepe, M. and Vanhuysse, P. (2009). Are Aging OECD Welfare States on the Path to Gerontocracy? 29(1), s. 1-28. doi:10.1017/S0143814X0900097X
- Tereci, D., Turan, G., Kasa, N., Öncel, T. ve Arslansoyu, N. (2016). Yaşlılık Kavramına Bir Bakış. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 16(1), s. 84-116.
- Toda, H. Y. and Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- UN. (1982). *Reports of The World Assembly on Ageing*. United Nations: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/Resources/VIPEE-English.pdf> adresinden 16.02.2022 tarihinde alınmıştır.

- UN. (2022). *Ageing*. United Nations Global Issues : <https://www.un.org/en/global-issues/ageing> adresinden 16.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- Uyanık, Y. ve Başyigit, R. (2018). Demografik Yapı İçinde Yaşlı Nüfusun Görünümü ve Aktif Yaşlanma Yaklaşımı Perspektifinde Politika Örnekleri. *İş ve Hayat*, 4(8), s. 273-310.
- WHO. (2015). *World Report on Ageing and Health*. Luxembourg: World Health Organization. https://platform.who.int/docs/default-source/mca-documents/ageing/9789240694811-eng.pdf?Status=Master&sfvrsn=d71aa836_4 adresinden 20.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- WHO. (2020). *Decade of Healthy Ageing 2020-2030*. World Health Organizations. https://cdn.who.int/media/docs/default-source/decade-of-healthy-ageing/final-decade-proposal/decade-proposal-final-apr2020-en.pdf?sfvrsn=b4b75ebc_25&download=true adresinden 20.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- WHO. (2022). *Health topics: Ageing*. World Health Organization: https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1 adresinden 20.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- Williams, G. A., Cylus, J., Tayara, L. A., Roubal, T., Tsilaajav, T. and Barber, S. L. (2022). Can healthy ageing moderate the effects of population ageing on economic growth and health spending trends in Mongolia? A modelling study. *Health Research Policy and Systems*, 20, s. 1-12. doi:doi.org/10.1186/s12961-022-00916-0

EKLER

Tablo 1. ADF Testi Sonuçları

Ülke	x	y	dmax
Avustralya	√	√	1
Belçika	√	√	1
Kanada	√	√	1
İsviçre	√	0	1
Almanya	√	0	1
Danimarka	√	0	1
İspanya	√	√	1
Finlandiya	√	√	1
Fransa	√	√	1
İngiltere	√	√	1
Yunanistan	√	√	1
İrlanda	√	√	1
İtalya	√	√	1
Japonya	√	√	1
Lüksemburg	√	√	1
Hollanda	√	√	1
Yeni Zelenda	0	√	1
Portekiz	0	√	1
İsveç	0	√	1
Türkiye	√	√	1
A.B.D.	√	√	1

Not: √ ve 0 sırasıyla serinin 1. dereceden farkı alındığında ve düzeyde durağan olduğunu gösterir.

ENGELLİ EVDE BAKIM HİZMETLERİNDE KARŞILAŞILABİLECEK SORUNLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hilal KÖK¹

Öz

Engelli evde bakım hizmetlerinin temel amacı engelli bireyin yaşamını aile içinde destekleyerek bağımsız yaşamına katkı sunmaktır. Engelli evde bakım hizmetleri engellinin evinde ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik çalışmaları içermektedir. Engelli evde bakım aylığı ise informal bakım olarak nitelendirilen ağır engelli bireye akrabası tarafından bakım sorumluluğunun yerine getirilmesi karşılığında her ay düzenli olarak ödenen nakdi yardımdır. Bu derleme makalede öncelikle evde bakım kavramı, evde bakım hizmeti ihtiyacı, evde bakım hizmetinin amacı ve bu hizmetin mevzuat temellendirmesine değinilerek evde bakım hizmeti ve evde bakım aylığı uygulamalarında karşılaşılabilecek birbirinden farklı sorunlar tartışılmıştır. Sorunlara ilişkin değerlendirme ve çözüm önerileri mevcut uygulamalar, engelli birey, bakım veren ve uygulayıcılar perspektifinden ele alınmıştır. Çalışmada engelli evde bakım hizmet sunumu, gelir kriteri, mevzuat, yapılan sosyal incelemeler, uygulayıcıların niteliği, bakım verenin ihtiyaçları vb. pek çok konunun ele alınarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Son olarak yapılan değerlendirmeler ışığında uygulamalardaki olası sorunların giderilerek hizmet sunumundaki kalitenin artırılmasına dair pek çok öneri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Engelli, evde bakım, evde bakım aylığı, bakım veren*

¹Dr., Aileve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, E-posta: ture.hilal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5184-0320

KÖK H.(2023). Engelli Evde Bakım Hizmetlerinde Karşılaşılabilecek Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(58), 45-62. DOI:10.21560/spcd.vi.1092868

AN ASSESSMENT ON THE PROBLEMS THAT MAY BE ENCOUNTERED IN HOME CARE SERVICES FOR THE DISABLED

Abstract

The main purpose of disabled home care services is to contribute to the independent life of the disabled individual by supporting his/her life within the family. Disabled home care services include efforts to meet the needs of the disabled people in their home. Disabled home care pension, on the other hand, is cash assistance that paid regularly every month to his/her relative to fulfill the responsibility of care. In this compilation article, first of all, the concept of home care, the need for home care service, the purpose of home care service and the legislative basis of this service are mentioned. Afterwards, different problems that can be encountered in home care service and home care pension applications are discussed. Evaluations and solution proposals for the problems are discussed from the perspective of current practices, disabled individuals, caregivers and practitioners. In this study, it is aimed to evaluate many different issues such as providing home care services to disabled individuals, income criteria, legislative regulations, social inquiries, quality of practitioners, needs of caregivers, etc. Finally, in the light of the evaluations many suggestions have been presented to improve the quality of service delivery by eliminating possible problems in applications.

Key Words: *Disabled, home care, home care fee, caregiver*

GİRİŞ

Yaşanan toplumsal gelişmeler ve modern çağın getirdikleri düşünüldüğünde engelli bireylere yönelik yatılı kuruluşlara alternatif yöntemlerin geliştirilmesi kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Kurum hizmetlerinden yeterince verim alamama, hizmet sunulan kesimi tatmin edememe, kurum bakımının artan maliyeti vb. sebepler bir arada değerlendirildiğinde kurum bakımının son çare olarak düşünülmesi gündeme gelmiştir. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde yürütülen engelli hizmetleri kapsamında engellilere yönelik bakım hizmetinin yaşadıkları ortamdan kopmadan sunulması, beraberinde ailenin ekonomik ve psikolojik yönden desteklenmesi çalışmaları gün geçtikçe önemini artırmıştır. Engellilere yönelik evde bakım hizmetleri kapsamındaki uygulamaların yakından incelenerek sorunların tespit edilmesi ve çözüm odaklı stratejilerin geliştirilmesi hizmet kalitesini artırmada önemli bir etken olacaktır.

Engelli bireye sahip bir aile olmaya ek olarak bu ailenin yoksullukla baş etmek zorunda kalması pek çok sorunu beraberinde getirebilecektir. Bunlar arasında işsizlik, düşük gelir seviyesine sahip olma, uygun olmayan yerleşim koşulları, sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamama, sosyal ve kültürel faaliyetlere erişimde kısıtlılık vb. gibi sorunlar yer almaktadır (Adaman ve Keyder, 2006, s.6). Anlaşılacağı üzere yoksulluğun etkileri minimum hayat standardına erişmeyi engelleyebilmektedir. Ancak kabul edilebilir seviyede bir yaşam standardına ulaşmak her bireyin hakkıdır. Engelli bireye sahip ve yoksul ailelerin maddi anlamda ihtiyaçlarının karşılanması ve hak ettikleri yaşam koşullarına erişmeleri yönünde desteklenmeleri gerekmektedir.

Engelli bireye sahip aileler ekonomik zorlukların yanı sıra sosyal çevreleriyle ilişkilerinde de sorun yaşayabilmektedirler. Toplumun engelli ve ailesine karşı reddedici, dışlayıcı, önyargılı veya aşırı merhamet içerikli tutumu engelli ve ailesinin sosyal haklarını kullanmasının önüne geçebilmektedir (Coşkun, 2010, s.38-39). Engelli birey ve ailesinin toplumsal dışlanmaya maruz kalması, sosyal yaşamlarını olumsuz etkileyebildiği gibi psikolojik olarak da pek çok sorunla karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir. Engelliliğin yaratmış olduğu zorlu koşulların yanı sıra ekonomik ve toplumsal yaşamda karşılaşılabilecek diğer zorluklar hem engellinin hem de ailesinin desteklenme ihtiyacını doğurmaktadır.

Engellilere yönelik evde bakım hizmetlerinin içeriğinde engellinin yalnızca öz bakımı olarak nitelendirilen kişisel bakımına ek olarak ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden de ihtiyaç duyduğu destek mekanizmalarına erişiminin sağlanması önemli görülmektedir. Bu da engelli evde bakım hizmetlerinin multidisipliner bir ekip çalışmasıyla yürütülmesini gerektirmektedir.

Engelli evde bakım hizmeti kapsamındaki uygulamalarının henüz geliştirilmeye açık olduğu söylenebilir. Bu çalışmada uygulamalarda yaşanabilecek sorunlar değerlendirilerek çözüm önerileri gündeme getirilmiştir. Uygulamalardaki olası sorunlar uygulayıcıların hizmet sunumunu olumsuz yönde etkileyebileceği gibi bu durum hizmet alanına da olumsuz şekilde yansıtılabilecektir. Engelli evde bakım hizmetlerinin sosyal adalet ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi adına mevcut sistemdeki gelir kriteri yeniden tartışmaya açılmıştır. Uygulamaların hizmet alan engelli ve ailesinin koşullarının ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden iyileştirilmesine yönelik olması için birtakım değişikliklerin tartışılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

ENGELLİ EVDE BAKIM HİZMETİ

Bakıma muhtaçlık kavramı, geçici veya uzun süreli hastalık, kaza ve benzeri sosyal riskler nedeniyle günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede güçlük yaşama ve başkalarının geçici ya da sürekli bakım ve gözetimine ihtiyaç duyma olarak ifade edilebilir. Evde bakım hizmetleri de bireyin sağlığına yeniden kavuşması amacıyla profesyonel düzeyde veya aile bireyleri tarafından bireyin evinde ya da yaşadığı ortamda sunulan hizmetlerdir (Oğlak, 2007, s.101-102).

Evde bakım kavramı en basit şekliyle kişilerin bakım ihtiyaçlarının ev ortamında karşılanması olarak tanımlanabilir (Karahan ve Güven 2002, s.156). Evde bakım; önlemek, rehabilitasyon veya tedavi etmek amacı ile gerçekleştirilmektedir. Kişiyi ve aileyi; buldukları yaşam alanında sağlanan sağlık ve bakım hizmetleri evde bakım olarak adlandırılmaktadır. Verilen bu sağlık hizmetleri; süregelen hastalık takibi ve tedavisi, ortopedik ve dil-konuşma tedavileri, solunum yolu tedavileri, ilaç uygulamaları, beslenme ve pek çok sağlık sorununu kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Özer ve Şantaş, 2012, s.97) Evde bakım hizmeti sunumunun amacına bakıldığında engelliliğin veya hastalığın bireyin günlük yaşam faaliyetlerini en az düzeyde etkileyecek biçime getirilmesi, maksimum tedavi ve bakımın sağlanarak yaşam koşullarını nitelikli hale getirilmesi olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2013, s.22)

Evde bakım hizmetleri 2005 tarihli ve 2571 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik" ile T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmesi zorunlu olan bir sağlık bakımı iken 2006 tarihli "Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik", aynı tarihli "Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği" ve 2010 tarihli "Sağlık Bakanlığınca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge" sayesinde T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile eşgüdüm halinde yürütülmeye başlanmış olup bu çalışmalar devam etmektedir. T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen evde bakım hizmetlerinin daha çok sağlık bakımı odaklı olması nedeniyle evde bakım hizmetinin ayrılmaz bir parçası olan sosyal bakım hizmeti boyutu eksik kalabilmektedir (Genç ve Barış, 2015, s.41-42).

Ülkemizde bakım hizmeti sağlayıcılarına bakıldığında T.C. Sağlık Bakanlığı, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, yerel yönetimler ve özel kuruluşların aktif rol oynadığı görülmektedir. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan çocuk, genç, kadın, yaşlı ve engelli bireylere yönelik koruyucu-önleyici, iyileştirici- geliştirici, tedavi-rehabilite edici hizmetler sunma konusunda belirgin bir işleve sahiptir (Genç ve Barış, 2015, s.40).

Bakıma muhtaç olan bu dezavantajlı bireylerin korunma ihtiyacının artması, koruyucu bakım hizmetinin yürütülmesi, bakım yüküne destek olunması, bakıma muhtaç olmanın/bakım vermenin yarattığı psikolojik etkilerin sınırlandırılması için sağlık ve sosyal hizmet desteğine olan ihtiyaç gün yüzüne çıkmaktadır. Evde bakım hizmetlerinin aksatılmadan sunulması da yaşam kalitesinin artırılması için önem taşımaktadır (Balcı ve Koçatakan, 2021, s.186-193).

Engelli evde bakım hizmetlerinden biri olan evde bakım yardımı engellinin evinde sağlık takibinin yapılması, fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması, danışmanlık hizmeti verilmesini amaçlayan, engelli bireyin ailesine belirlenen miktarda ödeme yapılmasına dayanan bir modeldir (Karagöz vd, 2019, s.281). Evde bakım hizmetlerinin en önemli yanı, ihtiyaç duyulduğunda uzman sağlık ekibinin engelli ve ailesine kendi yaşam ortamlarında sağlık hizmeti

sunabilmesidir. Böylece kendi bulunduğu ortamdan ayrılmadan engellinin ve bakımı üstlenen kişinin takibi kolaylıkla yapılabilir. Evde bakım hizmetleri, engelli ve aile üyelerini pek çok boyutta değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle engelli ve yaşının tıbbi durumu ve bakım ihtiyacına göre doktor, hemşire, sosyal hizmet uzmanı, eczacı, terapist, fizyoterapist gibi çeşitli meslek grupları evde bakım hizmeti kapsamında yer almaktadır (Çoban ve Özbesler, 2009, s.37). Evde sağlık ve kişisel bakım hizmeti sunan bu resmi bakım verenlerin yanı sıra genellikle aile üyelerinden oluşan bakım verenler gayri resmi bakım verenler olarak nitelendirilir (Karahan ve Güven 2002, s.156).

Bakım veren kavramı engelli bireyin bakım ve sorumluluk ihtiyacını karşılayarak onu koruyup kollayan kişiye işaret etmektedir. Dolayısıyla bakım verme durumu bakım vereni ciddi sorumluluk altına almaktadır (Arslantaş ve Adana, 2011, s.257). Engelli bireyin fiziksel, sosyal, duygusal, ekonomik, sosyal vb. pek çok ihtiyacını karşılama noktasında destek veren bakım veren kişi genellikle aile bireylerinden biri olmaktadır (İnci ve Erdem, 2008, s.86).

Evde bakım hizmetinin kişinin yalnızca tıbbi bakımına değil psikososyal iyilik haline de odaklanması nedeniyle multidisipliner bir yaklaşım gerektirdiği söylenebilir. Bu yaklaşım engelli bireyin ihtiyaçlarını bütüncül değerlendirmeyi olanaklı kılması açısından önemlidir. Evde bakımın en önemli faydalarından birinin de sağlık harcamalarında tasarrufa gidilmesi ve kişinin kendi yaşadığı çevreden kopmadan hizmet almasıdır. Ayrıca kişiye özel bakım hizmeti sunmasının yanında, aileyi bir arada tutması, yaşam kalitesini yükseltmesi gibi beraberinde birçok getirisi de bulunmaktadır (Cindoruk ve Şen, 2009, s.110).

EVDE BAKIM HİZMETİ İHTİYACI

Bakım hizmetleri kurumda veya evde olmak üzere birbirinden tamamen farklı iki alanda verilebilmektedir. Kurumda verilen bakım hizmetinin bireyin yaşam koşullarında beklenen iyileştirmeyi sağlayamaması, hizmet alanları mutlu edememesi nedeniyle alternatif bir yöntem olarak bireyin yaşadığı ortamdan ayrılmadan kendi sosyal çevresi içinde, evinde bakımı gündeme gelmiştir. Toplumun hızla yaşlanması, engelli birey sayısının ve buna bağlı olarak da bakım hizmetine duyulan ihtiyacın gün geçtikçe artmasına yol açmaktadır (Genç, 2015; Akt: Genç ve Barış, 2015, s.53). Yaşanan toplumsal değişim ve

ortaya çıkan bakım ihtiyacı bireylerin yaşam koşullarını iyileştirecek ve hak ettikleri hizmeti alabilecek şekilde bakım hizmetinin verilmesini gerektirmektedir.

Engelli bireyin ve ailesinin kendi yaşam alanlarından kopmadan bakım ihtiyacının giderilmesi amacının yanı sıra engelli bireylere yönelik bakım kuruluşlarında verilen bakımın maliyetinin yüksek olması evde bakım uygulamalarının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu konuda etkili, kapsamlı, engelli bireyin bakım kuruluşuna gelmesini geciktiren, ailenin işlevselliğini gözetken, hak temelli bir anlayış ile bakım hizmeti sunulmasına yönelik evde bakım hizmeti politikalarının geliştirilmesi önem kazanmaktadır. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı da engellilerin bakımında yeni düzenlemelere giderek çağın gereklerine uygun ve engelliği yaşadığı ortamdan koparmayan model olan evde bakım uygulamalarına yönelmiştir.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ailesindeki engelli bireyin bakımını üstlenen ve mevzuatta belirlenen şartları taşıyan kişilere evde bakım aylığı adı altında nakdi para verilmeye başlanmış ve bu uygulama giderek yaygınlaşmıştır.

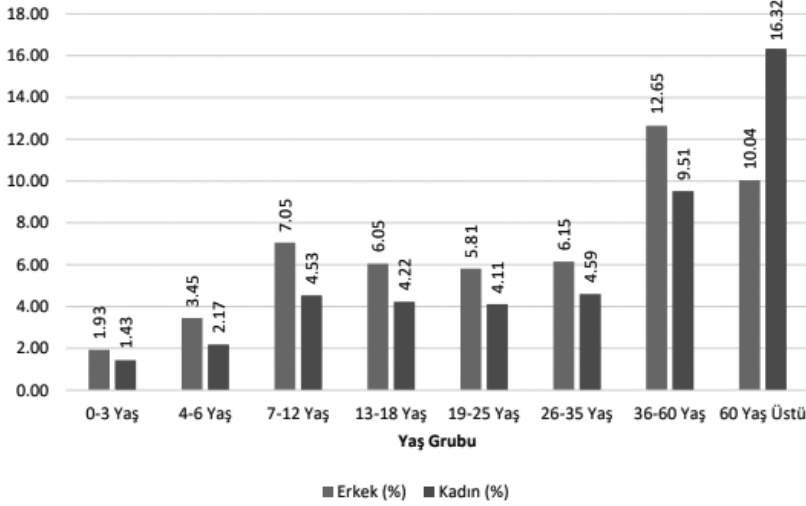
Tablo 1. Evde Bakım Yardımından Yararlanan Engelli Sayısı ve Ödeme Miktarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Engelli Sayısı	Ödeme Tutarı (Milyon TL)
2021	535.700	10.683,9
2020	535.805	9.474,0
2019	514.158	8.158,7
2018	506.725	6.820,3
2017	499.130	5.832,7
2016	478.711	5.135,4
2015	464.741	4.470,8
2014	450.036	4.056,3
2013	425.928	3.544
2012	398.335	2.944,1
2011	347.756	2.214,8
2010	279.580	1.580,8
2009	204.652	964,4
2008	113.000	417,6
2007	28.583	35,4

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Aralık 2021.

Tabloda görüleceği üzere evde bakım yardımından faydalanan kişi sayısı 2007'den 2021 yılına kadar yaklaşık 18 kat artmıştır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021, s.48).

Tablo 2. Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Evde Bakım Yardımı Alanlar

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Aralık 2021.

Evde bakım yardımı alanların çoğunluğunu 60 yaş üstü engelli kadınların oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte evde bakım yardımından faydalananların en az olduğu yaş grubu ise 0-3 yaşdır. Evde bakım yardımı alanların % 44,18'inin kadın, % 55,82'sinin erkek olduğu anlaşılmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021, s.50).

Evde bakım hizmeti genel olarak 65 yaş üzeri kronik ve uzun süreli bakım gerektiren yaşlı hastalara veriliyor olsa da kronik hastalığı olan bebek ve çocuklar dahil olmak üzere her yaş grubunu kapsamaktadır (Oğlak, 2007, s.101). Yaşlı bireylerin yanı sıra engelli çocukların da ev ortamında bakımlarının sağlanmasının beraberinde getireceği avantajlar düşünüldüğünde evde bakım hizmetinin etkili ve verimli bir şekilde sunulması önem kazanmaktadır.

UYGULAMADA KARŞILAŞILABİLECEK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca yürütülen, bakım ihtiyacı olan engellinin evinde aile üyeleri tarafından bakım ihtiyacının karşılanarak, bakım veren kişiye devlet tarafından evde bakım aylığı olarak nitelendirilen ve her ay düzenli olarak ödenen bu nakdi desteğe ilişkin uygulamaları kapsayan engelli evde bakım hizmetine olan ihtiyaç özellikle yaşlanan nüfusun artması ile birlikte gün yüzüne çıkmıştır. Engelli evde bakım hizmeti hem engellinin ve ailesinin kendi yaşam alanından kopmadan desteklenmesini amaçladığı için engelli ve ailesine, hem de devlete maddi külfeti nedeniyle devlete alternatif bir yöntem olmuştur. Uygulamalardaki olası sorunların tartışılarak çözümüne yönelik yapılacak çalışmalar hizmet alan ve hizmet sunan açısından pek çok fayda getirebilecektir.

Evde bakım aylığı ile ilgili işlemler 30.07.2006 tarihli ve 26244 sayılı Resmî Gazete Yayımlanan (Mülga) Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik hükümleri çerçevesinde yürütülmüştür. Bu Yönetmeliğin uygulanmasında, engellilik sınıflandırmasına göre ağır engelli olduğu belgelendirilenlerden; günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olduğu, her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle; kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarının, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olduğu bakım raporu ile tespit edilen kişiler bakıma muhtaç engelli olarak adlandırılmıştır. Bu yönetmeliğe göre engelli aylığı başvuruları T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri ile Sosyal Hizmet Merkezlerine yapılmaktadır. Müracaatı yapılan bakıma muhtaç engellinin ikametgâhında veya bakım merkezlerinde bakım raporu hazırlayan, bakıma muhtaç engellinin bakım hizmetlerinin hangi türünden yararlanacağına karar veren, uygun ortama yerleştirmeyi öneren, bakım hizmetlerine yönelik gözlem, inceleme, kontrol yapan ve sonucunda bakım hizmetleri değerlendirme raporu hazırlamakla görevli heyet ise Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti olarak ifade edilmiştir. Bu heyet engelli ve ailesini yaşadığı yerde ziyaret ederek aylık gelir, sağlık ve psikososyal durum, engellinin bakım ihtiyacı ve ihtiyaç duyulan

bakım hizmet modellerini değerlendiren bir bakım raporu hazırlamaktadır. Heyetin değerlendirmesi üzerine İl Müdürünün de uygun görüşü sonrasında evde bakım aylığı bağlanmaktadır. Sonraki süreçte akrabaları tarafından evde bakılan engelli bireyin fiziksel, psikososyal vb. alanlarda yaşadığı sorunlara yönelik hazırlanan bireysel bakım planı çerçevesinde ihtiyaçlarının giderilip giderilmediği belirli periyotlar halinde ilgili profesyoneller tarafından takip edilmektedir. Burada evde bakım aylığı alan kişinin engellinin bakımı konusundaki rollerini yerine getirip getirmediğinin incelenmesi ve hazırlanan rapor doğrultusunda gerekli çalışmaların yapılması önemli görülmektedir.

Engelli evde bakım aylığı için başvuruda bulunan kişilerin incelenmesi başvuru sürecinden itibaren titizlikle yürütülmelidir. Başvuru dosyası oluşturulurken (Mülga) 30.07.2006 tarih ve 26244 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik ile istenmesi gerektiği belirlenen tüm belgelerin eksiksiz bir şekilde dosyalanması beklenmektedir. Başvuru sürecinin eksiksiz yapılması sonraki süreçte herhangi bir yanlış uygulama riskini azaltabilecektir.

Engelli evde bakım hizmeti ile ilgili yapılacak olan sosyal inceleme kapsamlı ve çok yönlü bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Evde bakım hizmeti kapsamında yapılan sosyal inceleme sonrasında bir bakım raporu hazırlanmaktadır. Sosyal incelemelerin meslek elemanları tarafından, müracaatçının bulunduğu ve yaşadığı ortamlarda (ev, okul, iş yeri vb.) yapılması, toplanan bilgilerin, değerlendirmede kolaylık sağlaması amacıyla çeşitli başlıklar altında gruplandırılması (örneğin; müracaatçının kimliği, fiziksel özellikleri, konut durumu vb. gibi başlıkların kullanılması), sosyal incelemeyi yapan meslek elemanının gözlemlerini rapora aktarırken bunların sorun veya müracaatçının isteği ile ilgili olmasına dikkat edilmesi, yapılan gözlem ve elde edilen bilgiler doğrultusunda müracaatçının sorunu ve sorunu oluşturan nedenler konusunda bir değerlendirme yapılması, sosyal incelemenin sonuç bölümünde; müracaatçının ne tür bir hizmetten yararlanmasının uygun olacağına ilişkin önerilerin yer alması, raporlarda edebi bir üslup ile günlük konuşma dili kullanılmaktan kaçınılması gerekmektedir. Ayrıca bu raporlar kişisel bilgiler içeren gizli nitelikteki belgeler olduğu için her aşamada gizlilik ilkesine uyulmalıdır (20/01/1994 tarih ve 1994/03 sayılı Sosyal İnceleme Raporlarının Hazırlanmasında Dikkat Edilecek Konular Hakkındaki Genelge).

Evde bakım hizmeti başlangıcında yapılacak sosyal incelemenin yanı sıra meslek elemanları tarafından belirli periyotlar halinde sosyal incelemeler yenelenmeli ve raporlanarak engellinin dosyasında bulundurulmalıdır. Meslek elemanları tarafından engellinin bakımını sağlayan aile üyesine ihtiyacı olan rehberlik hizmeti sunulmalıdır. Her bir engellinin ihtiyacının özgünlüğü gözetilerek Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti tarafından hazırlanan “Bireysel Bakım Planları”nın nasıl işlev gördüğü yine Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyetinde görevli personel tarafından incelenmelidir. Engelli evde bakım aylığı alan aile üyesinin engelliye nasıl bir hizmet sunduğunun değerlendirilmesi titizlikle yürütülecek bir mesleki çalışmayı gerektireceğinden bu konuda nicelik ve nitelik anlamında yeterli meslek elemanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılacak sosyal incelemelerde ve değerlendirmelerde periyodik aksaklığa neden olunmaması adına meslek elemanı sayısında iyileştirilmeye gidilmesi konusu değerlendirilmelidir.

Mevzuat açısından bakıldığında; engelli evde bakım uygulamalarına dayanak olan Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliğinin 67. maddesi ile Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmeliğinin yürürlükten kaldırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yönetmeliğinin uygulamanın devamına ilişkin geçici 1 nci maddesi ile yürürlükten kaldırılan yönetmeliğinin evde bakım hizmetlerine ilişkin Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunacağı belirtilmiştir. Ancak henüz bu konuda yürürlüğe girmesi beklenen yeni Yönetmelik yürürlüğe girmemiştir. Bu durum engelli evde bakım desteği ile ilgili uygulamada tereddütlerin yaşanmasına zemin hazırlayabilmektedir. Uygulayıcılar zaman zaman hizmet sunumu ile ilgili yaşadıkları sorunlara çözüm bulmak adına T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne görüşüne ihtiyaç duymaktadır. Bu konuda uygulamada birliği sağlamak ve etkili hizmet sunumunu yaygınlaştırmak için konu ile ilgili yürürlüğe girmesi beklenen yeni yönetmelik ile ilgili çalışmaların hız kazanması yerinde olacaktır.

Evde bakım yardımı evde engellisine bakım veren kişiye her ay düzenli olarak ödenen nakdi yardımı kapsayan sosyal hizmet odaklı bir yardım programıdır. Engelli evde bakım yardımından faydalanabilmek için belirli gelir

kriterlerine uyulması beklenmektedir. Gelirin hesaplanmasında; hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarının asgarî ücretin aylık net tutarının 2/3'ünden daha az olup olmadığı konusu değerlendirilmekte ve eğer kişi başına düşen gelir belirlenen tutardan yüksek olursa evde bakım aylığından faydalanılamamaktadır. Dolayısıyla bu durum uygulamada hane içinde kişi başına düşen gelir kriterini 1,00 TL dahi aşan ailelerin sosyal desteğinin kesilmesine neden olmaktadır. İhtiyaç sahiplerinin mağdur edilmemesi amacıyla sosyal adalet ilkesi de gözetilerek bu konuda düzenleme yapılmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Belirli bir gelir kriterini esas alan bu sistemde yardıma ihtiyaç duyan ancak gelir kriteri sınırını aşan kişilerin gelir kriterinin aşıldığı oranda veya başkaca yöntemlerle desteklenmesi sağlanabilir. Mevcut uygulamalarla bütünleştirilmesi kolay olacak olan bu kademeli gelir kriteri sistemi ile engelli ve ailesine mevcut gelir düzeyi ölçüsünde bir yardım sağlanmış olacağı gibi kamu kaynakları da verimli olarak kullanılmış olacaktır. Önerilen bu sistem ile daha fazla ihtiyaç sahibi engelli evde bakım aylığı yardımından faydalanmış olacaktır. Bu sistemin hayata geçirilmesi ile birlikte ödemeler ile ilgili sürekli gündeme gelen bir mevzuat değişikliği ihtiyacı da ortadan kalmış olacaktır.

Profesyoneller tarafından verilen bakım hizmeti formal bakım olarak nitelendirilirken aile bireyleri, akrabalar vb. tarafından sunulan bakım hizmeti infomal bakım olarak ifade edilmektedir. Bakım verme kavramı ise kendi bakımını üstlenmeyecek durumdaki bireye yardım etme anlamındadır. Bakım yükü de buradan yola çıkarak bakım verme durumunun ortaya çıkardığı fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal stresin tümünü kapsamaktadır. Bakım yükü, bakım verilen kişi ile olan akrabalık derecesinden, içinde bulunulan sosyal çevreden, kültürden ve birbirinden farklı psikososyal etmeden etkilenmektedir (Işıkhan, 2018, s.4). Bakım yükü; bakımı sağlanan birey ve bakım verenin bireysel özellikleri, hastalığın/engelin türü, bakımın süresi ve niteliği, bakım verenin sahip olduğu roller, bakım verenin bakım konusundaki bilgi düzeyi, bakım verenin sağlık sorunları, bakım verme konusunda bakım verenin destek alıp almadığı, bakımı sağlanan birey ile bakım verenin ekonomik koşulları gibi pek çok farklı unsur ile değişkenlik gösterebilmektedir (Aşiret ve Kapucu, 2012, s.75-76). Ayrıca, bakım verenlerin sosyal yaşamdan soyutlanmaları, iş ile ilgili yaşadıkları karamsarlık, umutsuzluk vb. yaşamaları bakım

verenlerde anksiyete ve depresyona yol açabilmektedir (Akçoban, 2020, s.21). Engellisinin ağır bakım sorumluluğunu üstlenen, bu veya başkaca sebeplerle çalışma hayatında aktif rol oynayamayan, sosyal imkanlara erişim kısıtlılığı yaşayan ve evde engellisinin ağır sorumluluğunu üstlenen bakım veren kişinin psikolojik sorunlar yaşaması söz konusu olabilmektedir.

Bakım verenlerin bakım yükünü hafifletmeye yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bunun için kapsamlı, çok boyutlu, kısa ve uzun vadeli çözüm sunabilecek politika ve stratejilerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bakım yükü hafifletildiğinde bakım verenin bakım vermeye ilişkin motivasyonu artacağı gibi engelli bireyin de bakım hizmetinden daha fazla verim alması sağlanmış olacaktır.

Engelli evde bakım aylığı başvurusu kabul edilenlere yönelik bazı illerde ağırlıklı olarak engellinin bakımı konusunda bir eğitim verildiği görülmektedir. Engelli evde bakım aylığı maddi bir destek sağlamakla birlikte engelli ve ailesinin psikolojik açıdan desteklenme ihtiyacı göz önüne alındığında aile odaklı sosyal hizmet politikalarının bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Engellisinin bakım yükünü taşıyan aile üyesinin psikolojik açıdan desteklenmesi olası tükenmişlik hissiyle başa çıkmasına katkı sağlayabilecektir. Ayrıca engelliye sunulan hizmetin kalitesine de olumlu dönüşleri olabilecektir. T.C. Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığına bağlı olarak tam veya yarı zamanlı gündüzlü hizmet sunan Gündüz Bakım Merkezleri engelli ve ailesinin sosyal hayata aktif katılımını desteklemeye yönelik bir hizmet modelidir. Bu merkezlerde engelli bireyler sosyal, sportif, kültürel faaliyetlerden faydalanabilirken aileler de kendilerine özel zaman yaratabilmektedirler. Bu hizmet modelinin yaygınlaştırılmasının engelli birey ve aileleri tarafından olumlu geri dönüşlere yol açabileceği düşünülmektedir. Geçici Misafir Bakım Hizmeti ise ailelerin çeşitli nedenlerle geçici süreyle engelli bireyden ayrı kalma durumunda engelli bireyin resmi bakım merkezlerine yerleştirilmesini sağlayarak önemli bir rol oynamaktadır.

Uygulamada engel oranı veya çeşidine göre bir ayırım yapılmadan her bir bakım verene eşit miktarda aylık para verilmektedir. Bazı engel türlerinin çok daha özel bakım gerektirdiği düşünüldüğünde her engelli yakınının aynı düzeyde bakım yüküne sahip olmadığı söylenebilir. Öztürk ve ark. (2017, s.57)

engelli bireye bakım hizmeti verenlere dışarıdan bakıldığında engellinin engel türü veya engel oranı fark etmeksizin birbirine benzer deneyimlere sahip oldukları düşünülse de zihinsel engelli bireylere bakım hizmeti sunanların beklentileri, engelliye koruma içgüdüleri, duygu ve düşünceleri vb. yönlerden diğerler bakım verenlere oranla çok daha fazla zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Benzer biçimde Akarsu (2014, s. 10) da zihinsel engel oranının artmasıyla birlikte bakım ve sorumluluğun da buna paralel olarak artacağı için bakım veren annelerin stres düzeylerinde artış ve ailede çeşitli problemlerin ortaya çıkabileceğine değinmiştir. Dolayısıyla evde bakım aylığı desteği sunulurken engellinin özel bakım gereksinim düzeyi göz önünde bulundurulmalı, daha özel nitelikli bakım gerektiren engele sahip aileler haricen desteklenmelidir.

Evde bakım değerlendirme heyetinin yaptığı iş başından sonuna kadar titiz bir inceleme ve değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle bu heyette kimlerin olduğu, incelemelerin nasıl yapıldığı, değerlendirme yapacak personelin niteliği, raporların nasıl yazıldığı da son derece önemlidir. Süreç içerisinde engellinin yaşadığı ortamın, bakım hizmetinin nasıl verildiğinin, ihtiyaçların karşılanma düzeyinin vb. değerlendirilmesi için engelli ve ailesi bulunduğu ortamda incelenmektedir. Engellinin ihmal edilip edilmediğini değerlendirme veya engelli ve ailesinin değişen/karşılanamayan ihtiyaçlarını tespit etme adına bu incelemelerin gecikmeksizin yapılması gerekmektedir. Ancak kimi meslek elemanlarının birey bazlı iş yüklerinin yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda periyodik izleme ve takiplerde aksamaların yaşanabileceği anlaşılmaktadır. Engelli evde bakım aylığından faydalanan ailelerin incelemelerinin gecikmeye imkan tanımayacak şekilde yapılması için meslek elemanı istihdamı konusu illere ve kuruluşlara göre yeniden gözden geçirilmelidir.

Hizmet içi eğitim pek çok meslek ve disiplin açısından önemli olmakla birlikte sosyal hizmet alanına giren dezavantajlı gruplara hizmet sunan profesyoneller açısından önemi çok daha belirgin olmaktadır. Engelli evde bakım hizmeti alanında çalışan profesyonellerin bu alanda eğitim almaları ve hizmet içi eğitimin belirli periyotlarla tekrarlanması gerekmektedir.

SONUÇ

Toplumsal, ekonomik, kültürel değişimlere ek olarak nüfusun demografik yapısındaki değişiklikler evde bakım hizmetlerinin pek çok alanda yaygınlaşmaya açık olduğunu göstermektedir. Aile odaklı sosyal hizmet politikaları kapsamında hem engelli birey hem de engelli bireyin ailesinin mutluluğu gözetilmiştir. Ayrıca engelli evde bakım hizmetinin önemli amaçlarından biri de engelliye kurum bakımına almadan yaşadığı ortam içinde destekleyerek kurum bakım ihtiyacını geciktirmektir. Engelli bireyin ailesi maddi yönden desteklenerek engelli bakımının ekonomik yönüne destek sağlanmaktadır. Bununla birlikte hem engelli hem de çevresindeki bireylerin sosyal ve psikolojik yönden ihtiyaç duydukları destek sistemlerine erişebilmelerinin kolaylaştırılması büyük önem taşımaktadır. Engelli evde bakım hizmetinin odağını; engelli ve ailesinin ihtiyaçlarının kapsamlı bir şekilde değerlendirilerek sosyal devlet anlayışı çerçevesinde gerekli tedbirlerin alınması oluşturmaktadır. Engelli kuruluşlarında bir engellinin devlete olan bakım maliyeti düşünüldüğünde engellinin yaşadığı ortamda desteklenmesi devletin maddi yükünü de azaltan bir uygulamadır. Engelli evde bakım hizmetinin amacını karşılayacak biçimde uygulanabilmesi adına bazı konuların gündeme getirilmesi faydalı olacaktır.

Engelli evde bakım aylığından faydalanan aile profilinin bu yardımı alabilmek için belirlenen gelir kriterleri de göz önüne alındığında temel ihtiyaçların yanı sıra sosyal ve kültürel ihtiyaçların karşılanması noktasında yetersiz kalabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde kurulan Gündüz Bakım Merkezlerinin bu amaç doğrultusunda hizmet sunduğu düşünüldüğünde merkezlerin yaygınlaştırılmasında yarar görülmektedir.

Yapılacak sosyal incelemelerle ailenin ihtiyaç tespitinin yapılması ve kapsamlı bir müdahale planı oluşturulması beklenmektedir. Engellisine evinde bakan aile bireyinin salt engelli bakımı konusunda yaşadığı güçlükten veya içinde bulunduğu ekonomik yoksulluk, fiziksel sağlık sorunları, ihtiyaç duyduğu sosyal destek sistemlerine erişememe vb. durumlardan dolayı tükenmişlik yaşayabilme olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle engelli bakım sorumluluğunu üstlenen bireyin sosyal ve psikolojik açıdan desteklenmesi bu sürecin ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Tam da bu noktada, engelli

evde bakım hizmetleri alanında görev yapan meslek elemanlarının niteliği konusuna dikkat çekilmelidir. Meslek elemanlarının yeterli bir değerlendirme yapabilme ve etkili bir müdahale planı hazırlayabilmeleri konusunda yetkin olmaları beklenmektedir. Hizmet verilen müracaatçı grubunun kırılğanlığına bakılırsa engelli bakım hizmeti sunan kişilerin bu alanda lisans eğitimi görmüş olmalarının yanı sıra hizmet içi eğitimlerden daha sık periyotlarla faydalanmaları uygulamaya katkı sağlayabilecektir.

Sosyal hizmet alanındaki her uygulamada olduğu gibi engelli evde bakım aylığı uygulamaları da bir mevzuat temellendirmesini gerektirmektedir. Bu nedenle uygulayıcılardaki kafa karışıklığının önüne geçmek ve uygulamada birlik sağlamak adına yapılacak mevzuat çalışmalarına hız verilmesi hizmetin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin önünü açacaktır.

Engelli evde bakım hizmeti ve engelli bakımını üstlenen aile üyesine verilen evde bakım aylığı kapsamındaki uygulamaların geliştirilmeye açık olduğu söylenebilir. Engelli ve bakım sorumluluğunu üstlenen kişilerin beklentilerinin değerlendirileceği çalışmalar doğrultusunda hizmet sunumunu şekillendirerek, engelli ve ailesini hizmet sunumunun en başından itibaren bu sürece dahil etmenin yerinde bir uygulama olacağı düşünülmektedir. Bu konuda yurt dışı örneklerinin incelenmesi önemli olmakla birlikte farklı ülke uygulamaları değerlendirilirken ülkemizin toplumsal, ekonomik, kültürel yapısı ve değerlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adaman, F., Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma* (Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadele Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006), İstanbul.
- Akarsu, Ö. (2014). *Zihinsel Yetersiz Çocukların Aile Yükü, Özbakım Becerileri, Annelerin Yaşam Doyumu ve Etkileyen Faktörler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Akçoban, S. (2020). *Evde Bakım Hastalarının Yaşam Kaliteleri ve Bakım Verenlerin Yükünün Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Arlantaş, H., Adana, F. (2011). Şizofreninin Bakım Verenlere Yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 3, 251-277.
- Aşiret, D.G., Kapucu, S. (2012). İnmeli Hastalara Bakım Veren Hasta Yakınlarının Bakım Yükü. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 14, 73-80.
- Aygüler, E., Ayalp, M.Ç. (2018). Türkiye'deki Evde Bakım Aylığı Düzenlemesine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 1-22.
- Balci, N., Koçatakan, P. (2021). Covid-19 Gibi Salgınlarda Evde Bakım Hizmetlerinin Önemi: Kısa Bir Bakış. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 15, 186-193.
- Cindoruk, M., Şen, İ. (2009). Yaşlının Evde Bakımı. *Türkiye Klinikleri Dergisi*, 29, 110-112.
- Coşkun, M. K. (2010). *Engellilere Yönelik Hizmetler: Amasya Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas.
- Çoban, A.İ., Özbesler, C. (2009). Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politikalar. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5, 31-41.
- Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği (2016, Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı:29878), Erişim tarihi: 12.03.2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161104-2.htm>.
- Erdoğan, B. (2013). *Evde Bakım Hizmeti Alan Özürlü Bireye Sahip Ailelerin Sosyo-Ekonomik Durumlarının İncelenerek, Umutsuzluk ve Yaşam Doyum Düzeylerinin Belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Genç, Y., Barış, İ. (2015). Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Çağdaş Yaklaşım: Kurumsal Bakım Yerine Evde Bakım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 36-57.
- Işıkhan, V. (2018). Kurumda Çalışan Yaşlı Bakım Elemanlarının Bakım Yükünü Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 29, 1-26.

- İnci, F. H., Erdem, M. (2008). Bakım Verme Yüğü Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması Geçerlilik ve Güvenilirliği. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11, 85-95.
- Karagöz, N., Üstün, S. ve İlıman, E. (2019). Avrupa Ülkelerindeki Gelişmeler Işığında Türkiye' de Engelli Evde Bakım Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Sivas İli Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 279-291.
- Karahan, A., Güven, S. (2002). Yaşlılıkta Evde Bakım. *Geriatric Dergisi*, 5, 155-159.
- Oğlak, S. (2007). Uzun Süreli Evde Bakım Hizmetleri ve Bakım Sigortası. *Turkish Journal of Geriatrics*, 10, 100-108.
- Özer, Ö., Şantaş F. (2012). Kamunun Sunduğu Evde Bakım Hizmetleri ve Finansmanı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3, 96-103.
- Öztürk, Y. E., Şentürk, Ş. ve Macit, Y. (2017). Evde Bakım Hizmeti Alan Engelli Bireye Sahip Ailelerin Bakım Verme Yüğülerinin Belirlenmesi: Amasya Örneği. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1, 48-67.
- Sosyal İnceleme Raporlarının Hazırlanmasında Dikkat Edilecek Konular Hakkındaki Genelge (1994, 20 Ocak). *Resmi Gazete*. (1994/03), Erişim tarihi: 10.03.2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21824.pdf>.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (Aralık 2021), Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Erişim tarihi:10.02.2022,https://www.aile.gov.tr/media/96693/eyhgm_istatistik_bulteni_aralik_2021.pdf w

YAPISAL VE SAYISAL ÖZELLİKLERİYLE TÜRK TOPLUMUNDA AİLE: GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MAHKEME KAYITLARINA GÖRE MUCUR AİLESİ*

Cem KARAKILIÇ¹

Öz

Mahkeme kayıtları bir toplumun bütün kodlarını içinde barındıran ayrıntılı envanterdir. Burada aile bağının kuruluş öyküsünü, evlenme ve boşanma usullerini, şiddetin aileye yansıyan yüzünü, İslam hukukunun pratiklerini, ailenin ekonomik faaliyetlerini, üretim ve tüketim stratejilerini ya da içinde yaşadığı kolektif mekânların özelliklerini bulmak mümkündür. Bu çalışmanın amacı mahkeme kayıtlarından yola çıkarak Osmanlı ve erken cumhuriyet dönemi Mucur ailesi hakkında senkronik ve diyakronik bir okuma gerçekleştirmek, hane halkının sayısal ve yapısal özelliklerini kullanarak yörenin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklerini tespit etmek, ailenin teamül ve temayüllerini maksimize etmek suretiyle insanı, haneyi, sokağı, ve toplumu anlamaya çalışmaktır. Araştırma konumuz çalışmanın sınırlarını ve kapsamını içeren kısa bir giriş ile Mucur ailesinin yapısal ve sayısal özelliklerini-tabii ki, mahkeme kayıtlarına yansıyan yüzüyle- ihtiva eden beş başlıktan oluşmaktadır. Araştırma yöntemimiz örnek olay incelemelerine dayanan dolaylı (vasıtalı) gözlemlerdir. Araştırma konusunun tespit ve teşekkülünde 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 16, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35 numaralı Kırşehir Şer'iyeye Sicillerinde bulunan mukavele, senet, satış, vakfiye, vekâlet, kefalet, vesayet, veraset, itk, borçlanma, tereke/taksim, evlenme, boşanma, itaat gibi dava tutanaklarından yararlanılmıştır. Ayrıca İslam hukukunun ayrıntılarını anlaşılır kılabilmek için çağdaş kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Türk ailesi, Aile tarihi, Mucur, Mucur ailesi.*

* Bu makale "Her Yönüyle Mucur Sempozyumu"nda bildiri özeti olarak sunulan metnin yeni kaynaklarla geliştirilip genişletilmesiyle hazırlanmıştır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: cemkarakilic@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1818-2423.

KARAKILIÇ, C.(2023). Yapısal ve Sayısal Özellikleriyle Türk Toplumunda Aile: Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mahkeme Kayıtlarına Göre Mucur Ailesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(58), 63-91. DOI:10.21560/spcd.vi.1118106

FAMILY IN TURKISH SOCIETY WITH ITS STRUCTURAL AND NUMERICAL FEATURES: MUCUR FAMILY ACCORDING TO THE COURT RECORDS OF THE LATE OTTOMAN AND EARLY REPUBLIC PERIOD

Abstract

Court records are detailed records that contain all the codes of a society. Here, it is possible to find the history of the establishment of the family bond, the methods of marriage and divorce, the reflection of violence on the family, the practices of Islamic law, the economic activities of the family, the production and consumption strategies, the characteristics of the collective spaces in which the family lives. The aim of this study is to make a synchronic and diachronic reading about the Mucur family in the Ottoman and early republic period based on court records, to determine the socio-cultural and socio-economic characteristics of the region by using the numerical and structural characteristics of the household, and to maximize the family's customs and trends. It is to understand and make sense of people and the society in which they live. Our research topic consists of an introduction based on the boundaries and scope of the study, and five titles that include the structural and numerical characteristics of the Mucur family, as reflected in the court records. Our research method is indirect observations based on case studies. In the determination and formation of the subject, numbers 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 16, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35 Şer'i registers such as contracts, promissory notes, sales transactions, vakfiye, power of attorney, surety, tutelage, debt, inheritance, inheritance, marriage, divorce, etc., which are in Kırşehir Sharia Registries, were used. In addition, contemporary sources were also used to make the details of Islamic law understandable.

Key Words: *Family, Turkish Family, History of family, Mucur, Mucur Family.*

GİRİŞ: SINIRLAR VE KAYNAKLAR

Ailenin ortaya çıkışı ve tarihsel tekamülü antropolojinin, sosyolojinin ve tarih biliminin en önemli araştırma konularından biridir. Aile bağının kuruluşu ya da çözülüşü, ailenin sayısal büyüklüğü, yaşam standartları, doğurganlık örüntüleri, ölüm oranları, evlilik yaşı, eş ve çocuk sayıları (monogami veya poligami), evlenme ritüelleri, veraset usulleri, günlük eşyalar ya da hane tanzimine ait ayrıntılar bir toplumun bütün kodlarını içinde barındıran zengin bir envanterdir.

Türkiye’de aile konusu doksanlı yılların başından itibaren farklı disiplinler tarafından çalışılmış ve özellikle Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumunun hamiyetiyle hatırı sayılır bir envanter oluşturulmuştur. Mesela bunlardan biri olan üç ciltlik “*Türk Aile Ansiklopedisi*” gerçekten çok başarılı bir örnektir. Ayrıca Mehmet Akif Aydın’ın İslam aile hukukunun teorik meselelerini pratikle harmanlayarak gerçekleştirdiği “*Osmanlı Aile Hukuku*” ile İlber Ortaylı’nın geleneksel Osmanlı ailesini incelediği “*Osmanlı Toplumunda Aile*” adlı çalışmalar bu makalenin de ilham kaynağı olan muazzam monografilerdir. Bu arada Alan Duben ve Cem Behar’ın “*İstanbul Haneleri*”nde kullandıkları istatistiksel yöntemler (sayısal analizler) aile tarihi çalışmalarına örnek olacak kadar özgün bir kaynaktır.

Yakın zamana kadar Kırşehir ailesini esas alan münferit bir araştırma yapılmamıştır. Bu konudaki tek örnek Rifat Özdemir’in 1989 yılında yayınladığı ve fakat popülasyonunun sadece sınırlı bir bölümüne ulaşarak gerçekleştirdiği “*Kırşehir’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)*” adlı makaledir. Bu çalışma özgün bir araştırma olmakla birlikte yazarın kullandığı sondaj usulü zaten mahkeme kayıtlarını esas alan sınırlı bir çalışmayı daha da sınırlı bir metne dönüştürmüştür.

Bu çalışma ise ileride daha ayrıntılı bir monografiye dönüştürmeyi düşündüğümüz “*Sayısal ve Yapısal Özellikleriyle Kırşehir Ailesi*” adlı projenin Mucur periferinde hazırlanmış küçük bir taslağıdır. Araştırma yöntemimiz örnek olay incelemelerine dayanan dolaylı (vasıtalı) gözlemlerdir. Çalışma konusu kaleme alınırken 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 16, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34 ve 35 numaralı Kırşehir şer’iye sicillerinden yararlanılmıştır.

AİLENİN İÇİNDE BULUNDUĞU FİZİKSEL ORTAM: MAHALLELER VE HANELER

Mucur, 19. Yüzyılın sonlarına doğru yaklaşık 3.000 kişinin yaşadığı küçük bir kasaba görünümündeydi. Bu durum 1915'e kadar devam etti. Aynı yıl gerçekleştirilen idari operasyondan sonra kaza statüsüne yükselterek Kırşehir'e bağlandı. 16. yüzyılda Mucur'un biri gayr-i Müslim olmak üzere en az dört mahallesi bulunuyordu. 1834 yılındaki tensikattan sonra mahalle sayısı Yenice ve Solaklı olmak üzere ikiye indirildi. Bu mahallere sonradan Alaoğlu, Hacı Yunus ve Hamdiye adıyla üç yeni mahalle daha eklendi. 1927 yılına gelindiğinde Mucur, yaklaşık 15 bin nüfusu, beş mahallesi ve kendisine bağlı onlarca köyüyle artık orta derecedeki bir kaza görünümündeydi (Salname-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye, 1910, s.541; Salname-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye, 1911, s. 541; Salname-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye, 1912, s. 561; Salname-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye, 1918, s. 517; Ankara Vilayet Salnamesi, 1872, s. 61; Ankara Vilayet Salnamesi, 1873, s. 76; Ankara Vilayet Salnamesi, 1876, s. 110; Ankara Vilayet Salnamesi, 1878, s. 94; Ankara Vilayet Salnamesi, 1882, s. 157; Ankara Vilayet Salnamesi, 1891, s. 197; Ankara Vilayet Salnamesi, 1900, s. 238; Ankara Vilayet Salnamesi, 1902, s. 232; Ankara Vilayet Salnamesi, 1907, s. 256; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926, s. 768; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927-1928, s. 1116-1126; Umumi Nüfus Tahriri, 1929, s. XI).

Mucur mahalleleri geleneksel Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi sınıf ve statü farklarının biçimlendirmedeği fiziki bir mekandı. Yenice Mahallesinde oturan bir Alaybeyi sıradan bir neccarla aynı sokağı paylaşabiliyor ya da Solaklı Mahallesinde olduğu gibi Kaza Kaymakamı veya müftüsü, bir çoban veya rençberle komşuluk yapabiliyordu (KŞS-15-104-394). Aynı durum birbirinden farklı gelir düzeyleri için de geçerliydi. Servet miktarı ve yaşam standartları ne olursa olsun bütün vatandaşlar aynı mahallenin seknesi ya da aynı şehrin hemşehrisi olarak kabul ediliyordu (KŞS-10-73/74-5; 16-91/92-95). Bütün bu insanlar hemen her gün birbirleriyle karşılaşılıyor, statü farklılıklarını umursamaksızın birbiriyle muhatap olabiliyordu.

Solaklı Mahallesi Mucur'un en kalabalık yerleşim yerlerinden biriydi. 1840-1841 sayımına göre 216 hanenin bulunduğu mahallede yaklaşık 1.185 kişi yaşıyordu. Çoğu yerde olduğu gibi burası da adını mahallenin kolektif

mekânı olan Solak Ahmet Ağa Camiinden almıştı. Yenice Mahallesi'ne göre daha merkezi bir konumda olan mahallenin ticari gelirleri de lokasyonu ile bağlantılı olarak daha yüksekti. Bu yüzden çarşı esnafının büyük bir bölümü (%60'ı) burada oturuyordu. Ayrıca nahiyede bulunan sulak arazilerin %52'si yine bu mahallenin sınırları içinde yer alıyordu. Diğer mahallelerde olduğu gibi burada da buğday, arpa, çavdar, yulaf ve burçak yetiştiriliyor, sulak arazilerin sürülmesi için bol miktarda öküz besleniyordu. 1840 yılı verilerine göre nahiyede bulunan 25 su değirmeninin 17'si Solaklı Mahallesi'nde faaliyet gösteriyordu.

Solaklı Mahallesi'nin bu avantajlı konumuna rağmen hükümet merkezi Yenice Mahallesi'di. 1840-1841 yıllarında mahalle sınırları içinde 216 ev, 2 cami, 1 sıbyan mektebi, 25 bezirhane ve 8 adet su değirmeni vardı. Mahalledeki tarım arazilerinin büyük bir kısmı (%97'si) kıraç topraklardan oluştuğu için vatandaşlar tarımın yanında hayvancılık ve dokumacılık da yapıyordu. Ayrıca mahallede yaşayan her aileye neredeyse bir bağ düşüyor ve buna bağlı olarak bol miktarda pekmez, pestil, yaş ve kuru üzüm elde ediliyordu (Eken, 1998, s. 199-212; Satı, 2004, s. 20-53; Duyar, 2019, s. 28-31, 58-63, 65-89).

Mucur mahalleleri geleneksel Osmanlı mahallelerinin yüzyıllardır süren zengin yaşam kültürünün tipik bir örneğiydi. Mahalleleri birbirine bağlayan ana yollar (tarik-i amm) önce çıkmaz sokaklara (tarik-i hass) oradan da hanelerin bahçe ve avlularına açılarak namahremden mahremiyete ulaşan uzun bir güzergâh izliyordu. Hane tanziminde yörenin fiziki özellikleri kadar hane sahibinin gelir düzeyi de etkiliydi. Bu yüzden hanelerin büyük bir kısmı taştan ya da kerpiçten yapılıyordu. Ayrıca özel hayatın mahremiyetini korumak amacıyla hanelerin etrafı genellikle yüksek ve sağlam duvarlarla çevriliydi (Demirel, Tuş ve Gürbüz, 1992, s. 703-705). Kayıtlara göre sıradan bir Mucur hanesinde en az iki oda bulunuyordu. Bu sayı aile reisinin gelir durumuna göre 3, 4, 5 hatta 6'ya kadar değişiklik gösterebiliyordu (KŞS-6-91/92-95; 6-91-94; 13-11-13; 14-53-Numarasız; 11-173-83; 4-174-635). Mesela Kolağası Hasan Ağa'nın Yenice Mahallesi'ndeki evi 6 oda, 2 sofa, 1 kiler, 1 mutfak, 1 ahır ve bir miktar bahçeden oluşan iki katlı lüks bir komplekti (KŞS-11-65-116; 8-216-Numarasız). Nahiye merkezinde oturan Hacı Mustafa'nın da aynı kompozisyonda inşa edilmiş 6 odalı bir evi bulunuyordu (KŞS-13-86-20). Klasik

Osmanlı hanesinin en karakteristik özelliklerinden biri de aile hayatını dış dünyadan yalıtın bahçelerdi. Oda sayısı ya da katı ne olursa olsun her hanede en az bir bahçe bulunur ve vatandaşların bazıları bu bahçelerde (yaklaşık %4) meyve veya sebze yetiştirirdi (Eken, 1998, s. 209). İki katlı olan evlerin tahtanî denilen alt katlarında samanlık, ahır, kiler ve anbar yer alıyor, burada bulunan ahşap bir merdivenle hanenin asıl yaşam alanı olan üst katına çıkılıyordu. Hanelerin üst katlarında genellikle geniş bir sofa ile birkaç küçük oda oluyordu. Odaların penceresiz olmasına özen gösteriliyor, sofadaki pencereler ise ahşap kafeslerle kapatılarak ailenin dışarıyla olan bütün bağlantısı kesiliyordu (Karpuz, 1991/I, s. 473-475; Karpuz, 1991/II, s. 475-479)

Mucur hanelerinin en önemli özelliklerinden biri de mekân organizasyonunda görülen sadelikti. Aslına bakılırsa Tanzimat'a kadar ortalama bir Türk ailesinin halı ve kilimler dışında pahalı ve lüks eşyaları yoktu. Tanzimat'tan sonra aile hayatının Avrupalılaşmasıyla ortaya çıkan alafranga usuller yeme içme alışkanlıklarından tefrişe kadar pek çok şeyi radikal şekilde değiştirmişti. Eskinin geleneksel formları Avrupa'nın modern çizgileriyle birleşerek eklektik bir moda yaratmış, bu durum köy evlerinin görüntüsüne bile yansımıştı. Sini ve sedirler, masa ve sandalyelere, yüklükler ise artık yerini dolaplara bırakmıştı. Belgelere göre Mucur haneleri de bu eklektik modadan ziyadesiyle etkilenmişti. Yüzyılın başında ortalama bir hanenin zemini; kullanma amacına, dokunduğu malzemeye, şekline ya da rengine göre değişik isimlerle adlandırılan kilim, keçe, pelas, seccade veya duruma göre Frenk halısıyla kaplanıyordu. Sofanın sokağa bakan penceresi perdeyle kapatıldıktan sonra önüne yün memlu bir sedir yerleştiriliyordu. Gelir durumuna göre bazı evlerin salonlarında kanepeler, masa, sandalye hatta ayna bile bulunabiliyordu. Odaları aydınlatmak için genellikle şamdan veya kandil kullanılıyordu. Ayrıca salon ve odalara irili ufaklı pek çok sandık yerleştiriliyor ve bu mütevazı kompozisyon genellikle saat, kafes veya minderlerle kombine edilerek tamamlanıyordu. Salondaki bu sadelik mutfak söz konusu olduğunda son derece ayrıntılı bir envantere dönüşüyordu. Mucur haneleri zengin yemek kültürünün de etkisiyle her çeşit mutfak eşyasını içinde barındırıyordu. Gelir düzeyi ne olursa olsun neredeyse her hanede credit ya da köhne bir kazgan (büyük tencere), lenger ya da lengerce (bakır kap), hamur leğeni, küçük veya büyük kapaklı ya da kapaksız tencere, kulplu veya kulpsuz su ve hoşap taşı, sini, tepsi, şerbet tepsi, sahan, maşrapa,

yağ ya da yumurta tavası, helki, kahve takımı veya kahve tepsi, sefer tası, güğüm, yoğurt ve peynir tulumu ayrıca gelir düzeyi yüksek olan bazı evlerde bakırdan yapılmış mutfak eşyaları bulunuyordu (KŞS-13-327-8). Hane tanziminin en gösterişli kompartımanlarından biri de rengarenk kumaşlarla tezyin edilmiş yatak odalarıydı. Terekelere göre her hanede farklı kumaşlardan yapılmış döşek ve yataklar ile içi yün, yapağı veya içirikle doldurulmuş minderler vardı. Bütün bu teferruat geceleri kullanıldıktan sonra gündüzleri yüklüklere kaldırılarak kamufle ediliyordu (KŞS-13-249/250-7; 14-53-Numarasız; 10-159/160-111; 10-37-30; 10-73/74-5; 10-136/137-78; 13-327-8; 13-99-37; 13-46-73; 19-95-32; 13-11-13; 6-91-94; 19-45-57; 13-86-20).

Bu arada her Osmanlı mahallesi sadece idari bir birim değil aynı zamanda mahalle halkının birbirine kefil olduğu içtimai bir düzendi. Mahalle halkının büyük bir kısmının akrabalardan oluşması birbirini denetleyen ve yardımlaşan anonim bir toplum yaratmıştı. Bu durum suç oranlarına da yansımıştı. 28 Numaralı Şer'iyeye siciline göre 1901 ve 1902 yılları arasında Mucur ve çevresinde fill-i şen'i, itale-i lisan ve küçük çaptaki birkaç yaralama dışında neredeyse hiçbir suç öyküsüne rastlanmıyordu (KŞS-28-121-421; 28-152-510; 28-168-554; 28-291-554; 28-217-702; 28-291-938; 28-305-961; 28-309-974; 28-310-975; 28-319-1004; 28-322-1015; 28-328-1033; 28-333-1051; 28-10-30; 28-11-35; 28-23-73; 28-27-88; 28-35-110; 28-44-137; 28-50-156). Mahkemeye intikal eden davaların büyük bir kısmı ya aile içi çatışmalardan kaynaklanan miras davaları ya da vakıf mallarıyla ilgili iş ve işlemlerden ibaretti ve bu haliyle Mucur, yüzyılın başında huzur içinde yaşayan geleneksel bir İslam toplumu durumundaydı.

AİLENİN KURULUŞU: NİKÂH, MEHİR VE DOĞURGANLIK ÜZERİNE

Osmanlı toplumunda evlilik bütün Müslümanların yapması gereken dini bir vebeydi. Fakat yüzyılın ortalarına kadar evliliklerin çoğu hala görücü usulüyle gerçekleştiriliyordu. Aşk evlilikleri ise henüz ortada yoktu. Daha doğrusu aşk denilen şey pek çok kişiye göre içinde sefahat, anarşi, gözyaşı ve intiharın bulunduğu sonu belirsiz tehlikeli bir oyundu. Açıkçası kamuoyu henüz "Araba Sevdası"nın romantik züppesi Bihruz'un aşk arayışına hazır görünmüyordu. Her şeyi göze alıp aşk evliliği yapanlar ise mahalleli tarafından aşıfte ve çapkın olarak itham edilmeye katlanmak zorundaydı (Duben ve Behar, 2014, s.

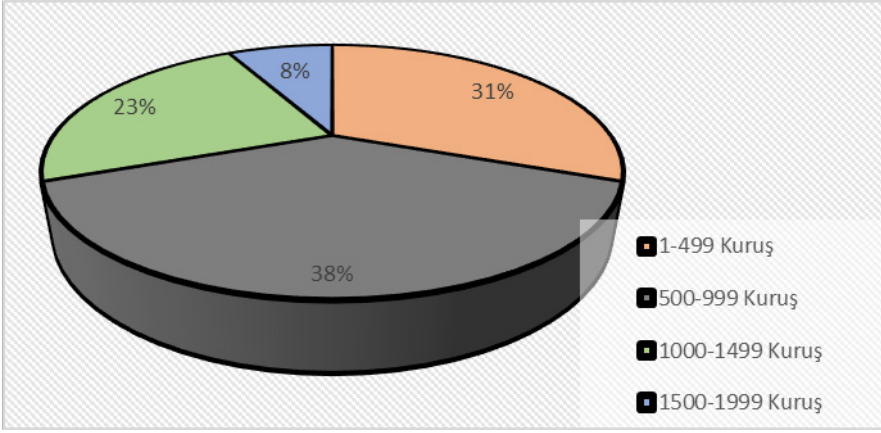
102-118). Mesela Yenice Ayşe'nin aşığı Mustafa'ya kaçması hem ailelerin hem de mahallenin tasvip etmediği nahoş bir durumdu (KŞS-14-89-Numarasız). Bu yüzden bir erkek ve kadının evlilik bağıyla birleşmesi kendi iradelerinden daha çok ailelerinin kararı ve denetimi altında gerçekleşirdi. Yani Dökmen'in de belirttiği gibi bizdeki evlilikler iki kişi arasında oynanan bir tango değil, işin içine ailelerin hatta sülalelerin karıştığı kalabalık bir halay gibiydi.

İslam hukukuna göre evlilik, tarafların evlenme niyetini ortaya koyduğu nişanlılık adı verilen sözlü bir iradeyle başlardı. Fakat nişanlılık her iki tarafa da herhangi bir evlenme mecburiyeti getirmezdi. Arzu edilmeyen birliktelikler tarafların karşılıklı ya da tek taraflı kararıyla bitirilebilirdi. Nikahlar ise sözlü rıza ile cemaat karşısında gerçekleştirilirdi. Burada bir din adamının bulunmasına ya da nikahın dini bir mekânda yapılmasına da gerek yoktu. Osmanlı toplumunda evlilik denen şey aslında cemaatin onayladığı fiili bir beraberlikti (Korkmaz, 2018, s. 72; Aydın, 2020, s. 51).

Nikahlar tarafların katılımıyla şahitler huzurunda gerçekleştirildiği gibi tarafların bulunmadığı durumlarda her iki tarafın yasal temsilcileri vasıtasıyla vekalet yoluyla da yapılabilirdi. İslam hukukunda bu duruma vekaleten evlilik denirdi. Belgelerden anlaşıldığına göre Mucur'da erkek veya kız tarafının nikah törenine katılmadığı çok sayıda evlilik gerçekleştirilmişti. Mesela Yenice Mahallesinden Ayşe romanlara konu olacak şekilde yakınları tarafından biri vekaleten olmak üzere tam üç kişiyle evlendirilmişti. 19 Mart 1905'te Kırşehir Şer'iyeye mahkemesine müracaat eden Yörükoğlu İbrahim, amca kızı Ayşe'yle velayet yoluyla evlenmesine rağmen mezburenin karılık görevini yerine getirmediğinden şikayet ederek mahkeme tarafından uyarılmasını istiyordu. Diğer davacı Hasbi ise bundan birkaç ay önce 800 kuruş mehir tesmiyesiyile şahitler huzurunda evlendiği fakat aralarında zifafın gerçekleşmediği Ayşe Hatun'un kendisinin nikahlı eşi olduğunu iddia ediyordu. Aynı mahalleden Seyit Oğlu Mustafa'nın da iddiası aynı yönde yani Ayşe'nin kendisinin eşi olduğu şeklindeydi. Ayşe'nin içinde bulunduğu melodram Osmanlı mahkemelerinin yabancı olduğu tuhaf bir durum değildi. Bu ülkede hemen her gün Müslüman Türk kızları İslam hukukunun ailelere ve akrabalara verdiği yetkiyle istemediği bir erkekle evlendirilebiliyor ve ancak buluşa erdikten ya da evlendirildiğinin farkına vardıldıktan sonra zevciyet iddiasını reddedebiliyordu.

Neyse ki Ayşe şanslıydı. Mahkemede maşuğu Mustafa'nın zevciyet iddiasını kabul ederek sevdiğine kavuşmuştu (KŞS-15-288-Numarasız; 9-105/106-76; 20-189-Numarasız; 14-17-Numarasız).

İslam hukukuna göre evlenen erkeğin nikah sırasında eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği mala mehir denirdi. Aslında mehir İslam dininin kadına verdiği manevi değerın maddi sembolüydü. Yani mehir olarak verilen mal, kadının bedeli veya ondan istifade imkanının karşılığı değil, eşlerin beraber yaşama arzusunun sembolik bir alameti idi (Acar, 2018, s. 130). Ayrıca İslam hukuku mehir konusunu evlenen kız lehine düzenleyerek ödenen malın kızın ailesi tarafından kullanılmasını yasaklamıştı. Yani mehir menkuhenin kişisel malıydı ve canı nasıl isterse öyle tasarruf edebilirdi. Mehir, mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel olmak üzere iki şekilde verilir. Nikah sırasında verilen mehre, mehr-i muaccel denirdi. Bu bir çeşit çeyizdi ve genellikle aynı olarak ödenirdi. Mehr-i müeccel ise boşanma durumunda veya kocanın ölümünden sonra terekenin taksimi sırasında verilen mehirdi. Eğer erkek kadını boşarsa ayrılmanın hukuki geçerliği olması için mehrin ödenmemiş kısmını mutlaka ödemesi gerekirdi. Mehrin üst sınırı olmamakla birlikte asgari mehir miktarı on dirhem gümüş olarak belirlenmişti. (Ortaylı, 1991, s. 75; Ortaylı, 2018, s. 91-93). Belgelere göre Mucur'da mehr-i muaccel denilen ödemeler genellikle aynı olarak yapılıyordu. Mesela nahiye sakinlerinden Ali Ağa, zevcesi Nazife Hatun'a mehr-i muaccel olarak bir çift halı yastığı, bir kat yatak ve iki kıyye yapağıdan oluşan mütavazı bir mehir vermişti (KŞS-14-117-Numarasız). Mucur 2. Tabur komutanı Binbaşı Ali ise çiçeği burnunda eşine evliliğin nişanesi olmak üzere içinde ipekli ve basmadan kumaşların, rengarenk fistanların, sırmalı püsküllerin ve gümüşkari küpelerin bulunduğu 18 kalemden oluşan toplam 2.450 kuruşluk şaşalı bir bohça göndermişti (KŞS-14-259-Numarasız). Bu abartılı rakamlara rağmen Mucurlu erkeklerin eşlerine ödediği ortalama mehir miktarı (mehr-i muaccel) sadece 731 kuruştı. Kendisine en yüksek mehir verilen kadın toplam 2.000 kuruş alan Solaklı Mahallesinden Rabia'ydı. En az mehir ise 200-250 kuruş bandında değişen mütevazı rakamlarla yine aynı mahalleden Nazife ve Atike'ye verilmişti (KŞS-3-175-132; 3-39-Numarasız; 14-117-Numarasız).

Şekil 1. Mehir Oranları

İslam hukukunun kadını koruyan hükümlerine rağmen mehrin güncel fiyat endeksleri karşısındaki satın alma gücü gerçekten çok düşüktü. Behar'a göre yüzyılın başında bir yüzbaşının aylık maaşı 666 kuruş, bir nezaret müfettişininki ise yaklaşık 2.500 kuruştü. 1889'da vasıflı bir fabrika işçisi aylık ortalama 416 kuruş kazanıyordu. Keza 1910 yılında İstanbul'da çalışan bir kadı ayda 3.500, kâtabi ise ancak 1.000 kuruş maaş alabiliyordu (Duben ve Behar, 2014, s. 132; Findley, 2020, s. 409-465). Yöredeki asgari fiyat endeksleri de hesaba katıldığında bir kadının kocasından aldığı mehirle hayatını devam ettirebilmesi hiç de gerçekçi görünmüyordu. Mesela Kırşehir mahkemelerinin kadın ve çocuklara takdir ettiği aylık nafaka miktarı ortalama 15 ila 25 kuruş arasında değişiyordu (KŞS-23-52-67; 14-274-Numarasız; 16-2-4; 15-215-417). Yine 1902'de Emine Hatun Camiinin imam-hatibi Süleyman Efendi'nin günlük kazancı sadece yarım akçeden ibaretti (KŞS-16-160-101). 1913'e geldiğinde bile bir cami imamı ancak senevi 125 kuruş kazanabiliyordu (KŞS-16-88-149). Gerçekçi olmak gerekirse bu rakamlar baz alındığında bir kadın kendisine verilen mehirle en fazla 6 ay yaşayabilirdi. Yani bu şartlar altında boşanan veya eşi ölen kadınların başka bir erkeğin haremine girmekten başka hiçbir alternatifi görünmüyordu.

Tablo 1. Yerleşim Yerleri ve Oranlarına Göre Mehir Miktarları

Mahallesi/ Köyü	Zevc	Zevce	Mehr-i Muaccel/ Mehr-i Müeccel	Belge Numarası
Çiğdem K.	Halil İbrahim Bin Mehmet	Neslihan Binti Ali	500/250	KŞS-11-245-310
Hamidiye M.	Süleyman Çavuş İbni Osman	Asiye Binti Eyüp	-/500	KŞS-32-55-212
Kurugöl K.	Köse Ali Oğlu Ahmet	Emine Binti İbiş	400/451	KŞS-30-12 Numarasız
Solaklı M.	Ali Bin Veli	Nazile Binti İbrahim	-/200	KŞS-14-117- Numarasız
Solaklı M.	Mehmet Oğlu Halil	Rabi Binti Mehmet	-/2000	KŞS-3-175-132
Solaklı M.	Nuri Bin Bekir	Ayşe Binti Abdulkadir	500/500	KŞS-15-378- Numarasız
Solaklı M.	Eskicioğlu Ali Bin Hüseyin	Rabia Binti Hafız Süleyman	-/700	KŞS-16-91/92-95
Solaklı M.	Mehmet Bin Salih	Atike Binti Hasan	250/250	KŞS-3-39- Numarasız
Yenice M.	Mustafa Bin Mehmet	Mustafa Kerimesi Ayşe	1500/1300	KŞS-14-89- Numarasız
Yenice M.	İsmail Ağa	Makbule Binti Abdurrahman	600/600	KŞS-20-189- Numarasız
Yenice M.	Şevki Oğlu Hacı	Ayşe Binti Mustafa	-/1500	KŞS-22-116-216
Yenice M.	Kadri İbni Halit	Fatma Binti Recep	-/1201	KŞS-146-421-193
Yenice M.	Deli Numan Oğlu Hacı İbrahim	Kezban Binti Hasan	500/500	KŞS-16-2-4

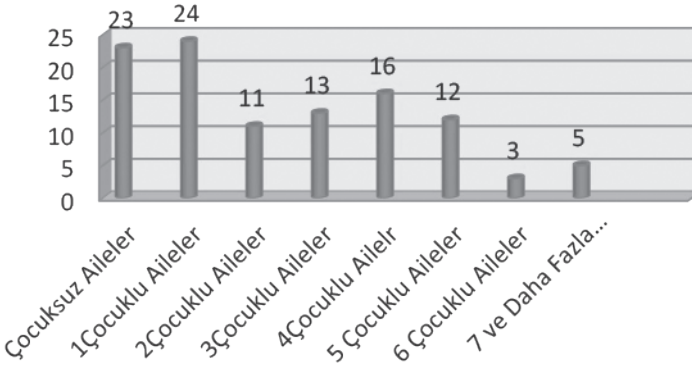
Evlilik denilen şey çoğunlukla kadının erkeğin evine yerleşmesi şeklinde olur yani bir anlamda evlilik yoluyla kız evinden erkek evine bir çeşit hizmet transferi gerçekleştirilirdi. Bu durumda erkek tarafı kızın ailesine başlık parası adı altında nakdi veya aynı bir tazminat öderdi. Türkdöğän'a göre bu durum yaygın kanaatin aksine aile birliğinin devamını sağlayan yasal bir düzenlemeydi (Türkdöğän, 1991, s. 170-171). Erkeğin başlık parası adı altında kız tarafına

yaptığı her türlü ödeme Tanzimat'tan sonra artan şikayetler üzerine padişah fermanıyla yasaklanmıştı. 1909 tarihli bir fermanla başlıkzedelerin içler acısı durumu şöyle özetleniyordu: "...bir düğün yoluna bütün emlakini arazisini satarak ilelebet fakr u zaruret içinde çırpınanlara, tezevvüçten mahrum kalarak türlü cinayati irtikap edenlere ve bu yüzden vücutlarını hapishanede çürütenlere pek çok tesadüf olunur..." (Bay, 2018, s. 137) Fakat başlık geleneği fermanla yasaklanmasına rağmen her dinde ve çoğu yerde olduğu gibi Mucur'da da devam etti. Mesela Solaklı Mahallesinden Abdioğlu Mustafa, müstakbel gelini Asiy'e'nin dayısı Mustafa Ağaya 600 kuruşu nakit, 410 kuruşu aynı olmak üzere toplam 1.010 kuruş ödemiş fakat başlığın padişah tarafından yasaklandığını öğrenince mahkemeye giderek parasının iadesini istemişti. Dayının mahkemede kullandığı ifadelerden anlaşıldığına göre başlık parası otoritenin yasaklarına rağmen belde hala örfi bir gelenek olarak yaşamaya devam ediyordu (KŞS-20-63-44).

Evlilik yaşı ise her iki cins için de son derece düşüktü. Aslında Osmanlı toplumunda çocukların namus korkusuyla küçük yaşta evlendirilmesi neredeyse toplumsal bir uzlaşıya dönüşmüştü. Güvahi bu güçlü geleneği "*İnan boştur çıkarmak kızı irde, yedi yaşında ya erde, ya yirde*" diyerek formülize etmekteydi. (Bay, 2018, s. 100) Bu yüzden evliliklerin çoğu tarafların bulunmadığı ortamlarda vasilerin velayetiyle gerçekleştiriliyordu. Bu tip evliliklerin büyük bir bölümünde tarafların rızası olmadığı için evlendirilen çiftler bülüğa erer ermez mahkemeye giderek evlilik akdini feshediyordu. Mesela Çiğdem'li Neslihan, babası tarafından velayetle evlendirilmesine rağmen zevciyete itaat etmediği için kocası Mehmet tarafından hal' edilmişti (KŞS-14-181-Numarasız; 11-245-310).

Ayrıca Mucurlu evli erkeklerin yaklaşık %98'i tek eşi birliktelikler yaşıyordu. Yani yaygın kanaatin aksine Osmanlı toplumunda poligami denilen çok karılık yok denecek kadar azdı. Çok eşi evlikler ise genelde çocuk sayısını artırmak ya da anne baba ve akrabaların erkek çocuk hevesini teskin etmek için yapılıyordu. Açıkçası bu manzara Avrupalı seyyahların anlatılarındaki fantastik öykülerdeki gibi değildi. Hatta İslam hukukunun emirlerine rağmen yörede üç veya dört evlilik yapan hiçbir erkek yoktu (KŞS-24-93-105; 19-45-57; 13-46-73; 13-327-8). Bu oranlar hem Anadolu'ya hem de İslam Dünyasının

geneline göre de oldukça düşüktü. Mesela Behar'ın araştırmalarına göre aynı dönemde İstanbul'daki evli erkeklerin sadece %2.29'u birden fazla kadınla evliydi. Bu oran Kırşehir periferinde de yaklaşık %16 bandındaydı. Arap dünyasındaki çok karılik oranları ise Anadolu'daki rakamlardan çok daha yüksek oranlarda seyrediyordu. Neyse ki yüzyılın başında Batılılaşmanın da etkisiyle bu usulden vazgeçildi. 1917'de çıkarılan Hukuk-ı Aile Kararnamesinin 38. maddesiyle kadınlara kocalarının ikinci bir kadınla evlenmesini önleyecek haklar verilmişti. Böylece şeriatın temel çerçevesinden ayrılmaksızın çok eşliliğin önüne geçilmiş oluyordu (Özdemir, 1989, s. 117-118; Duben ve Behar, 2014, s. 162-163).

Şekil 2. İlçedeki Doğurganlık Örüntüleri

Mucur ailesinde çocuk, her Osmanlı ailesindeki gibi, babanın hukuki denetimi ve velayeti altındaydı. Çocuğun eğitimi ise anneye bırakılmıştı. Klasik Osmanlı mahallelerinde olduğu gibi burada da çocuklar mahallelinin üzerine titrediği ortak bir değerdi. Mucur'da aile başına düşen ortalama çocuk sayısı sadece 2.23'tü. Köylerdeki doğurganlık oranları ise her yerde olduğu gibi nahiy merkezindeki oranlara göre biraz daha yüksekti (2.76'ya 2.06). Ailelerin yaklaşık %20'sinin çocuğu yoktu. Açıkçası nahiyedeki doğurganlık oranları kadınları yıpratacak kadar abartılı değildi. Nahiy genelinde en fazla çocuğa sahip olan aile İnanç Köyünden 9 çocuklu Hasan-Ayşe çiftiydi (KŞS-13-11-13). Onları 7 çocuklu diğer aileler izliyordu (KŞS-10-159/160-111; 3-8-12; 3-177-139; 22-20-48) Ayrıca nahiyedeki doğum örüntüleriyle çocuk sayıları arasında anlamlı bir korelasyon bulunuyordu. Yani ailelerin refah düzeyi ne

kadar yüksekse doğurganlık oranları da o derece yükseliyordu. Mesela 9 çocuk babası Hasan aynı zamanda tüm terekeler içinde toplam servet yekunu en yüksek ikinci kişiydi (KŞS-13-11-13). Tereke miktarı en yüksek üçüncü kişinin ise toplam 7 çocuğu bulunuyordu (KŞS-10-159/160-111). Bu paradigma, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, bazı küçük istisnalar dışında gelir düzeyine göre yukarıdan aşağıya doğru azalan bir seyir izliyordu.

Tablo 2. Tereke Yekûnlarına Göre Çocuk Sayıları

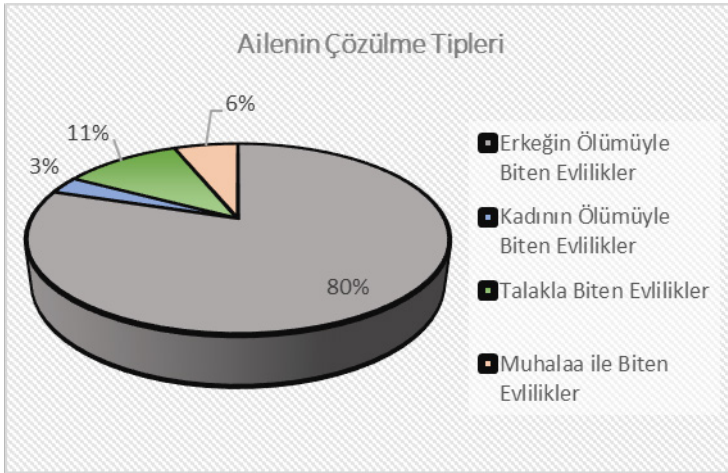
Mahallesi/Köyü	Adı	Toplam Tereke Miktarı (Kuruş)	Çocuk Sayısı	Belge Numarası
Mucur	Hacı Mustafa Bin Abdullah	10.081	4	KŞS-13-86-20
İnaç K.	Hasan Bin Osman	9.530	9	KŞS-13-11-13
Gümüşkümbet K.	Hüseyin Ağa Bin Yusuf	8.641	7	KŞS-10-159/160/111
Gümüşkümbet K.	Osman İbni Yusuf	7.313	6	KŞS-13-249/250-7
Solaklı M.	Tablakar Mehmet Ağa İbni Osman	6005	3	KŞS-10-73/74-5
Kurugöl K.	Yakup Oğlu Hacı Mehmet	3.458	5	KŞS-19-45-57
Mucur	Mustafa Bin Hasan	3.335	4	KŞS-13-46-73
Yenice M.	Osman Ağa Oğlu Ali	1.947	5	KŞS-13-327-8
Alaoğlu M.	Mehmet Efendi Bin Ahmet	1.865.20	-	KŞS-19-95-32/KŞS-20-338-Numarasız
Yenice M.	Hacı Hasan Ağa Bin Mustafa	1.382	4	KŞS-13-99-37
Gümüşkümbet K.	Ali İbni Hacı Hasan	1.323.20	5	KŞS-10-37-30
Köpekli K.	Deli Yusuf Oğlu Mehmet	987	5	KŞS-10-136/137-78
Solaklı M.	Eskicioğlu Ali Bin Hüseyin	909	1	KŞS-16-91/92-95
Karadam K.	Boğazkuru Oğlu Veli Bin Ali	459	2	KŞS-16-91-94

AİLENİN ÇÖZÜLME SÜRECİ: TALAK, VASİ, NAFKA

Osmanlı toplumunda boşanma, her dinden cemaat içinde nadiren cereyan eden nahoş bir durumdu (Ortaylı, 2018, s. 115). İslam dini her ne kadar evliliği dini bir vecibe olarak kabul etmişse de bütün yollar tükendiğinde kocanın tek taraflı iradesiyle boşanmasına izin vermişti. (KŞS-35-84-27; 35-146-212; 35-162-260; 35-272-27; 30-12-Numarasız).

İslam hukukuna göre boşanma; talak, muhâlaa veya tefrik olmak üzere üç farklı şekilde yapılırdı. Talak; kocanın veya bazı istisnai durumlarda kadının, tek taraflı irade beyanıyla gerçekleştirdiği boşanma yöntemi idi. Burada kocanın boşanmayı gerektirecek sözcüklerden herhangi birini telaffuz etmesi yeterliydi. Boşanan erkeğin ayrılık gerekçesini hukuki bir nedene dayandırmasına ya da mahkemeden bu doğrultuda herhangi bir karar almasına da gerek yoktu. Bu durumda erkeğin boşadığı eşine yeniden dönebilmesi için kadının ancak başka bir adamla evlenmesi gerekirdi. Mesela Solaklı Mahallesinden Cafer, eşi Hatice'yi aralarında cereyan eden şiddetli bir tartışma sırasında talak-ı selaseyle boşanmış, bu durumu sonradan inkar ettiyse de boşanmayı engelleyememişti (KŞS-4-120-439). İki tarafın anlaşarak gerçekleştirdikleri boşanma yöntemine ise muhalaa denirdi. Muhalaa için herhangi bir sebebin gösterilmesine gerek yoktu. Burada esas olan şey kadının, boşanmanın doğuracağı mali külfetten kendi rızasıyla vazgeçmiş olmasıydı. Ayrıca muhâlaanın geçerli olabilmesi için kocanın da bu durumu kabullenmesi gerekirdi. (Aydın, 2020, s. 106) Açıkçası İslam hukukuna göre kocanın kabul etmediği bir muhâlanın gerçekleşme ihtimali şer'îen mümkün değildi. Fakat Osmanlı mahkemeleri aile birliğinin sürdürülmesinin mümkün olmadığı durumlarda, şer'iatın sınırlarını zorlarcasına, kocaları muhalaaya zorlayabiliyor hatta bunun için onların üzerine manevi bir baskı bile kurabiliyordu. Ortaylı'nın da belirttiği gibi "*Osmanlı kadısı veya onun naibi, Cumhuriyet'in hakimleri gibi bir kanunun tatbikinde ısrarcı olmaz, gelenek ve şeriat arasında aşırı bir çelişki yoksa geleneğe sessizce itaat ederek*" boşanmayı gerçekleştirebilirdi (Ortaylı, 2018, s. 89). Erkeğin karısına verdiği boşanma hakkına ise tefviz-i talak denirdi. Daha çok hanedan mensuplarının ya da ulema ailelerinin kullandığı bu yöntem Osmanlı toplumunda çok sık rastlanan umumi bir uygulama değildi. Tefrik veya kazai boşanma ise akıl hastalığı, eşlerden herhangi birinin gaybubeti ya da kocanın nafaka yükümlülüğünü yerine getirmediği mücbir durumlarda uygulanır fakat böyle zamanlarda hakimler mutlaka ayrılığı gerekli kılacak şer'î bir dayanak aranırdı.

Belgelere göre Mucur ve köylerinde yaşayan evli çiftlerin ortalama %17'si aralarındaki *adem-i muaşeretisizliği*, *münâfereti*, *münazaat-ı kesireyi*, *muhâsımat-ı şedideyi* ya da *işreti*, bahane ederek boşanmıştı. Bu ayrılıkların %11'i erkeğin tek taraflı iradesiyle (talakla), yaklaşık %6'sı ise tarafların karşılıklı anlayışıyla (muhalaa yoluyla) yapılmıştı. Mesela Solaklı Mahallesinden Asiye, eşiyle arasındaki şiddetli geçimsizliği gerekçe göstererek mehrinden ve iddet nafakasından vazgeçip muhalaaaya başvurmuştu. Yenice Mahallesinden Kezban ise yine aynı yöntemle fakat bu defa sükna nafakasını üzerine almak şartıyla evlilik birlikteliğini bitirmişti. Nahiye merkezinden Ayşe de benzer bir şekilde sırf eşinden boşanmak için kendi iradesiyle nafakasından vazgeçmişti. Bu arada muhalaa yoluyla ayrılan çiftler arasında boşanma karşılığında para alanlar bile olmuştu. Bunlardan biri olan Fatma Hatun, kocasından o kadar sıkılmış olacak ki, boşandığı eşinden hiçbir nafaka almadığı gibi eski eşinin evi bir an önce terk etmesi için kendisine tam 12 Osmanlı Lirası vermişti (KŞS-146-421-193; 14-274-Numarasız; 16-2-4; 9-98/99-58; 15-378-Numarasız).

Şekil 3. Ailenin Çözülme Şekilleri

Osmanlı toplumunda eşlerin boşanmak için kullandıkları en yaygın yöntemlerden biri de şartlı talaktı. Şartlı talak tıpkı Solaklı Mahallesinden İbrahim'in yaptığı gibi taraflardan birinin diğerine boşanmayı gerektirecek herhangi bir filli yapmaması için şart koşmasıyla başlar, bu fiilin gerçekleşmesi durumunda başka hiçbir işleme gerek kalmaksızın boşanma işlemi reşen

gerçekleşirdi. İnşaatlarda çalışmak için Adana'ya giden İbrahim Ağa, arkadaşlarının eşyalarını çalarken yakalandığında: “*bir daha hırsızlık yaparsam zevcem Hacı Ömer Ağanın hafidi Elmas üçten dokuza kadar benden boş olsun*” diyerek yemin etmiş, üç sene sonra aynı yerde aynı fiili tekrarlayınca boşanma kendiliğinden gerçekleşmişti (KŞS-8-101-Numarasız).

Bütün bu örneklerle rağmen yöredeki boşanma oranları gerçekten çok düşüktü. Mucur'daki aile birlikteliklerinin %83'ünden daha fazlası eşlerin keyfi kararlarıyla değil, tarafların herhangi birinin ölümünden kaynaklanan mücbir sebepler yüzünden bitmişti. (Ölen erkeklerin %34'ü ya sevk edildikleri askeri kıtalarda ya da tebdili hava için gönderildikleri köylerinde ecel-i mev'uduyla ölmüştü.) 1927 verilerine göre yörede yapılan toplam 229 evlilikten 26'sı, 1929'da ise 235 evlilikten sadece 9'u boşanmayla sonuçlanmıştı (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1928, s. 1123; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1929, s. 637). Bu rakamlar bölge halkının geleneksel kodlarını yakın zamanlara kadar muhafaza ettiğini göstermektedir.

Ayrıca İslam hukukuna göre boşanan kocanın, eşi ve çocukları üzerindeki sorumluluğu aile birlikteliği dağıldıktan sonra da devam ederdi. Boşanan erkeğin en önemli görevlerinden biri iddet süresi boyunca ayrıldığı eşinin bütün masraflarını karşılamaktı. İddet; evliliğin boşanmayla sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilikten önce beklemesi gereken süreyi ifade ederdi. Bu süre kadının hamile olup olmadığına göre değişmekle birlikte ortalama üç hayız dönemi yani takriben üç aydan ibaretti. Buradaki asıl maksat boşanmadan sonra doğacak çocuğun nesebinin belirlenmesi kadar evlilik hayatına dönmek isteyen eşlere yeni bir fırsat vermektir. Bu süre zarfında kadının bütün masrafları kocası tarafından karşılandığı gibi eğer ödenmeyen mehir varsa o da bu süre içinde kadına teslim edilirdi (Korkmaz, 2018, s. 172; Aydın, 2020, s. 132-134). Fakat bütün bunlar her zaman böyle normatif şekilde cereyan etmez, talakın maddi külfetinden kaçan bazı erkeklerin nafaka vermek istemediği durumlarda ya da aile bireylerinin tereke taksimine müdahale ettiği zamanlarda kadınlar ister istemez mahkemeye giderek eski eşleri ya da onların yakın akrabaları hakkında şikâyetle bulunurdu (KŞS-16-67-53; 11-203-21; 22-16-41 ve 21-81-332). Yenice Mahallesinden Kezban, beş buçuk yaşındaki oğlu Ömer'e nafakasını düzenli olarak ödemeyen İbrahim hakkında icra takibi başlatmış, kocasının nafakasız bıraktığı Seyfeli Fatma da Kırşehir Şer'iyye

Mahkemesi tarafından aylık 75 kuruş nafakaya bağlanmıştı (KŞS-15-215-417; 20-395-Numarasız; 23-52-67). Kaza merkezinde oturan bazı kadınlar mehirlerini alabilmek için eski eşleri veya onların yakın akrabalarıyla mahkemelik olmuştu. Solaklı Mahallesinden Melek ise eşine az rastlanır bir şekilde, üvey oğullarının el koyduğu malları alabilmek için yeni kocasıyla birlikte Kırşehir Şer'i mahkemesinin yolunu tutmuştu (KŞS-3-175-132; 22-116-216; 16-326-74; 23-34-28; 25-105-Numarasız).

Boşanan ailelerin en önemli sorunlarından biri de anne veya babalarından ayrılmak zorunda kalan çocuklardı. İslam hukuku, Türk medeni kanununun velayet adı altında düzenlendiği iş ve işlemleri velayet, vesayet ve hidâne denilen üç ayrı kurum altında düzenlenmişti. Buna göre dağılan ailelerin erkek çocukları yedi yaşına, kızları ise ergenlik çağına kadar annelerinin yanına verilirirdi. İslam hukukunun annelere verdiği bu yetkiye hidâne denirdi. Bu süre zarfında, çocukların bütün masrafları yine babaları tarafından karşılanırdı (Dağlı, 1991, s. 262-265; Çeker, 1991, s. 262). Eğer anne Solaklı Mahallesinden Melek'in yaptığı gibi hidane süresi içinde başka bir adamla evlenmeye kalkarsa hidane hakkı kaybolur, bu durumda çocuğun velayeti babaya ya da anne tarafındaki kadın akrabalarından birine intikal ederdi (KŞS-20-373-Numarasız). Ayrıca Osmanlı mahkemeleri ölümle biten evliliklerden geriye kalan yetimlerin mallarını idare etmek için vasiler görevlendirirdi. Bu durum, İslam dininin üzerine titredığı en önemli hususlardan biriydi. Vasi, babanın ölmeden önce tayin ettiği biri olabileceği gibi (vasiyy-i muhtâr) sonradan mahkeme kararıyla da atanabilirdi. Vasilerin görevi küçük yaştaki yetimlerin babalarından kalan mallarını onlar adına korumak, kollamak ve gerektiğinde işleterek çoğaltmaktı (Tosun, 1991, s. 1043-1047; Dağcı, 1991, s. 1044-1047; Kaşıkçı, 1991, s. 1047-1051; Ekinci, 1991, s. 1048-1051). Kayıtlara göre Mucur ve köylerinde anne ve babası boşanan ya da anne veya babasından herhangi birinin ölümüyle ortada kalan toplam 230 çocuğa mahkeme tarafından vasi atanmıştı. Vasilerin büyük bir çoğunluğu anne, baba, abi, amca, dayı veya enişte gibi birinci derece yakın akrabalar (KŞS-31-Sayfa Numarasız-172; 11-145-17; 30-163-398; 23-53-69; 16-296-27; 16-296-29; 9-40-16; 10-136/137-78; 13-46-73; 4-121-443; 13-327-8; 14-274-Numarasız; 13-327-8; 3-193-49; 35-6-13; 35-6-15; 35-78-8; 35-214-328; 35-318-166). Kurugöl Köyünden Hacı Ahmet'in yetim çocuklarına ise Eytam Müdürü Mehmet Tahir Efendi atanmıştı (KŞS-9-53-49).

AİLENİN YAŞAM STANDARTLARI

Yüzyılın başında Mucur ve çevresi kendi kendine yeten orta halli bir tarım ekonomisine sahipti. Geleneksel Osmanlı toplumunda olduğu gibi burada da aileler tükettiğini üretir, ailenin bütün bireyleri ve özellikle kadınlar bir şekilde bu üretim faaliyetine iştirak ederdi (İsmail, 1925, s. 22-23). Küçük ya da büyük hemen her ailede mutlaka buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır ve patatesten yapılan yöresel lezzetler tüketilirdi. Ayrıca peynir, pekmez, yoğurt ve tereyağı da sofralardan eksik edilmezdi. Geleneksel tatlılar ve her türlü şurubatu tatlandırmak için pekmezden yararlanılırdı. Pazarlarda turşu, erişte, makarna ve reçel gibi ürünler satılmaz, bunlar, daha çok sıcak yaz aylarının geçirildiği bağ evlerinde, yörenin maharetli kadınları tarafından el emeği göz nuru ile üretilirdi (KŞS-13-249/250-7; 10-159/160-111;13-19-37)

1840/1841 Temettuât defterlerine göre nahiyede yaşayan yaklaşık 2.360 kişiden %64'ü tarımla uğraşıyordu. Bu oran 1845 sayımlarında ortalama %60 bandındaydı. Nahiye genelinde hane başına düşen tarla ve bağ miktarı 65,43 dönümdü. Ayrıca her hanede tarımla bağlantılı olarak 8,79 adet öküz besleniyordu. Mucur'da hane başına düşen büyük baş hayvan sayısı 15,33 küçükbaş hayvan sayısı ise yaklaşık 45,85'ti. 1927 yılına gelindiğinde tarımla uğraşanların sayısı diğer sektörler göre hala çok yüksekti. 1927 sanayi sayımına göre nahiyede faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin %87'si bile tarıma dayalı müesseseler konumundaydı. İstatistiklerin de ifade ettiği gibi yaklaşık 100 yıl önce Mucur, tarım ve tarıma dayalı sektörlerin ayakta tuttuğu küçük bir çiftlik durumundaydı (Sanayi Sayımı, 1927, s. 43; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927-1928, s. 1116-1125; Umumî Nüfus Tahriri, 1929, s. 23; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1929, s. 637-640; Satı, 2004, s. 20-53; Erdoğan, 2005, s. 96-97; Duyar, 2019, s. 30-56).

Elimizdeki az sayıda terekeye göre tarım ve hayvancılıkla uğraşanların (tereke sahiplerinin %64'ünün) gelir düzeyleri diğer sektörler göre daha yüksekti. Şeriatın emrettiği zekât oranları bağlamında (1889-1927 yılları arasında bir koyun fiyatının yaklaşık 43 kuruş olduğu hesabıyla) tereke sahiplerinin büyük bir bölümü zekât verebilecek kadar zengindi. Toplam servet yekunu ekseninde tespit edebildiğimiz en yüksek mal varlığı hayvancılıkla uğraşan Hacı Mustafa'ya aitti. Mustafa Ağayı yine hayvancılıkla uğraşan hemşerileri Hasan ve Hüseyin Ağalar takip ediyordu (KŞS-13-86-20; KŞS-13-11-13; KŞS-10-159/160/111).

Diğer taraftan 1840-1841 yıllarında nahiyedeki yerleşik Müslüman hane reislerinin %20'si, 1845 yılında %33'ü, 1927 yılında ise %17'si aylık veya gündelik bir ücretle geçiniyordu. Bunlar arasında dülger, köşker, berber, saraç, fer-raş, demirci ve leblebiciden ordu mensuplarına kadar farklı sektörlerde çalışan yüzlerce meslek erbabı bulunuyordu. Ayrıca 1927'de ilçe genelinde faaliyet gösteren toplam 9 adet işletme mevcuttu. Fakat siyasi krizlerin veya büyük savaşların ücret-fiyat makasında neden olduğu marjinal dalgalanmalar, Kırım Savaşı ya da Birinci Dünya Savaşı gibi, ücretliler ve maaşlılar için gündelik hayatı her geçen gün daha da ağırlaştırıyordu. Elimizdeki kaynaklara göre yüzyılın başında bir okka beyaz ekmeğin fiyatı, bugünkü değeriyle ortalama 6 ekmeğe tekabül etmekteydi, yaklaşık 0.250 kuruştı. 1892'de bir kg buğday ortalama 0.30 kuruşken, 1908'de bu rakam 0.90 kuruşa kadar yükselmişti. Keza 1892'de 1 kg bulgur 0.39 kuruşa satılıyorken 1901'de 1 kg bulgur için yaklaşık 0.65 kuruş ödemek gerekiyordu (Bkz. Ek I, Ek II). Buna mukabil Yenice Mahallesinden Fatma, Mekteb-i İdadi Müdürü Muhittin Efendinin evinde aylık sadece 5 kuruşa çalıştırılıyordu. Keza onunla aynı işi yapan Atike'nin de aldığı para yine aylık 5 kuruştı (KŞS-30-403-Numarasız; KŞS-14-285-Numarasız). Yeniceli İbrahim, 1.5 aylık oğlu Ömer'e nafaka olarak günlük 20 paradan 15 kuruş ödüyordu (KŞS-16-2-4). Maaşlıların da durumu bundan pek farklı değildi. 1902 yılında bir cami imamının aylık geliri 12 kuruş, 1913 yılında ise sadece 10.41 kuruştı (KŞS-16-160-101; KŞS-16-188-149). Görüldüğü gibi nahiyedeki nominal ücretlerle reel değerler arasında derin bir uçurum bulunuyordu. Bu durum her yerde olduğu gibi burada da vatandaşın satın alma gücünü olumsuz yönde etkiliyordu.

AİLEDE ÖLÜM VE MİRAS

Osmanlı toplumunda ölüm aileyi ve mahalleyi harekete geçiren müşterek bir olaydı. Cenaze evinin asayışı, ritüellerin örgütlenip gerçekleştirilmesi, misafirlerinin ağırlanması ve cenaze yemeği örfi ve dini esaslara göre gerçekleştirilirdi. Ayrıca cenazenin vakit geçirmeksizin hazırlanıp defnedilmesine dikkat edilirdi. İstatistiklere göre 1922 yılı içinde Mucur ve mülhakatında 69 kişi, 1927'de 120 kişi, 1928 yılında ise 168 kişi vefat etmişti. Yani kaba bir hesaplama ilçe'deki yıllık ölüm oranı yaklaşık %1 seviyesindeydi (İsmail, 1925, s. 47-53; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927-1928, s. 1124; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1929, s. 637)

Cenaze işlemlerinden sonraki en önemli mesele mevtanın mal varlığının taksim edilmesi idi. Mal taksimi geleneksel İslam hukukunun esasları doğrultusunda yapılırdı. Geride mal bırakarak ölen kişiye muris, bunun mirasçılara ise varis denirdi (Ekinci, 1991, s. 737-739). Muris veya varis olmak iradeye bağlı bir durum değildi. İslam hukukuna göre onu nesebi, ikisi sebebi (karı-koca) olmak üzere toplam on iki varis bulunurdu ve bunların her birine İslam hukukunun tespit ettiği ölçüde pay verilirdi. Mesela murisin eşi mirasın 1/8'ini alırdı. Kız çocukları, erkek kardeşlerinin ancak yarısını alabilirdi. Eğer murisin yalnız bir kızı varsa o zaman mirasın yarısı ona verilirdi. Babanın mirastaki payı 1/4, anneninki ise 1/6 civarındaydı. Ancak furu dururken usule yani murisin anne ve babasına mal verilmezdi (Üçok, 1957, s. 89-96; Ortaylı, 2018, s. 109-117). Mahkeme kayıtlarına göre Mucur ve mülhakatındaki mal taksimatında İslam hukukun bütün ayrıntıları harfiyen yerine getirilmişti. Mesela murisin eşleri terekenin altında birini almış hatta çok eşli ailelerde bile eşlerin her birinin mirastan eşit şekilde yararlanmasına özen gösterilmişti (KŞS-32-149-117; 24-93-105; 24-63-43; 13-46-73). İslam dünyasının her yerinde olduğu gibi burada da kız çocuklarına erkek kardeşlerinin yarısı kadar pay verilmişti (KŞS-10-159/160-111; 13-249/250-7). Bazı durumlarda mesela Alaoğlu Mahallesinden Mehmet Efendi'nin terekesinde olduğu gibi ailenin tek çocuğunun kız olduğu durumlarda terekenin yarısı kız çocuğuna verilmişti (KŞS-19-95-32; 20-338-Numarasız). Ayrıca İslam hukukun esasları doğrultusunda anne, baba, kardeşler ve hatta daha uzak akrabalar bile mirastan pay alabilmişti (KŞS-14-265-Numarasız; 5-111-16; 31-Numarasız-16; 24-50-16). Kurugöl Köyünden Yakup'un mirası ise sadece kendi eşi, çocukları ve torunları arasında değil aynı zamanda ölen oğlunun iki eşi arasında eşit şekilde paylaştırılmıştı (KŞS-19-45-57).

SONUÇ

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Mucur, kendisine bağlı beş mahallesi ve yaklaşık on bin kişilik nüfusuyla Orta Anadolu'nun mütevazı kasabalarından biriydi. Nüfusun bu mütevazı görünümü mekân organizasyonundan sokaktaki adama kadar neredeyse her şeye sirayet etmişti. Geleneksel Osmanlı toplumunun yüzyıllardır süregelen zengin yaşam kültürünün şekillendirdiği mahalleler, süflî veya tahtanî evlerin sağır duvarlarla çevrildiği mahremiyet kaleleriydi.

Yöredeki evlilikler örfi ve dini uygulamaların harmanlandığı geleneksel formlara sahipti. Evlilik yaşı düşük olduğu için nikahların büyük bir kısmı tarafların hazır bulunmadığı ortamlarda velayet yoluyla gerçekleştirilirdi. Yaygın kanaatin aksine çok karılık azdı. Ayrıca fermanla yasaklanmasına rağmen evlenen kızların yakınlarına başlık parası verilmeye devam ediliyordu. Mehir oranları ise asgari geçim standartlarını karşılayacak reel değerlerden çok uzaktı. Açıkçası kocası ölen veya boşanan bir kadının başka bir erkeğin haremine girmekten başka hiçbir alternatifi görünmüyordu.

Mucur ve mülhakatındaki boşanma oranları ise oldukça düşüktü. Aile birlikteliklerinin %83'ünden daha fazlası eşlerin keyfi kararlarıyla değil, taraflardan herhangi birinin ölümünden kaynaklanan mücbir sebepler yüzünden bitmişti. İstatistikler yöredeki normatif hayatın yakın zamana kadar devam ettiğini göstermektedir. Öyle ki 1929'da bile boşanma oranları sadece %4'lerde seyretmekteydi. Ayrıca Mucurlu erkekler, bazı istisnalar dışında, boşanmanın maddi külfetinden kaçmak yerine eşleri ve çocuklarına nafaka ödemişti. Aynı hassasiyet miras konusunda da gösterilmiş, murisin bütün mal varlığı İslam hukukunun esasları doğrultusunda varisler arasında paylaştırılmıştı.

EKLER

Ek 1. Terekelere Göre İlçedeki Fiyat Endeksleri

Hayvanın Cinsi	Tarih	Adet	Fiyat (Kuruş)	Belge Numarası
Öküz	1877-1878	1	440	KŞS-6-91/92-95
	19 Kasım 1889	1	100	KŞS-10-37-30
	19 Kasım 1889	1	200	KŞS-10-37-30
	4 Şubat 1892	1	400	KŞS-10-159/160-111
	4 Şubat 1892	1	300	KŞS-10-159/160-111
	30 Ekim 1894	2	600	KŞS-13-11-13
	30 Ekim 1894	2	600	KŞS-13-11-13
	6 Ekim 1897	3	2.000	KŞS-13-86-20
	6 Ekim 1897	3	2.000	KŞS-13-86-20
	27 Ağustos 1901	5	1500	KŞS-13-249/250-7
	3 Mayıs 1905	1	350	KŞS-13-327-8
	3 Mayıs 1905	1	300	KŞS-13-327-8
	2 Mart 1906	5	500	KŞS-13-99-37
	23 Mayıs 1908	5	1000	KŞS-19-45-57
	7 Eylül 1912	2	240	KŞS-10-136/137-78
-	-	-	-	-
Tosun	1887-1888	4	1000	KŞS-6-91-94
	19 Kasım 1889	1	50	KŞS-10-37-30
	4 Şubat 1892	1	150	KŞS-10-159/160-111
	3 Mayıs 1905	1	100	KŞS-13-327-8
	23 Mayıs 1908	1	70	KŞS-19-45-57
	23 Mayıs 1908	1	100	KŞS-19-45-57
	4 Haziran 1911	1	170	KŞS-19-95-32
	4 Haziran 1911	1	81	KŞS-19-95-32
-	-	-	-	-
İnek	1877-1878	1	150	KŞS-6-91/92-95
	1887-1888	1	100	KŞS-6-91-94
	19 Kasım 1889	1	250	KŞS-10-37-30
	4 Şubat 1892	2	350	KŞS-10-159/160-111
	6 Ekim 1897	1	150	KŞS-13-86-20
	23 Mayıs 1908	1	150	KŞS-19-45-57
	4 Haziran 1911	1	170	KŞS-19-95-32
	7 Eylül 1912	1	162	KŞS-10-136/137-78
-	-	-	-	-
Camız	4 Şubat 1892	1	300	KŞS-10-159/160-111
	1894/1895	1	500	KŞS-13-46-73
-	-	-	-	-

Koyun	19 Kasım 1889	8	180	KŞS-10-37-30
	4 Şubat 1892	1	50	KŞS-10-159/160-111
	4 Şubat 1892	20	80	KŞS-13-249/250-7
	1893-1894	4	100	KŞS10-73-74-5
	30 Ekim 1894	34	1.360	KŞS-13-11-13
	30 Ekim 1894	55	1000	KŞS-13-11-13
	1894/1895	5	150	KŞS-13-46-73
	6 Ekim 1897	6	120	KŞS-13-86-20
	6 Ekim 1897	30	1.200	KŞS-13-86-20
	27 Ağustos 1901	50	2.000	KŞS-13-249/250-7
	2 Mart 1906	12	300	KŞS-13-99-37
	23 Mayıs 1908	2	100	KŞS-19-45-57
	7 Eylül 1912	5	200	KŞS-10-136/137-78
-	-	-	-	
Keçi	1887-1888	1	20	KŞS-6-91-94
	4 Şubat 1892	10	300	KŞS-10-159/160-111
	30 Ekim 1894	15	450	KŞS-13-11-13
	6 Ekim 1897	5	120	KŞS-13-86-20
	27 Ağustos 1901	25	750	KŞS-13-249/250-7
	2 Mart 1906	5	100	KŞS-13-99-37
	7 Eylül 1912	4	120	KŞS-10-136/137-78
-	-	-	-	
Oğlak	4 Şubat 1892	5	50	KŞS-10-159/160-111
	30 Ekim 1894	3	30	KŞS-13-11-13
	6 Ekim 1897	5	50	KŞS-13-86-20
	27 Ağustos 1901	8	100	KŞS-13-249/250-7
	2 Mart 1906	3	40	KŞS-13-99-37
	23 Mayıs 1908	2	50	KŞS-19-45-57
-	-	-	-	
Kovan	23 Mayıs 1908	1	20	KŞS-19-45-57
	4 Haziran 1911	6	69	KŞS-19-95-32

Ek 2. Terekelere Göre İlçedeki Fiyat Endeksleri

Ürün	Tarih	Ağırlık Cinsi					Fiyat (kuruş)	Belge Numarası
		Kile	Şinik	Batman	Tulum	Kiyye		
Hınta	1877-1878	54	-	-	-	-	324	KŞS-6-91/92-95
	4 Şubat 1892	200	-	-	-	-	1.000	KŞS-10-159/160-111
	1893-1894	25	-	-	-	-	125	KŞS10-73-74-5
	30 Ekim 1894	50	-	-	-	-	650	KŞS-13-11-13
	1894/1895	10	-	-	-	-	200	KŞS-13-46-73
	6 Ekim 1897	250	-	-	-	-	1.500	KŞS-13-86-20
	27 Ağustos 1901	200	-	-	-	-	1.300	KŞS-13-249/250-7
	2 Mart 1906	100	-	-	-	-	500	KŞS-13-99-37
23 Mayıs 1908	12	-	-	-	-	200	KŞS-19-45-57	
		-	-	-	-	-	-	
Dakik	6 Ekim 1897	30	-	-	-	-	60	KŞS-13-86-20
	27 Ağustos 1901	-	-	40	-	-	80	KŞS-13-249/250-7
	23 Mayıs 1908	-	-	50	-	-	250	KŞS-19-45-57
	7 Eylül 1912	20	-	-	-	-	60	KŞS-10-136/137-78
	-	-	-	-	-	-	-	-
Bulgur	19 Kasım 1889	-	30				60	KŞS-10-37-30
	4 Şubat 1892	10	-	-	-	-	60-	KŞS-10-159/160-111
	1893-1894	1	-	-	-	-	10	KŞS10-73-74-5
	27 Ağustos 1901	3	-	-	-	-	30	KŞS-13-249/250-7
	7 Eylül 1912	-	1	-	-	-	15	KŞS-10-136/137-78
		-	-	-	-	-	-	-

Şiar	1877-1878	40	-	-	-	-	160	KŞS-6-91/92-95
	19 Kasım 1889	-	80	-	-	-	80	KŞS-10-37-30
	4 Şubat 1892	20	-	-	-	-	75	KŞS-10- 159/160-111
	1893-1894	35	-	-	-	-	140	KŞS10-73-74-5
	2 Mart 1906	20	-	-	-	-	40	KŞS-13-99-37
	23 Mayıs 1908	5	-	-	-	-	50	KŞS-19-45-57
		-	-	-	-	-	-	-
Revgan	30 Ekim 1894	-	-	5	-	-	200	KŞS-13-11-13
	27 Ağustos 1901	-	-	3			100	KŞS-13- 249/250-7
		-	-	-	-	-	-	-
Çökelek	27 Ağustos 1901	-	-		1		10	KŞS-13- 249/250-7
-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pekmez	1877-1878	-	-	5	-	-	30	KŞS-6-91/92-95
	4 Şubat 1892	-	-	10	-	-	40	KŞS-10- 159/160-111
	2 Mart 1906	-	-	10	-	-	50	KŞS-13-99-37
		-	-	-	-	-	-	-
Yapağı	30 Ekim 1894	-	-	4			154	KŞS-13-11-13
	6 Ekim 1897	-	-	-	-	6	30	KŞS-13-86-20
		-	-	-	-			
Afyon	6 Ekim 1897	-	-	-	-	3	285	KŞS-13-86-20
Haşhaş	6 Ekim 1897	-	-	-	-	1	40	KŞS-13-86-20

KAYNAKÇA

Resmi Kaynaklar

- Ankara Vilayet Salnamesi* (1872). Ankara: Vilayet Matbaası.
Ankara Vilayet Salnamesi (1873). Ankara: Vilayet Matbaası.
Ankara Vilayet Salnamesi (1876). Ankara: Vilayet Matbaası.
Ankara Vilayet Salnamesi (1878). Ankara: Vilayet Matbaası.
Ankara Vilayet Salnamesi (1882). Ankara: Vilayet Matbaası.
Ankara Vilayet Salnamesi (1891). Ankara: Vilayet Matbaası.
Ankara Vilayet Salnamesi (1900). Ankara: Vilayet Matbaası.
Ankara Vilayet Salnamesi (1902). Ankara: Vilayet Matbaası.
Ankara Vilayet Salnamesi (1907). Ankara: Vilayet Matbaası.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1301-1305). Demirbaş No: 6, Poz Sayısı: 94.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1302-1304). Demirbaş No: 7, Poz Sayısı: 50.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1305-1312). Demirbaş No: 8, Poz Sayısı: 199.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1305-1309). Demirbaş No: 9, Poz Sayısı: 105.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1305-1310). Demirbaş No: 10, Poz Sayısı: 97.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1310-1312). Demirbaş No: 12, Poz Sayısı: 55.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1312-1325). Demirbaş No: 13, Poz Sayısı: 206.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1317-1325). Demirbaş No: 16, Poz Sayısı: 219.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1325-1326). Demirbaş No: 18, Poz Sayısı: 52.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1325-1329). Demirbaş No: 19, Poz Sayısı: 56.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1326-1327). Demirbaş No: 21, Poz Sayısı: 65.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1326-1328). Demirbaş No: 23, Poz Sayısı: 104.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1328-1332). Demirbaş No: 24, Poz Sayısı: 53.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1309-1333). Demirbaş No: 25, Poz Sayısı: 98.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1312-1314). Demirbaş No: 26, Poz Sayısı: 61.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1318-1319). Demirbaş No: 27, Poz Sayısı: 225.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1318-1321). Demirbaş No: 28, Poz Sayısı: 174.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1329-1332). Demirbaş No: 30, Poz Sayısı: 220.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1331-1332). Demirbaş No: 31, Poz Sayısı: 315.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1332-1333). Demirbaş No: 32, Poz Sayısı: 345.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1331-1335). Demirbaş No: 33, Poz Sayısı: 184.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1339-1340). Demirbaş No: 34, Poz Sayısı: 184.
Kırşehir Şer'iyye Sicilleri (1340-1341). Demirbaş No: 35, Poz Sayısı: 203.
Salname-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye (1908), İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.
Salname-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye (1910), İstanbul: Selanik Matbaası.
Salname-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye (1911), İstanbul: Selanik Matbaası.
Salname-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye (1912), İstanbul: Selanik Matbaası.

- Salname-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye* (1918), İstanbul: Hilal Matbaası.
Sanayi Sayımı (1927). Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926). İstanbul: Matbaa-i Amire.
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-1928). Ankara: Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi.
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı (1929). İstanbul: Devlet Matbaası.
Umumi Nüfus Tahriri (1929), C.1, İstanbul: Hüsnühat Matbaası.

Kitaplar, Makaleler, Tezler ve Ansiklopedi Maddeleri

- Acar, İ. (2018). *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları.
Aydın, M. A. (2020). *Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Klasik Yayınları.
Bay, A. (2018). *Klasik Osmanlı Ailesi ve Değişim (1839-1923)*, İstanbul: Kriter Yayınları.
Coşkun Ü. (1957). *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, Ankara: Ajans-Türk Matbaası.
Çeker, O. (1991). İslam'da Çocuk Hakları, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 1, 261-264, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
Dağcı, Ş. (1991). Velayet, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 3, 1044-1047, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
Dağcı, Ş. (1991). İslam'da Çocuğun Bakımı, Eğitimi ve Korunması (Hidâne), *Türk Aile Ansiklopedisi*, 1, 262-265, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
Demir, A., Aybek, A., Onar, Ç., Kocabaş, B., Kahraman, S. (2015). *Tokat Nikah Defteri (1882-1887)*, Ankara: Gece Yayınları.
Demir, A., Yaşar, H., Dönder, Y., Şeker, F., Tüzün, M. (2016). *Tokat Nikah Defteri II (1889-1894)*, Ankara: Gece Yayınları.
Demirel, Ö., Tuş, M., Gürbüz, A. (1992). Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim-Kuşam, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2, 703-755, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
Duben, A., Behar, C. (2014). *İstanbul Haneleri-Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
Duyar, R. (2019). *XIX. Yüzyılda Mucur Kaza'sının İdari, Sosyo-Ekonomik Durumu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kırıkkale.
Eken, G. (1998). Osmanlılar Döneminde Sosyal ve Ekonomik Açından Mucur, *Vakıflar Dergisi*, 27, 195-212.
Ekinci, E. B. (1991). Vesayet, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 3, 1048-1051, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
Ekinci, E. B. (1991). İslam Miras Hukuku: Feraiz, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 2, 737-739, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.

- Erdoğan, H. (2005). 820 Numaralı Temettuât Defterine Göre Tanzimat'ın İlk Yıllarında Mucur ve Hacıbektaş'ın Demografik Yapısı ve Sosyal Durumu, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 6, 1, 95-102.
- İbrahim İ. (1925). *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası-Kırşehir Vilayeti*, İstanbul: Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.
- Karpuz, H. (1991/I). Geleneksel Ev, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 2, 473-475, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
- Karpuz, H. (1991/II). Türk Odası, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 2, 475-479, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
- Kaşıkçı, O. (1991). Türk Medeni Kanununda Vesayet, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 3, 1047-1051, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Ö. (2018). *Osmanlı Aile Hukuku (18. Yüzyıl Adana Örneği)*, Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (1991). "Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, C.2, s.74-81, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2018). *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2020). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Özdemir, R. (1989). "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 101-157.
- Satı, H. (2004). 820 Numaralı Temettuât Defterlerine Göre (1256/1840) Mucur ve Hacı Bektaş Kazalarının Sosyo-Ekonomik Durumu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kırıkkale.
- Tosun, K. (1991). Velayet, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 3, 1043-1047, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1991). Başlık Geleneği ve Sosyolojik Açıklaması, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 2, 168-180, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.

TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN KADINLARIN KÜÇÜK ÇOCUKLARINA KİM BAKIYOR?

Zeynep Burcu UĞUR¹

Emre YILDIZ²

Raziye YÜKSEL DOĞAN³

Öz

Türkiye'nin kalkınma planlarında ve çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından küçük çocukların erken çocukluk döneminde kayıtlı bakım hizmeti almasının gerekliliği; kadın istihdamının artırılması, ebeveynlerin iş-yaşam dengesinin sağlanması ve çocukların daha nitelikli erken çocukluk eğitimi alması gibi amaçlarla vurgulanmaktadır. Bu araştırmanın amacı Türkiye'deki çocuk bakım alternatiflerinin ebeveynler tarafından tercihini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, özellikle kurumsal bakım ve evde çocuk bakım hizmetleri yoluyla bakılan çocukların oranlarının zaman içinde nasıl bir değişim gösterdiğinin incelenmesidir. Bu amaçla, çalışmada Türkiye'de yaşayan kadınları temsil eden bir örnekleme sahip olan Türkiye Nüfus ve Sağlık araştırmasının 2003-2018 yılları arasında yapılmış 4 dalgasının fert düzeyindeki verileri kullanılmıştır. Çocuk bakım tercihlerini açıklamak için çok kategorili lojit regresyon modeli kullanılmıştır. Araştırma sonuçları çalışan annelerin çocuk bakımını kabaca (~%60) 3 kadının sağladığını göstermektedir. Bunlar; anne, anneanne ve babaannedir. Mevcut çalışmanın sonuçları kreşler ve anaokullarında sağlanan kurumsal bakımın, çalışan kadınların çoğunluğu tarafından tercih edilmediği veya edilemediğini göstermektedir. 2018 yılı itibarıyla 0-5 yaş arası çocuğa sahip olan çalışan kadınların sadece %12'sinin kurumsal bakımı tercih ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte zaman içinde kurumsal bakımın tercih edilme oranlarında artış olduğu da dikkat çekmektedir. Kurumsal bakım tercih olasılığını artıran faktörler çocuğun yaşı, ailenin ekonomik durumu ve annenin eğitim düzeyidir. Annenin ücretsiz aile işçisi olarak çalışması ve hanedeki toplam birey sayısı kurumsal bakım tercihini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu faktörler regresyon modelinde hesaba katıldığında bölgelerin katsayıları büyük ölçüde istatistiksel olarak anlamsız hale gelmiştir. Bu sonuç kurumsal bakım tercihlerinin bölgeler arasındaki kültürel farklılıklar ile açıklanamayacağını; bakım tercihini belirleyen unsurların annenin ekonomik kaynakları ve eğitimi ile ilişkilendirilebileceğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Bakımı, Kadın İstihdamı, Kurumsal Bakım, Türkiye

¹ Doç Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ekonomi Bölümü, E-posta: zeynep.ugur@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5141-2529

² Öğr. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, E-posta: emreyildiz@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3060-5081

³ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, E-posta: raziye.yuksel@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9620-9081

UĞUR,Z.,YILDIZ, E.,YÜKSEL DOĞAN, R.(2023). Türkiye'de Çalışan Kadınların Küçük Çocuklarına Kim Bakıyor?. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(58), 93-128. DOI:10.21560/spcd.vi.1101779

WHO IS MINDING THE YOUNG CHILDREN OF WORKING WOMEN IN TÜRKİYE?

Abstract

Early childhood education is emphasized for the purposes of increasing women's employment, ensuring work-life balance for parents, and children's development by receiving quality education in Türkiye's development plans and by various international organizations. In this study, we aim to examine the child care alternatives used in Türkiye, especially to study the characteristics of the families who use institutional care and nanny. For this purpose, individual-level data obtained from the 4 waves of the Demographic and Health Survey between 2003-2018, which has a representative sample of women living in Türkiye, were used. Roughly 60% of childcare is provided by three women: mother, maternal grandmother, paternal grandmother. The results show that the institutional care provided in nurseries and kindergartens is not used by the majority of working women. As of 2018, institutional care is used only for 12% of working women with 0-5 aged children. However, it should be noted that there has been an increase in the use of institutional care over time. Factors that increase the probability of institutional care preference are the age of the child, the wealth index of the family and the education level of the mother, and the mother's work status as an unpaid family worker and the total number of individuals in the household affects the institutional care negatively. When these factors are taken into account, the coefficients of the regions have become statistically insignificant to a large extent. This can be interpreted as institutional care preferences cannot be attributed to cultural differences between regions, rather reflect economic and educational background of women.

Keywords: *Child Care, Women's Employment, Institutional Care, Türkiye*

GİRİŞ

Çocuklar birçok insan tarafından hayata anlam katan varlıklar olarak görülmektedir. Araştırmalar, çocuk sahibi olmanın öznel iyi olma hali göstergeleriyle kalkınmış ülkelerde de (Margolis ve Myrskylä, 2011) Avrupa ülkelerinde de (Ugur, 2020) Türkiye'de de (Uğur, Z.B, 2018) pozitif ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Fakat birçok çalışma (Delpiano ve Simonsen, 2012; Kohler vd., 2005; Twenge vd., 2003; Uğur, Z. B., 2018) ebeveynliğin pozitif etkilerinin özellikle erkekler için daha fazla olduğuna ve kadınların bu süreçten olumsuz etkilendiğine dikkat çekmektedir. Aslında kadınların bu süreçten daha olumsuz etkilenmesini anlamak çok da zor değildir. UNESCO (2021) tarafından, bir çocuğun doğmasından kabaca 8 yaşına kadar geçen süre erken çocukluk dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem 0-2 yaş, 3-5 yaş ve 6-8 yaş olarak üç kategoriye ayrılmaktadır. 0-2 yaş ve 3-5 yaş dönemi çocuğun bakıma en muhtaç olduğu ve dolayısıyla bakım işinin en zor olduğu dönem olarak nitelendirilmektedir. Tarihsel olarak birçok kültürde bu iş büyük oranda çocuğun annesinin omuzlarına yüklenmiştir (Joshi ve Davies, 1992; Kabeer, 2008; Kandiyoti, 1988). Bu süreçte çocuk bakımı; 7/24 hizmet vermeyi, fazla enerji ve zaman harcamayı gerektiren yoğun bir emek işidir ve bu iş doğal olarak anneleri yıpratmaktadır.

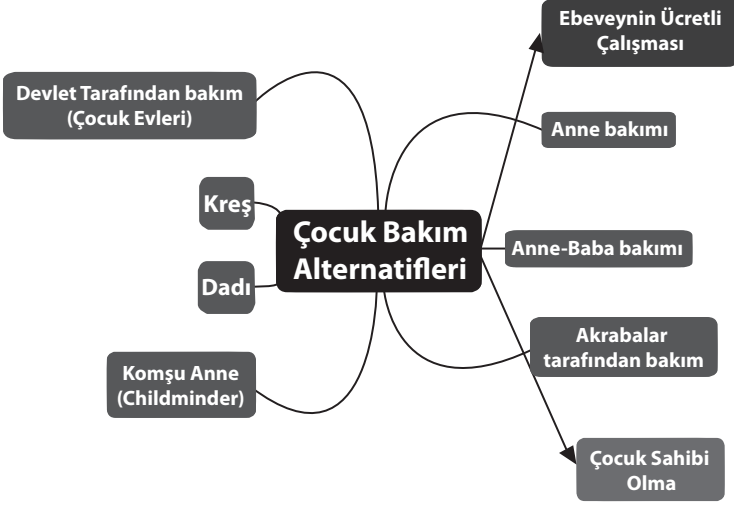
Bununla beraber, çocuklara gerekli bakımın kim veya kimler tarafından verilmesi gerektiği ile ilgili çeşitli kültürlerde farklı bakım alternatifleri bulunmaktadır. Asya toplumlarında geniş ailelerde çocuğun babanesi, amcası veya büyük kardeşlerinin de çocuğun bakım yükümlülüğünü paylaştığına dikkat çekilmektedir (Yunus, 2005). II. Dünya savaşı sırasında ABD'de kadın işgücüne duyulan ihtiyacın birden artması ile birlikte çok sayıda çocuk bakım merkezinin açıldığı fakat savaş bitince de bu merkezlerin büyük oranda geri kapatıldığı belirtilmektedir (Enoch, 2012). 1980'li yıllarda Avrupa ülkelerinde küçük çocuğu olan annelerin çalışıyor olması durumunda çocuk bakım alternatiflerinde büyük farklılıklar görülmektedir. Erken dönem çocuk bakımı sağlayan kreşleri sübvans eden Fransa ve İsveç'te, annelerin gelir kaybının Almanya ve İngiltere'den daha düşük olduğu gösterilmiştir (Joshi ve Davies, 1992).

Çocuk gelişimi perspektiften değerlendirildiğinde, yeni doğan bir bebeğin temel bakım ihtiyaçları ve gelişimsel gereksinimlerinin; erken çocukluk

dönemindeki, okul çağındaki ya da ergenlik dönemindeki çocukların bakım ve gelişimsel gereksinimleriyle önemli ölçüde farklılık gösterdiği ortaya konmuştur (Bee ve Boyd, 2009; Santrock, 2014). Söz konusu farklılıklardan doğan gereksinimler, çocuklara yönelik bakım hizmetlerini de çeşitlendirmektedir.

Şekil 1’de günümüzde kullanılan çocuk bakım alternatifleri gösterilmektedir. Buna göre bakım seçenekleri: Sadece anne tarafından bakım, her iki ebeveyn bakımı, akraba bakımı (informal care), çocuk bakımevi veya kreş bakımı (nursery), okul-öncesi eğitim kurumu bakımı (pre-school), komşu anne bakımı (childminder), dadı bakımı (nanny) ve devlet koruması altında bakım olarak sıralanabilir. Görüleceği üzere tamamen ebeveyn tarafından sağlanan bakım bir uç, tamamen kurum tarafından sağlanan bakım ise bir diğer uçtur. Ayrıca dadılar ve komşu anneler tarafından sunulan diğer bakım hizmetleri; tamamen anne-baba bakımı ile tamamen kurum bakımı sistemleri arasında başka seçimleri de erişilebilir hale getirmektedir. Ancak bu noktada çocuk bakımının aile dışında sağlanabilmesinin doğal bir limiti olacağı araştırmacılar tarafından dile getirilen bir husustur (National Research Council, 2005; Ermisch, 1989). Örneğin, Bradley ve Vandell (2007) çalışmalarında, kurum bakımına erken yaşta başlayan ve uzun süreli kurumda kalan çocukların gelişimleri üzerinde potansiyel yıkıcı etkilerin olabileceğini raporlamıştır. Bir diğer taraftan devlet koruması altında olan, başka bir ifadeyle çocuk evlerinde bakılan çocuklar hariç, diğer bütün bakım alternatiflerinde anne ve babanın yadsınamaz bir rolü olduğu bilinmektedir. Ancak bir çocuğun, gelişimsel gereksinimlerine ve bakım ihtiyaçlarına duyarsız bir ebeveyn tarafından büyütülmesinin de sağlıklı olmayacağı konusunda kolaylıkla fikir birliğine varılabilir (NICHD, 1997). Söz konusu örneklerden de anlaşılacağı üzere her bir bakım alternatifinin kendine göre avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır.

Şekil 1. Çocuk Bakım Alternatifleri

Şekil 1, aynı zamanda, kadınların çocuk sahibi olma ve iş hayatına katılma kararları arasındaki ilişkiyi de resmetmektedir. Eğer kadınlar kariyer hedefliyorsa ve iş hayatı ile çocuk sahibi olmayı çocuk bakım alternatiflerinin yetersizliğinden dolayı birleştiremeyeceğini düşünüyorsa, çocuk sahibi olmaktan vazgeçeceği veya ideal olarak gördüğü çocuk sayısına ulaşamayabileceği tahmin edilebilir. Birçok araştırma (Bakınız: Brill vd., 2016; Cassirer ve Addati, 2007; Samman vd., 2016; Todd, 2013) çocuk bakım sorumluluklarının kadınların istihdamına bariyer teşkil ettiğini göstermektedir. Bu görüşe paralel olarak Türkiye’de yapılan araştırmalarda da kadının çalışmasıyla birlikte hane gelir düzeyi artış gösterse de aile içinde iş-aile çatışması, ev işleri ve çocuk bakım sorunlarının ortaya çıktığı raporlanmaktadır (Özdevecioğlu ve Doruk, 2009). Bu sorunların çözümü olarak ebeveynler arasında ev işleri ve çocuk bakımı için iş kariyerlerine veda etmek zorunda kalan kesim genellikle kadınlar olmaktadır (Ayoğul ve Baraz, 2020). Eğitim Reformu Girişimi (ERG) ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) (2017) tarafından yapılan araştırmada, çalışmaya katılan 0-5 yaş aralığında çocuğu olan kadınların % 77’sinin çalışmadıkları tespit edilmiştir. Çalışmayan kadınların % 42.5’inin küçük çocuğu olması çalışmama nedeni olarak ifade edilmiştir (Madra, 2017). Benzer şekilde Dünya

Bankası tarafından Türkiye verileri esas alınarak yürütülen çalışma, araştırma yılı itibariyle çalışmayan kadınların % 45'inin daha önce çalışıyor olduklarını göstermektedir. Bu kadınların %71'i ise iş gücünden ayrılmalarının temel nedeni olarak küçük çocuklarına bakım vermek olduğunu ifade etmişlerdir (Dünya Bankası, 2015).

Çocuğun tam zamanlı olarak ilkokula başlayana kadar annesi tarafından bakıldığı durumlarda, annenin iş piyasasından önemli bir süre ayrı kalmasına bağlı olarak tekrar işe başlaması çok mümkün olmamakla birlikte, işe yeniden başlayanların daha az terfi aldıkları ve kariyer gelişimlerinin olumsuz etkilendiği görülmektedir (Cassirer ve Addati, 2007; Hansen vd., 2006; Schochet ve Malik, 2017). Bu durum ise, anne dışında çocuğun bakımını sağlayabilecek alternatifleri ön plana çıkarmaktadır. Son zamanlarda yapılan birçok araştırma, erken çocukluk döneminde yapılan yatırımların çok daha verimli olduğunu, özellikle çocukların hayat başarısı için gerekli olan bilişsel olmayan becerilerinin bu dönemde yapılan yatırımlar ile iyileştirilebileceğini göstermektedir (Cunha ve Heckman, 2007; Doyle vd., 2009). Gelişimin en hızlı olduğu erken çocukluk döneminde alınan eğitimle çocukların gelişimleri arasında yakın ilişki bulunmaktadır (Károly vd., 2006). Calman ve Tarr-Whelan (2005) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, erken çocukluk döneminde eğitim alan çocukların gelişimlerinin ilerleyen dönemlerinde eğitim almayan akranlarına kıyasla daha yüksek oranda liste eğitimi aldığı, iş bulduğu ve aylık gelirlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Okul öncesi eğitime harcanan her doların kamuya 7,3 dolar değerinde fayda getireceği hesaplanmıştır (García vd., 2017). Benzer bir şekilde, ülkemizde AÇEV yürütücüsü olduğu Anne Çocuk Eğitim Programından yararlanan çocukların erken çocukluk döneminde eğitim almayan akranlarına kıyasla daha yüksek oranda üniversite eğitimi aldığı ve daha yüksek statüde iş sahibi olduğu tespit edilmiştir (Kagıtcıbaşı vd., 2009). En çarpıcı bulgulardan biri, sosyo-ekonomik seviyesi düşük ailelerden gelen çocuklar ile sosyo-ekonomik seviyesi yüksek ailelerden gelen çocuklar arasında, 3 yaşından itibaren belirgin bir farklılık gözlemlenmiş ve bu fark çocuklar ilkokula başladıktan sonra yıllar içerisinde daha da artarak devam etmiştir (Heckman, 2006). Bu durum ise sosyo-ekonomik farklılıklardan ortaya çıkan eşitsizliklerin ancak ilkokuldan önce yapılabilecek yatırımlarla azaltılabileceği anlamına gelmektedir. Nitekim, okul öncesi eğitime yapılan

yatırımlarla yoksulluğun nesiller arası aktarımının önüne geçilebileceği konusunda bir anlayış gelişmiştir. James Heckman ve diğer ekonomistlerin öncülüğüyle ortaya konulan bulgular ile, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Avrupa Birliği (AB), Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) ve neoliberalizmin öncüsü olan Dünya Bankası'nda erken çocukluk döneminde çocuklara yönelik yapılan yatırımları teşvik eden politikalar şekillenmeye başlamıştır (Mahon, 2010). Söz konusu politikaların Türkiye'nin de aday ülke olduğu AB ve tüm dünya ülkelerini ilgilendiren çerçeve çalışmaları nedeniyle UNDP'nin çocuk gelişimine yatırım konusundaki politikalarının incelenmesi yararlı olacaktır.

2002 yılında alınan 'Barselona hedefleri' olarak adlandırılan kararlar Avrupa Konseyi bütün aday ülkelerin resmi kayıtlı olarak sunulan çocuk bakım hizmetlerinin daha kapsayıcı olarak sunulmasını hedeflemiştir (European Commission, 2018). Bu üst hedefe 2010 yılına kadar ulaşılması için iki gösterge takip edilmektedir. Bu göstergeler, 3 yaş ile zorunlu okula başlama yaşı (ZOBY⁴) arası yaşlarda olan çocukların en az %90'ının; 0-3 yaş arası çocukların da en az %33'ünün resmi kayıtlı çocuk bakım hizmeti alıyor olmasıdır. Barselona Hedefleri'ndeki temel amaçlardan biri de kadınların ekonomik hayattaki durumlarının iyileştirilmesi olduğu belirtilmiştir. Bu hedeflere uygun gelişme olup olmadığı 2008, 2013 ve 2018 yılında gözden geçirilmiştir (European Commission, 2008, 2013, 2018). Ek Şekil 1'de, 2016 yılı verilerine göre, AB ülkelerinde 3 yaş ile zorunlu okula başlama yaşı arasındaki çocukların %86.3'ü kayıtlı çocuk bakım hizmeti aldıkları gösterilmektedir. Her ne kadar bazı ülkeler hedefe ulaşmasa da 3 yaş üstü çocuklarda kayıtlı çocuk bakım hizmetleri almanın, AB ülkelerinde büyük oranda bir norm haline geldiği sonucu çıkarılabilir. Ayrıca Ek Şekil 2'de AB ülkeleri için, 0-3 yaş çocukların, kayıtlı olarak çocuk bakım sağlayıcıları tarafından bakılıyor olma ortalamasının %32.9 olduğu görülmektedir. 0-3 yaş grubunda ülkeler arasında daha belirgin farkların olduğu dikkat çekmektedir.

UNDP öncülüğünde geliştirilen "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri"nden dördüncüsü 'Nitelikli Eğitim'dir. Bu hedefin 4.2 alt hedefi "2030'a kadar bütün

⁴Zorunlu okula başlama yaşı Finlandiya ve İsveç'te 7 olup, diğer Avrupa ülkelerinde genel itibarıyla 6 yaştır.

kız ve erkek çocuklarının onları ilköğretime hazır hale getirecek kaliteli okul öncesi eğitimine erişimlerinin güvence altına alınması.” olarak belirtilmiştir (UNDP, 2015). Söz konusu hedefin dünya çapında bir hedef olması kayda değerdir.

Benzer şekilde Türkiye'nin kalkınma planlarında ve MEB politika belgelerinde dünyadaki gelişmelere paralel olarak çocuk bakım hizmetlerine daha çok vurgu yapıldığını görmek mümkündür. Nitekim 11. Kalkınma planı 2.3 Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum üst hedefine ulaşabilmek için ‘Erken dönem çocuk bakım, eğitim ve gelişimine yönelik hizmetlerin sunumu ile erişilebilirliğinin artırılması ve niteliğinin yükseltilmesi sağlanacaktır. Erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim hizmeti veren kurumların sayıları artırılacak ve hizmet sunum modelleri çeşitlendirilecek, denetimleri artırılacaktır ’ politika ve tedbirleri belirtilmiştir. 2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı alt hedefinde “Kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılmasını teminen bakım hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması başta olmak üzere iş ve aile yaşamını uyumlaştıran uygulamalar dinamik bir biçimde hayata geçirilecektir.” politika ve tedbiriyle iş yaşam dengesinin önemine vurgu yapılmaktadır. 2.3.6. Çocuk alt başlığında ise, “Yoksulluğun nesiller arası aktarımını azaltmak ve fırsat eşitliğini artırmak üzere çocukların bireysel ihtiyaçlarına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir.” politika ve tedbiri belirtilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). 22. Programda 77. ve 89. Tedbirler ile “ekonomik yoksulluk çeken ailelerin çocuklarının da bu yoksulluktan en az düzeyde etkilenmeleri amacıyla bu ailelerin çocuklarının özel kreş ve gündüz bakımevleri ile özel çocuk kulüplerinden yararlananların sayısının artırılması”, “Gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarının kreş ve gündüz bakımevi hizmetlerinden yararlanma imkânları geliştirilecektir” gibi alt hedefler ile yoksulluğun nesiller arası aktarımının önlenmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018). Ayrıca MEB 2023 Vizyonu belgesinde erken çocukluk eğitiminin önemi vurgulanmış ve kaliteli erken çocukluk eğitiminin eğitim sisteminin önemli bir basamağı olacağı ifade edilmiştir (MEB, 2018).

64. Hükümet Programında yer alan 48. Eylemde 100.000'inin üzerinde nüfusu olan belediyelere kreş açma zorunluluğu ve daha az nüfusu olan belediyelere ise kendi mali durumlarına uygun ise kreş açmalarının teşviki

öngörülmektedir (ASPB, 2015a). MEB'e bağlı faaliyet gösteren anaokullarına sağlanan teşviklerin; Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB)'na denetiminde olan kreşlere de sağlanması, kamu kurumlarında kurulan ve aslen kamu personeline hizmet veren kreşlerin atıl kapasitesinin diğer insanlara da açılması, 150'den fazla kadın çalışanı olan kamu kurumlarına kreş açılması uygulaması ve özel sektör tarafından piyasaya arz edilen kreş imkânlarının artırılması gibi eylemler planlanmıştır. Özel sektörün hizmet arzının arttırılmasını teşvik etmek için, işletmelerin kendi çalışanlarına yönelik açtığı kreşlerin yatırım harcamalarına destek olunması ve Organize Sanayi Bölgeleri içinde hizmete açılan kreşlerin sayılarının arttırılması alt eylemler olarak belirlenmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018).

Alanyazında genel itibariyle kurumsal bakımın önemine vurgu yapılmaktadır (Sayıl vd., 2009; Uğur, S.B., 2018). Çocuk bakım tercihlerinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalardan biri de Heckman (1974)'ın çalışmasıdır. Heckman (1974), kadınların çocuk bakımı için, düşük maliyetli ve resmi olmayan bakım alternatiflerini tercih edebileceklerine dikkat çekerek bu alternatifin kullanılma olasılığını artıran faktörlerin; yakında yaşayan akrabalar, komşular, esnek çalışma saatine sahip eşler ve arkadaşlar olabileceğini belirtmiştir. Bu düşük maliyetli bakım alternatifine erişimini olan kadınların çalışma olasılıklarının daha yüksek olacağını vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Blau ve Robins (1988)'in araştırma sonuçları da çocuk bakım maliyetlerinin kadınların emek arzının önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Peyton vd. (2001), çalışmasında ise ailelerin çocuk bakım tercihlerinde temel olarak, çocuklarının elde edecekleri kazanımlara ve bakımın maliyetine dikkat ettikleri belirtilmiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak Buriel ve Hurtado-Ortiz (2000) ile Huston vd. (2002), çalışmalarında ailelerin çocuk bakım tercihlerinde, ailenin yapısı (yaş, çocuk sayısı), eğitim düzeyi, etnik köken, akraba sayısı gibi özelliklerin ön planda olduğu vurgulanmıştır. Genel olarak, ebeveynlerin kurum temelli bakım hizmetlerini evde bakım hizmetlerine göre tercih etmesiyle ilişkilendirilen bazı faktörler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda, sosyo-ekonomik düzeyi ve eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlerin kurum bakımını tercih etme olasılıklarının daha yüksek olduğu (Capizzano ve Adams, 2003; Fuller vd., 1996; Liang vd., 2000; Planty vd., 2008), çocuğun yaşı büyüdükçe resmi bakım alternatiflerinin daha çok tercih

edildiği (Early ve Burchinal, 2001; Fuller vd., 1996; Huston vd., 2002), çocuk sayısının az olması durumunda resmi kurumlar tercih edilirken, hane halkı büyüdüğünde akrabalarından yardım alma düzeyinin arttığı (Liang vd., 2000), çocuklarda öğrenme, gelişimsel gereksinim ve nitelikli eğitim gibi faktörlere önem verilmesinin kurum bakımına yönelimi arttırdığı (Johnson vd., 2017; Kim ve Fram, 2009) ve kurumların çalışma saati, esnekliği ve maliyeti gibi unsurların ebeveynlerin bakım tercihlerini etkilediği (Chaudry vd., 2010; Kim ve Fram, 2009) belirtilmektedir. Türkiye’de ise çocuk bakım tercihlerini etkileyen unsurlardan biri kadının çalışma durumu olarak belirtilmektedir. Eğitim Reformu Girişimi (ERG) ve AÇEV’in yürüttüğü yakın tarihli araştırmaları, sanayi ya da hizmet sektöründe çalışan kadınların çocuklarının okul öncesi eğitimden yararlanma olasılıklarının çalışmayan kadınların çocuklarına göre %7 oranında daha fazla olduğunu göstermektedir (Madra, 2017). Kakıcı ve arkadaşları (2007) tarafından 1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (TNSA) verileri kullanılarak yapılan çalışmada, çalışan, 5 yaş ve altı çocuğa sahip olan kadınların çocuk bakım tercihlerinde kadının yaşı, eğitimi, işteki durumları, yaşanılan yer ve ailenin temel gelir kaynağı gibi unsurların etkili olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada ise Türkiye’deki farklı çocuk bakım alternatiflerinin ebeveynler tarafından tercih edilmesini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, özellikle kurumsal bakım ve dadı tarafından bakılan çocukların oranlarının zaman içinde nasıl bir değişim gösterdiğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, çalışmada Türkiye’de yaşayan kadınları temsil eden bir örnekleme sahip olan TNSA 2003-2018 yılları arasında yapılmış 4 dalgasının fert düzeyindeki verileri kullanılmıştır. Bu çalışma ile çocuk bakım alternatiflerini ve ailelerin çocuk bakımı ile ilgili tercihlerini etkileyen faktörlerin Türkiye’deki belirleyicilerini inceleyerek alanyazına katkı yapılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın bulgularının kadın istihdamına, ekonomik büyümeye ve doğurganlık oranının nüfusun yenilenme oranının altına düşmemesi için yapılacak politikalara da bakan yönleri vardır. Nitekim, çocuk bakım alternatifleri yeterli olmadığı durumda kadınların istihdama katılmaması veya çocuk sahibi olmaktan vazgeçmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu araştırmada kullanılan TNSA araştırması verilerinden derlenen çalışmama nedenine baktığımızda

kadınların %20'den fazlası çocuk bakım sorumlulukları nedeniyle çalışmadıklarını belirtmişlerdir (Detaylar için bakınız Ek Tablo 1) Nitekim, hem kadın istihdamını hem de çocuk sahibi olmayı teşvik edici politikaların erken çocuk bakımı konusunda kapasite gelişimi olmadan başarıya ulaşması neredeyse imkansızdır.

YÖNTEM

Bu araştırmada niceliksel araştırma yöntemlerinden olan regresyon ile ikincil verilerin analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmanın bağımlı değişkeni, çalışan kadınların tercih ettiği çocuk bakım alternatifleridir. Bu alternatifler anne bakımı, anneanne/babaanne bakımı, dadı ve kreşdir. Anne bakımı ve anneanne/babaanne bakımı geleneksel bakım yöntemleri olarak, kreş ise kurumsal bakım olarak sınıflandırılabilir. Tablo 1'de gösterildiği gibi daha az yaygın kullanılan alternatifler de olmakla birlikte bu alternatifler yüzde olarak daha az bir kısmı oluşturduğu için ana gövdeyi oluşturan bu dört seçenek incelenmektedir. Bağımlı değişkenin alabildiği dört değer kendi içinde bir büyüklük küçüklük ilişkisi olmadığı için betimleyici istatistikler kısmında kategorileri birbirine kıyaslamaya izin veren tek yönlü Anova analizi ve çok kategorili (multinomial) lojistik regresyon analizi yapılmıştır.

Çok kategorili lojistik modelin önemli bir özelliği, bağımlı değişkene cevap olabilecek x kadar alternatif varsa, $x-1$ kadar model tahmin edilmesidir (McFadden, 1980, 1987). Bizim araştırmamızda ana çocuk bakım alternatifi olarak 4 kategori olduğu için çocuğa anne tarafından bakılması referans kategori kabul edilerek, 3 model tahmini yapılmıştır.

Bağımsız değişken olarak çocuğun yaşı, annenin yaşı, annenin üniversite veya üstü eğitime sahip olması, kadının ücretsiz aile işçisi olarak çalışma durumu, ailenin malvarlığı endeksi, ailedeki kız çocuğu ve erkek çocuğu sayıları, hanedeki toplam birey sayısı ve 12 NUTS-1 bölgesi değişkenleri regresyon modellerine dahil edilmiştir.

Çok kategorili regresyon tahmini sonucu ortaya çıkan katsayıların üssü alınarak hesaplanan nispi risk oranları daha kolay katsayı yorumuna izin vermektedir. Nispi risklilik katsayılarının nasıl yorumlanması ile ilgili arkaplan bilgisinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bir değişkenin katsayısının

nispi risklilik oranı, söz konusu değişkenin artmasıyla sonuçların referans kategoriye kıyasla, ele alınan kategoriye düşme oranını göstermektedir (Ranganathan vd., 2015). Kısaca, değişkenin nispi risklilik katsayısı 1'den büyük olduğunda sonucun referans kategoriye kıyasla ele alınan kategoriye girmesinin daha büyük bir ihtimal olduğu sonucunu gösterirken, değişkenin nispi risklilik katsayısı 1'den küçük olduğunda sonucun ele alınan kategoriden daha çok referans kategoriye girmesinin daha olası olduğu anlamına gelmektedir.

VERİ

Bu çalışmada Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından 5 yılda bir yapılan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA)'nın 2003, 2008, 2013 ve 2018 yıllarında toplanan birey düzeyindeki verileri kullanılmıştır (HÜNEE, 2004; 2009; 2014; 2019).

TNSA'da kadınların doğurganlık tercihleri, sağlık durumu, doğum kontrol yöntemleri kullanma tercihleri, çocuklarının sağlık ve aşılama durumu gibi konularda veri derlenmiştir. Bununla birlikte, kadınların yaşı, yaşadığı il, eğitim durumu, çalışma durumu gibi birçok sosyo-ekonomik arkaplan göstergesi de bulunmaktadır. TNSA'nın her bir dalgasında, Türkiye'deki kadınları temsil eden bir örneklem seçilmiştir.

TNSA, 2003 yılında 8.075 kadın ile, 2008 yılında 7.405 kadın ile, 2013 yılında 9.746 kadın ile son olarak da 2018 yılında 7.346 kadın ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. 2003 ve 2008 yılı anketlerinde en az bir kez evlenmiş kadınlar ile görüşülürken 2013 ve 2018 yılı anketlerinde hiç evlenmemiş kadınlar ile de görüşülmüştür. Yıllar içinde tutarlığı sağlamak açısından ilk olarak örneklem en az 1 kez evlenmiş kadınlar ile sınırlandırılmıştır. Bu kısıt altında, 2003'ten 2018 yılına kadar olan anketler birleştirildiğinde toplam 28.183 gözlem bulunmaktadır. Çocuk bakımı ile ilgili soru sadece çalışan ve hanede 5 yaş veya altında çocuğu olan kadınlara sorulduğu için bu çalışmada kullanılacak 3.288 yanıt bulunduğu tespit edilmiştir.

Kadının çalışması başlığı altında çalışan kadınlara, çalıştıkları zamanlarda çocuklarına kimin baktığı sorusu da yöneltilmiştir. Çalışan kadınların çocuklarına kimin baktığı sorusu şu şekilde sorulmuştur: "Siz çalışırken .....(evdeki en küçük çocuğa) kim bakar?" Bu soruya verilebilecek cevaplar ise 1 "Kendisi",

2 “Eşi”, 3 “Kız çocuk”, 4 “Kendi annesi” 5 “Eşinin Annesi” 6 “Erkek çocuk” 7 “Diğer Akrabalar” 8 “Ücretli Bakıcı” 9 “Kreş/Yuva” ve doğumdan sonra çalışmamış olan kadınların da seçimi ayrı bir kategori olarak belirtilmiştir. 2008 hariç diğer bütün yıllarda 5 yaşının altında çocuğu olan çalışan kadınlara hangi çocuk bakım alternatifini kullandığı yöneltirken, 2008 yılında 6 yaştan küçük çocuğu olan çalışan kadınlara aynı soru yöneltmiştir. 2008 yılındaki 6 yaş için sorulmasına rağmen, diğer yıllar ile kıyaslanabilmesi için bütün yıllarda 5 yaşının altında çocuğu olanlar analize dahil edilmiştir ve tablolarda 5 yaş ve altında çocuğu olanlar için değerleri yansıtmaktadır.

Arka plan değişkenleri olarak cevaplayıcı kadın ile beraber yaşayan kız ve erkek çocuk sayıları bilgisi eklenmiştir. Nitekim, ilgili literatürde de belirtildiği üzere hanehalkının büyüklüğü arttıkça kurumsal bakım alternatifinin azaldığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada hanehalkı sayısının önemli bir belirleyicisi olarak evde yaşayan daha büyük yaştaki çocuk sayısı bilgileri de bakım opsiyonu olarak gündeme gelmektedir. Benzer şekilde, eğer evde cevaplayıcı kadından başka yetişkinler varsa (örneğin hanehalkı geniş aile ise) kadın çalıştığı durumda evdeki yetişkinlerin çocuğa bakmaları söz konusu olabilecektir. Bu nedenle çalışmada hanedeki toplam fert sayısı da bir arka plan değişkeni olarak tutulmuştur. Ayrıca literatürde de yer aldığı gibi kurumsal bakımın maliyeti çocuk bakım alternatifini etkiliyor olduğundan dolayı, bu etkinin Türkiye örneğinde var olup olmadığının anlaşılabilmesi için bir varlık endeksi değişkeni de çalışmada analize dahil edilmiştir.

HÜNEE tarafından, varlık endeksi hesaplamak için ankete katılan kadınlara hanelerinde çeşitli eşyaların var olup olmadığı sorulmuş, verilen cevaplara göre bir varlık endeksi hesaplanmış ve verilere eklenmiştir. Varlık endeksi ile ekonomik durumun ölçülmesinin, geliri ölçmenin mümkün olmadığı durumlarda (özellikle kırsalda yaşayan insanlar ile şehirde yaşayan insanları sosyo-ekonomik açıdan karşılaştırabilmek için) iyi bir yöntem olduğu bilinmektedir. Bu nedenle çalışmada HÜNEE tarafından hesaplanan varlık endeksi değerlerinin kullanılması tercih edilmiştir.

Çalışmaya dahil edilen diğer bir değişken, kadının iş yerindeki pozisyonudur. İlkaracan (2012) Türkiye’de çalışan kadınların önemli bir yüzdesinin ücretsiz aile işçisi olduğunu belirtmiş; bu kadınların da çoğunlukla tarım

sektöründe çalışıklarına dikkat çekmiştir. Fakat bu kadınların normal iş piyasasındaki kadınlara göre çocuklarını iş yerlerine beraberlerinde götürme konusunda önemli bir sorunları olmadığından dolayı onları ayrıca incelemenin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Tüm bu değişkenlere ek olarak giriş bölümünde de belirtildiği üzere, yeni doğan bir bebeğin temel bakım ihtiyaçları ve gelişimsel gereksinimlerinin; erken çocukluk dönemindeki, okul çağındaki ya da ergenlik dönemindeki çocukların bakım ve gelişimsel gereksinimleriyle önemli ölçüde farklılık gösterebileceği dikkate alındığından, analize çocuğun yaş değişkeni de dahil edilmiştir.

Sonuç olarak yapılan regresyon analizine burada sıralanan değişkenler dahil edilmiştir: çocuğun yaşı, kadının yaşı, yaşanılan yerin şehir veya kırsal olma durumu, kadının eğitim seviyesi, işteki pozisyonu (kategoriler:ücretsiz aile işgücü), hanehalkının varlık seviyesi, hanedeki birey sayısı, erkek ve kız çocuk sayısı, yaşanılan bölge (12 NUTS 1 bölgesi).

BULGULAR

Tablo 1'de 2003 ile 2018 yılları arasında 5 yaşı ve altında çocuğu olan ve çalışan kadınların kullandığı çocuk bakım alternatifleri listelenmektedir. Bu tabloya göre 2003 yılı itibarıyla çalışan kadınların yaklaşık %39'unun kendi çocuğuna baktığı görülmektedir. Yıllar içinde bu oran bir miktar düşerek 2018 yılında yaklaşık %24 olarak gerçekleşmiştir. Bu bulgu, 5 yaş altında çocuğa sahip çalışan kadınların bile, çocuklarına kendilerinin bakım vermelerinin yaygın bir uygulama olduğunu göstermektedir. Bir kadının hem çalışabilmesi hem de çocuğuna bakabilmesi iş yerindeki statüsü ile ilgili olabilir. Çünkü bir kadın ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyor ise veya kendi işini yapıyorsa çocuğuna hem bakıp hem de işini devam ettirmesi mümkün olabilirken; bir ofiste başka çalışanlarla beraber çalışan bir kadın için bu durum pek mümkün görünmemektedir. İkinci satırda verilen baba⁵ (öz veya üvey) tarafından bakılan çocukların oranları da yaklaşık %2-%3 olarak görülmektedir. Üçüncü satırda gösterilen ailedeki büyük kızın, 5 yaşının altındaki çocukla ilgilenme

⁵ Tablo 1'de çocuk bakım alternatiflerini kullanım sorusunu çocuğun annesi cevapladığı için, çocuğun babası yerine kadının kocası ifadesi bulunmaktadır. Bu cevap seçenekleri veriyi derleyen HUNE tarafından belirlendiği için orijinaline sadık kalmak amacıyla bu şekilde yazılmıştır.

oranındaki sistematik düşüş; olumlu bir değişim olarak değerlendirilmektedir. Dördüncü ve beşinci satır birlikte değerlendirildiğinde, çocuk bakımında kadının annesinin rolü artarken, kayınvalidenin rolünün yıllar içinde bir miktar azaldığı görülmektedir. Altıncı satırda bir bakım tercihi olarak gösterilen büyük erkek çocuğun 5 yaş altı çocuğa bakması daha az rastlanan bir durum olarak değerlendirilebilir. Diğer akrabaların da rolünün yıllar içinde azaldığı yedinci satırda görülmektedir. Sekizinci satırda ise daha profesyonel bakım sayılabilecek ücretli bakıcı (dadı) 2003 yılında %4 seviyesinden 2018 yılında yaklaşık %9 seviyesine ulaştığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde onuncu satırda kreşler ve anaokullarıyla sağlanan kurumsal bakım alternatifinin tercih edilme oranının, %4 seviyesinden %12 seviyesine geldiği görülmektedir. Tablo bir bütün olarak değerlendirildiğinde yine de geleneksel çocuk bakımının 2018 yılı itibarıyla dahi çok yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki çocuk bakımının %60'ı üç kadın tarafından sağlanmaktadır: Anne, anneanne, babaanne.

Tablo 1. Çocuk Bakım Alternatifleri Kullanım Oranları

	2003	2008	2013	2018
Kendisi (kadın)	38.76	34.68	27.21	23.75
Kocası bakan	2.28	2.47	2.49	2.87
Büyük kız çocuk	12.19	7.4	7.32	4.02
Kadının annesi	7.63	8.96	15.06	16.28
Kocanın annesi	20.05	23.38	18.78	18.01
Büyük erkek çocuk	1.10	0.65	1.38	0.38
Diğer akrabalar	6.37	4.81	5.66	3.07
Ücretli bakıcı	4.32	4.94	6.63	8.81
Kurumsal bakım	4.17	5.97	12.29	12.45
Diğer	3.15	6.76	3.17	10.35
N	1.272	770	724	522

Kaynak: HÜNEE, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2003-2018

Betimleyici Sonuçlar

Çocuk bakım alternatiflerinin tercih edilmesinde, ailelerin özelliklerine göre farklılaşma olup olmadığını belirlemek için; çocuk bakım alternatiflerinin ana omurgasını oluşturan geleneksel bakım yöntemlerinden anne,

anneanne ve babaanne tarafından bakım ile geleneksel olmayan bakım yöntemlerini oluşturan dadı ve kurumsal bakım yöntemlerine ait bazı göstergeler incelenmiştir.

Tablo 2'de 1. sütunda 5 yaş altı çocuğuna kendi bakan annelere ait ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmektedir. Sonraki sütunlar sırasıyla anneanne/babaanne tarafından bakılan, dadı ve kreşlerde bakılan çocuklara ve annelerine dair değerler gösterilmektedir.

Tablo 2'de sunulan özet istatistiklere göre, dadıların baktığı çocukların yaşı en küçüktür ($Ort=1.79$; $SS=1.48$). Kreşlerde bakılan çocukların yaşı en büyüktür ($Ort=3.77$; $SS=1.16$). Annesi tarafından bakılan çocuklar ile anneanne/babaanne tarafından bakılan çocukların yaşları ortalaması birbirine yakındır ($Ort=2.50$; $SS=1.65$ vs $Ort=2.12$; $SS=1.59$) ve bu ortalamalar da bütün örneklemin ortalaması olan 2.41'e ($SS=1.67$) yakındır. Tek yönlü varyans analizine göre, bakım sağlayan kategoriler arasında çocuğun yaşı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır ($F(3, 2.542)=85.62$, $p=0.000$). Annenin yaşı itibariyle bakım alternatifleri incelendiğinde dadı veya kurumsal bakımı tercih eden annelerin yaşlarının, çocuğuna kendi bakan veya anneanne veya babaannesine baktıran kadınlardan yaşça daha büyük oldukları gözlemlenmektedir. Tek yönlü varyans analizine göre gözlenen bu fark anlamlıdır ($F(3, 2.542)=56.61$, $p = 0.000$). Dadı ve kurumsal bakımı tercih edenler malvarlığı açısından belirgin ölçüde iyi durumdadır ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($F(3, 2.542) =282$, $p = 0.000$).

Yaşanılan yerin şehir veya kır olma durumuna göre incelendiğinde, bütün örneklemin %60'ının şehirde yaşadığı görülmektedir. Çocuk bakım alternatiflerine göre dadı ve kreşler gibi kurumları tercih eden kadınların %90'ı, çocuğuna kendi bakan kadınların % 54'ü, anneanne/babaanne tarafından çocuk bakımı sağlanan kadınların ise %60'ının şehirlerde yaşadığı tespit edilmiştir. Söz konusu farklar tek yönlü varyans analizine göre anlamlıdır ($F(3, 2.542) =65.67$, $p = 0.000$). Bu sonuç, kişinin yaşadığı yerin çocuk bakımı alternatifleri fırsatları konusunda önemli bir belirleyici olabileceğini göstermektedir.

Kadının eğitim seviyesine göre bütün örneklemin %21'i üniversite ve üstü eğitime sahiptir. Dadı ve kurumsal bakım kullanan annelerin sırasıyla %75 ve % 67'si üniversite ve üstü eğitime sahiptir. Geleneksel bakım yöntemlerini

kullanan anneler arasında ise üniversite mezunu olma yüzdesi belirgin ölçüde daha düşüktür ve bu farklar tek yönlü varyans analizine göre istatistiksel olarak anlamlıdır ($F(3, 2.542) = 367.47, p = 0.000$).

Kadının işteki pozisyonuna göre incelendiğinde, bütün örneklemin %35'i ücretsiz aile işçisi kategorisi altında yer almaktadır. Ücretsiz aile işçisi kategorisi altında yer alan kadınların kurumsal bakım ve dadıdan çocuk bakımı hizmeti alma ihtimalinin belirgin oranda düşük olduğu görülmektedir. Çocuğuna kendi bakan kadınların %41'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken, dadı ve kreşlerden hizmet alan kadınların sırayla sadece %1'i ve %2'si ücretsiz aile işçisidir ve bu farklar tek yönlü varyans analizine göre istatistiksel olarak anlamlıdır ($F(3, 2.542) = 85.64, p = 0.000$).

Kadınların sahip olduğu erkek ve kız çocuk sayısına göre, çocuklarına dadı veya kreşler tarafından bakılan kadınların kız çocuk sayısı ortalamaları sırasıyla 0.79 ($SS=0.72$) ve 0.69 ($SS=0.67$) iken, çocuklara anneanne/babaanne veya annenin kendisinin baktığı kadınların kız çocuklarının sayısı ortalamaları sırasıyla 0.96 ($SS=0.96$) ve 1.33 ($SS=1.22$)'tür. Bu farklar tek yönlü varyans analizine göre istatistiksel olarak anlamlıdır ($F(3, 2.542) = 42.65, p=0.000$). Erkek çocuk sayısının ortalamaları ise birbirine yakın olup tek yönlü varyans analizine göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($F(3, 2.542) = 2.05, p = 0.104$).

Hanedeki birey sayısına göre anne veya anneanne/babaanne tarafından bakılan ailelerde beraber yaşayan kişi sayısı ortalamaları sırasıyla 5.98 ($SS=2.87$) ve 5.63 ($SS=3.18$) iken; dadı ve kurumsal bakım hizmetini tercih eden ailelerin beraber yaşadığı kişi sayısı ortalamaları sırasıyla 3.97 ($SS=0.99$) ve 3.79 ($SS=1.07$)'dur. Bu farkların da tek yönlü varyans analizine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F(3, 2.542) = 61.86, p = 0.000$).

Yaşanılan bölgeye göre çocuk bakım tercihlerinde fark olup olmadığını anlamak için TNSA'nın veri topladığı 12 bölge incelenmiştir. Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre göre, bölgeler arasında dadı kullanımında istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($F(11, 2.534) = 1.17, p=0.30$). Kurumsal bakım kullanma hususunda ise bölgeler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmaktadır ($F(11, 2.534) = 6.66, p=0.000$). Kurumsal bakım tercihinin Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine kıyasla;

İstanbul, Doğu Marmara, Ege ve Batı Anadolu bölgelerinde daha yaygın olduğu söylenebilir. Tablo 2'ye göre kurumsal bakımı tercih etmenin en yüksek oranının %14'le İstanbul olduğu, en düşük oranının ise %4'le Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olduğu görülmektedir. Akdeniz ve Batı Karadeniz bölgeleri hariç diğer bütün bölgeler için çocuk bakım alternatifleri tercihinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, ekonomik olarak dezavantajlı olan Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde kurumsal bakım alternatiflerinin daha az sunulmasıyla veya bu bölge halkının bu bakım yöntemlerini daha az talep ediyor olmasıyla ilgili olabilir.

Tablo 2. Betimleyici İstatistikler

	Toplam	Anne tarafından	Anneanne / Babaanne	Dadı	Kurumsal Bakım
Çocuğun yaşı	2.41 [1.67]	2.50 [1.65]	2.12 [1.59]	1.79 [1.48]	3.77 [1.16]
Annenin yaşı	30.86 [5.94]	30.29 [5.99]	29.09 [5.32]	32.38 [4.54]	33.66 [4.69]
Malvarlığı endeksi	2.90 [1.52]	2.38 [1.30]	3.06 [1.50]	4.63 [0.75]	4.50 [0.87]
Yaşam yeri: Şehir	0.60 [0.49]	0.54 [0.50]	0.60 [0.49]	0.90 [0.30]	0.91 [0.29]
Annenin Eğitim seviyesi: Üniversite ve üstü	0.21 [0.41]	0.04 [0.19]	0.25 [0.43]	0.75 [0.43]	0.67 [0.47]
Anne: Ücretsiz aile işçisi	0.35 [0.48]	0.41 [0.49]	0.36 [0.48]	0.01 [0.10]	0.02 [0.14]
Kız çocuk sayısı	1.24 [1.20]	1.33 [1.22]	0.96 [0.96]	0.79 [0.72]	0.69 [0.67]
Erkek çocuk sayısı	0.75 [1.01]	0.77 [1.08]	0.67 [0.87]	0.65 [0.79]	0.70 [0.75]
Hanedeki birey sayısı	5.70 [2.98]	5.98 [2.87]	5.63 [3.18]	3.97 [0.99]	3.79 [1.07]
Yaşanılan Bölge					
İstanbul	0.07 [0.26]	0.06 [0.24]	0.07 [0.26]	0.09 [0.28]	0.14 [0.35]
Batı Marmara	0.05 [0.21]	0.03 [0.17]	0.07 [0.26]	0.05 [0.21]	0.05 [0.22]
Ege	0.08 [0.27]	0.06 [0.24]	0.11 [0.31]	0.11 [0.32]	0.11 [0.31]
Doğu Marmara	0.07 [0.26]	0.05 [0.23]	0.08 [0.27]	0.09 [0.29]	0.13 [0.34]
Batı Anadolu	0.06 [0.24]	0.06 [0.23]	0.06 [0.23]	0.07 [0.26]	0.11 [0.31]
Akdeniz	0.12 [0.33]	0.14 [0.35]	0.12 [0.33]	0.12 [0.33]	0.09 [0.29]
Orta Anadolu	0.06 [0.24]	0.04 [0.19]	0.06 [0.25]	0.08 [0.27]	0.08 [0.26]
Batı Karadeniz	0.09 [0.28]	0.07 [0.26]	0.11 [0.31]	0.11 [0.31]	0.09 [0.28]
Doğu Karadeniz	0.11 [0.31]	0.10 [0.30]	0.12 [0.33]	0.11 [0.32]	0.08 [0.28]
Kuzeydoğu Anadolu	0.07 [0.26]	0.12 [0.32]	0.05 [0.22]	0.03 [0.18]	0.04 [0.20]
Ortadoğu Anadolu	0.06 [0.25]	0.08 [0.27]	0.04 [0.20]	0.04 [0.19]	0.04 [0.19]
Güneydoğu Anadolu	0.15 [0.35]	0.18 [0.39]	0.10 [0.30]	0.10 [0.30]	0.04 [0.20]
N	3.288	1.081	1.025	187	253

Regresyon Sonuçları

Tablo 2'de sunulan sonuçları bir adım daha ileri taşımak için regresyon analizi yapılmıştır. Nitekim yöntem bölümünde bahsedildiği üzere bağımlı değişken olarak belirlenen çocuk bakım alternatiflerinin kategorik bir değişken olması nedeniyle (kendi aralarında büyüklük ve küçüklük gibi doğal bir sıralamasının olmaması) çok kategorili (multinomial) lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Modeller annenin baktığı, anneanne/babaanne tarafından bakılan, dadı ve kreş alternatiflerini kullanan 2.546 gözlem için tahmin edilmiştir. Regresyon modelindeki en az bir değişkenin anlamlı olup olmadığını test eden Wald istatistik değeri 758.39 ve p değeri 0.000'dır. Bu da regresyon modelinin sadece sabit terimli modele göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak açıkladığı anlamına gelmektedir. Oluşturulan regresyon modelinin pseudo R^2 değeri 0.26 olarak hesaplanmıştır. Çok kategorili lojistik regresyonun pseudo R^2 değeri, -EKK yöntemindeki gibi yorumlanamasa da- modelleri birbiriyle kıyaslarken modelin ne kadar iyi tahmin verdiği için de çok kategorili regresyon tahmini sonucu ortaya çıkan katsayıların exponensiyeli alınarak nispi risk oranları Tablo 3'de sunulmuştur. Bu çalışmada, çocuğa anne tarafından bakılması referans kategori kabul edilerek 3 model tahmin edilmiştir. 1. modelde annesi tarafından bakılan çocuklara kıyasla anneanne/babaanne tarafından bakılma durumunun, 2. ve 3. modelde annesi tarafından bakılan çocuklara kıyasla sırasıyla dadı ve kurumsal bakım tercih edilme durumunun belirleyicileri gösterilmektedir.

Yöntem kısmında ifade edildiği gibi, bağımsız değişkenin nispi risklilik oranı 1'den küçük ise bağımsız değişken arttığında bağımlı değişkenin referans grubunda olma ihtimali artmakta, bağımsız değişkenin nispi risklilik oranı 1'den büyük ise bağımsız değişken arttığında bağımlı değişkenin bahse mevzu olan kategoriye girme ihtimali artmaktadır.

Tablo 2'deki sonuçlara göre çocuğun yaşının bir yıl artması, modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda anne bakımına kıyasla anneanne/babaanne bakımını tercih etme nispi riskinin 0.91 kat daha artmıştır. Diğer bir ifade ile, katsayı 1'den küçük olduğu için çocuğun yaşının artmasıyla anne tarafından bakımın anneanne/babaanne tarafından bakıma tercih edilme olasılığını

artıracağı söylenebilir. Çocuğun yaşının etkisi açısından benzer bir ilişki, anne bakımı ile dadı tarafından bakımın kıyaslanmasında da gözlemlenmektedir. Tablo 2'nin 3. sütununda verilen sonuçlara göre, çocuğun yaşının artması anne bakımına kıyasla kurumsal bakımın tercih edilmesini ihtimalini artırmaktadır.

Annenin yaşı istatistiksel açıdan anlamlı olarak annenin bakmasına kıyasla, anneanne/babaanne tarafından bakılma ile negatif ilişki içindedir. Başka bir deyişle, diğer değişkenler hesaba katıldığında dahi annenin yaşının artması anneanne/babaanne tarafından bakım ihtimalini azaltmaktadır. Annenin yaşının artması, anne bakımına göre dadı veya kurumsal bakım hizmeti alma ihtimalini artırmaktadır.

Malvarlığı endeksindeki artış anne bakımına göre her üç diğer alternatif ile de pozitif ve anlamlı ilişki içindedir. Özellikle dadı ve kurumsal bakım ihtimalini daha büyük oranda etkilemektedir. Modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda, malvarlığı endeksinin 1 puan artması anneanne/babaanne bakımını 1.2 kat artırırken, dadı ve kurumsal bakımı tercih etme nispi riskinin ise sırasıyla 2.6 ve 2.2 kat artırması beklenir.

Yaşanılan yerin şehir veya kırsal bölge olmasıyla ilgili istatistiksel olarak anlamlı bir bulgu elde edilmemiştir. Annenin üniversite ve üstü eğitim seviyesine sahip olması ise çocuğuna kendi bakması yerine anneanne veya babaanne tarafından bakılması, dadı ve kurumsal bakım hizmetlerinin her biri ile pozitif ve anlamlı ilişki içindedir. Modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda, üniversite ve üstü eğitime sahip annelerin diğerlerine kıyasla anneanne/babaanne bakımını tercih etme nispi riskinin 7 kat daha yüksek olması, dadı tarafından bakımı tercih etme nispi riskinin 11 kat yüksek ve kurumsal bakımı tercih etme nispi riskinin de 16 kat yüksek olarak hesaplanmıştır.

Annenin ücretsiz aile işçisi olması halinde anneanne/babaanne tarafından bakımın nispi riski 1.3 kat daha olası iken, dadının ve kurumsal bakımın tercih olasılığı sırasıyla 0.12 ve 0.24 kat daha olasıdır. Bu da, annenin ücretsiz aile işçisi olmasının anneanne/babaanne tarafından bakım ile pozitif ilişki içinde olduğu, dadı veya kurumsal bakım alma ihtimali ile negatif ilişki içinde olduğu anlamına gelmektedir.

Erkek çocuk sayısı ile anne bakımına kıyasla diğer bakım opsiyonları arasında anlamlı bir ilişki görülmezken, kız çocuk sayısı ile de sadece anne

bakımına kıyasla anneanne/babaanne tarafından bakım ihtimali arasında pozitif bir ilişki görülmüş, diğer opsiyonlar için herhangi anlamlı bir sonuç bulunamamıştır. Hanedeki birey sayısının artışı çocuğa anneanne /babaannenin bakma ihtimalini arttırırken, çocuğun dadı veya kreşten bakım alma ihtimalini azaltmaktadır.

Ayrıca analizde bölge değişkenlerinin katsayıları ele alınmıştır. Anne tarafından bakıma kıyasla anneanne/babaanne tarafından bakım, Güneydoğu Anadolu bölgesine kıyasla; Batı Anadolu, Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgeleri hariç her bölgede daha yüksek ihtimaldir. Bu bulgu Güneydoğu Anadolu bölgesinde kültürel olarak çocuğa annenin bakması gerektiği ile ilgili bir değer yargısından kaynaklanıyor olabilir. Ya da bu durum annenin çalıştığı işin çocuğuna bakabilmesine imkan tanıyor olmasıyla da ilgili olabilir. Özellikle tarla işlerinde çalışan annelerin çocuklarını beraberlerinde tarlaya götürebilmeleri mümkün olabilmektedir. Bölge değişkenleri anne tarafından bakıma kıyasla dadı veya kurumsal bakım ihtimali açısından değerlendirildiğinde çok belirgin bir tablo ortaya çıkmamakla birlikte, yalnızca Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde %95 güven aralığında dadı bakımı ihtimalinin anne tarafından bakıma kıyasla önemli ölçüde daha düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Çok kategorili Lojistik Regresyon Sonuçları, Nispi Risk Oranı

	Anneanne/Babaanne	Dadı	Kurumsal Bakım
	(1)	(2)	(3)
Çocuğun yaşı	0.906*** (0.03)	0.787*** (0.06)	2.033*** (0.16)
Annenin yaşı	0.963*** (0.01)	1.081*** (0.03)	1.057*** (0.02)
Malvarlığı endeksi	1.200*** (0.05)	2.572*** (0.32)	2.156*** (0.22)
Yaşam yeri: Şehir	0.828 (0.10)	0.670 (0.21)	0.745 (0.22)
Annenin Eğitim seviyesi:	6.953***	11.35***	16.33***
Üniversite ve üstü	(1.41)	(3.09)	(4.51)
Anne: Ücretsiz aile işçisi	1.333** (0.16)	0.116*** (0.09)	0.239*** (0.12)
Kız çocuk sayısı	0.845*** (0.04)	0.902 (0.13)	0.794 (0.12)
Erkek çocuk sayısı	0.999 (0.05)	1.028 (0.16)	1.114 (0.16)
Hanedeki birey sayısı	1.081*** (0.02)	0.852* (0.07)	0.675*** (0.08)
İstanbul	2.018***	0.533	1.790
(Ref: Güneydoğu Anadolu)	(0.49)	(0.25)	(0.86)
Batı Marmara	4.667*** (1.23)	1.071 (0.56)	1.782 (0.98)
Ege	3.047*** (0.66)	1.298 (0.56)	2.457* (1.20)
Doğu Marmara	2.351*** (0.56)	0.767 (0.34)	2.531* (1.21)
Batı Anadolu	1.473 (0.37)	0.402* (0.19)	1.476 (0.70)
Akdeniz	1.793*** (0.34)	1.238 (0.52)	1.561 (0.74)
Orta Anadolu	3.051*** (0.76)	1.887 (0.89)	3.010* (1.69)
Batı Karadeniz	2.468*** (0.52)	0.920 (0.39)	1.456 (0.71)
Doğu Karadeniz	2.029*** (0.40)	0.779 (0.33)	1.053 (0.52)
Kuzeydoğu Anadolu	0.672* (0.14)	0.288** (0.16)	0.909 (0.59)
Ortadoğu Anadolu	0.892 (0.21)	0.922 (0.54)	1.391 (0.85)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'deki kurumsal bakım ve dadı tarafından bakılan çocukların oranlarının zaman içinde nasıl bir değişim gösterdiğinin incelenmesi ve farklı çocuk bakım alternatiflerinin ebeveynler tarafından tercih edilmesini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, çalışmada Türkiye'de yaşayan kadınları temsil eden bir örnekleme sahip olan TNSA 2003-2018 yılları arasında yapılmış 4 dalgasının fert düzeyindeki verileri kullanılmıştır.

Bu çalışmanın sonuçları kreşler ve anaokullarında sağlanan kurumsal bakımın çalışan kadınların çoğunluğu tarafından kullanılmadığını göstermektedir. 2018 yılı itibarıyla sadece çalışan kadınların 0-5 arası çocuklarının %12'si için kurumsal bakım kullanılmaktadır. Bununla birlikte zaman içerisinde kurumsal bakım kullanılma oranlarında gelişme olduğunu da belirtmek gerekir. Bu bulgudan farklı olarak, Güneş vd. (2017) tarafından 1993-2008 arası TNSA veri setlerinden birleştirilerek elde edilen verilerden elde edilerek 5 yaş ve altı çocuk sahibi olan ve çalışan kadınların çocuk bakım tercihlerini etkileyen faktörlerin incelendiği çalışmada Türkiye'de çocuk bakım tercihi konusunda yıllar bazında anlamlı bir değişiklik olmadığı sonucu bulunmuştur. Bu bulgu Güneş vd. (2017) tarafından kreş/anaokulu gibi maliyeti görece yüksek bakım alternatiflerini özendirici devlet politikalarının yeterli olmamasından kaynaklandığı şeklinde yorumlamıştır. Nitekim 2003-2018 yılları TNSA verilerinin kullanıldığı mevcut çalışmadan elde edilen kurumsal bakım alternatiflerinin tercih edilme oranının yıllara göre attığı yönündeki bulgu; son yıllarda ücretli bakım alternatiflerini özendirici devlet politikalarının geliştirildiğini ve erken çocukluk dönemi eğitime yönelik yapılan yatırımların artırılması ile açıklanabilir. Örneğin, 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı Raporunda belirtilen eğitimde beşeri ve fiziki altyapının iyileştirilmesi, öğretmen sayılarının artırılması, başta kız çocukları ve risk altındaki çocuklar olmak üzere eğitimin tüm kademelerinde okullaşma oranlarının artırılması ve sınıf başına düşen çocuk sayısının azaltılması yönündeki hedeflere önemli ölçüde ulaşıldığı raporlanmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). TÜİK (2021) tarafından okul öncesi eğitim bağlamında okullaşma oranı 2014-2019 yılları arasında %55.5'ten %71.2'ye yükseldiği raporlanmıştır Her ne kadar resmi bakım alternatiflerinin zaman içinde artış gösterdiği sonucuna ulaşılmış olsa da; 2018 yılı itibarıyla 0-5 arası çocuğa sahip olan çalışan kadınların sadece

%12'si tarafından kurumsal bakımın tercih edildiği yönündeki çalışma bulgusu değerli görünmektedir. Esasında bu bulgu, çalışan kadınlar tarafından da kurumsal bakımın görece daha düşük bir oranda tercih edildiğini gözler önüne sermektedir. Nitekim, Dünya Bankası (2015) tarafından hazırlanan Türkiye'de Çocuk Bakım Hizmetlerinde Arz ve Talep Durumu çalışması raporunda, üç yaş altı çocukların sadece %6'sının gündüz bakım hizmetlerinden yararlandığı belirtilerek, genellikle, çocuk bakım hizmetlerinin -özellikle kamu hizmetleri- ancak 5 yaşına girmiş çocuklar için mevcut olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bu raporda çalışma saatleri boyunca çalışan kadınların çocuklarının (çocuklar 5 yaşına gelene kadar), kurumsal bakım hizmetlerinden yararlanmasının oldukça zor olduğu belirtilmektedir (Dünya Bankası, 2015). OECD (2017) raporunda ise, ülkemizdeki 3 yaşındaki çocukların yalnızca %9'u erken çocukluk ve ilköğretim öncesi eğitime kaydolduğu belirtilmektedir. Bu oranın %78'lik OECD ortalamasının oldukça altında kaldığı görülmektedir. Ayrıca raporda, OECD ülkelerinde 2 yaşındaki bebeklerin erken çocukluk eğitimi alma ortalamalarının %39 olduğu ülkemizde ise neredeyse 2 yaşındaki hiçbir bebeğin erken çocukluk eğitimi almadığı belirtilmektedir. Bu sonuçlar, mevcut çalışmadaki çalışan kadınların sadece %12'sinin tarafından kurumsal bakım alternatifini tercihini açıklar niteliktedir.

Bu araştırmanın sonuçları çalışan annelerin kurumsal bakımı tercihlerinde çocuğun yaşının, ailedeki kişi sayısının, gelir düzeyinin, annenin eğitim düzeyinin ve iş yerindeki statüsünün rol oynadığını göstermektedir. Daha detaylandırmak gerekirse, çocuğun yaşının artması ile anne bakımına kıyasla kurumsal bakım ihtimali arttığı bulunmuştur. Uluslararası alanyazında yapılan, çocuğun yaşı büyüdükçe kurumsal bakım kurumsal bakımın tercih edilme oranının arttığı yönündeki araştırma bulguları, (Early ve Burchinal, 2001; Fuller vd., 1996; Huston vd., 2002), mevcut çalışmayı destekler niteliktedir. Dünya Bankası (2015) raporunda da okul öncesi eğitimin ana omurgasını MEB'e bağlı anaokulları ve anasınıflarının oluşturduğu belirtilmiştir. MEB'e bağlı kamu hizmet sağlayıcılarının resmi amaç ve hizmet tanımlarında okul öncesi eğitim yönetmeliğinde, 36-68 aylık çocuklara yönelik hizmet veren kuruluşlar anaokulları olarak belirtilirken; 57-68 aylık çocuklara yönelik hizmet veren kuruluşlar ise anasınıfları olarak belirtilmektedir (MEB, 2014). Görüleceği üzere, MEB bünyesinde 0-35 aylık çocuklara yönelik kamu hizmeti sunulmasını

öngören yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu açıklığa alternatif olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) denetiminde 0-36 aylık çocuklara hizmet veren özel kreşlerin bulunduğu görülmektedir (ASPB, 2015b). Her ne kadar, 0-36 aya yönelik özellikle de özel kreşler tarafından sunulan çocuk bakım alternatifi bulunsa da ülkemizde, bu hizmetlerin çok pahalı olduğu bilinmektedir. Diğer bir ifade ile, küçük yaş grubunu kreşlere daha az gidiyor olması, bu yaş grubuna hizmet veren uygun maliyetli kurumların olmamasından da kaynaklanıyor olabilir.

Diğer bir bulgu ailedeki kişi sayısının artmasıyla kurumsal bakım tercihi ihtimalinin azaldığı yönündedir. Liang vd. (2000) da hanehalkı sayısındaki artışa bağlı olarak akrabalarından yardım alma düzeyinin artmasıyla birlikte gayri resmi çocuk bakım alternatiflerine yönelimin arttığı yönünde bulgulara ulaşmıştır. Ayrıca mevcut araştırmada, ücretsiz aile işçisi konumunda olan annelerin daha geleneksel bakım alternatiflerini tercih ettikleri görülürken, sahip olunan çocuk sayısı azaldıkça kurumsal bakımın tercih edilme oranının arttığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar, çocuk sayısının az olduğu ailelerde çocuk bakımında resmi alternatiflerin daha sık tercih edildiği yönündeki araştırma bulgularını destekler niteliktedir (Liang vd. 2000; Katras vd., 2004).

Bu çalışmada hanenin varlık düzeyi arttıkça kurumsal bakımı tercih ihtimalinin arttığı tespit edilmiştir. Avrupa Yaşam Kalitesi Araştırması (European Quality of Life Survey) 2016 yılı verisinde katılımcılara maliyetlerin çocuk bakım hizmetlerini kullanmalarını ne kadar zorlaştırdığı sorusu yöneltilmiştir. Bu anket sonuçlarına göre maliyetler nedeniyle hizmet kullanmada en çok zorluk bildiren ülke Türkiye'dir ve Türkiye'den katılımcıların %62'si bir miktar zorluk olduğunu belirtirken, %16'sı da çok büyük zorluk yaşadığını ifade etmektedir (EQLS,2018). Bu soruya verilen cevap ile mevcut araştırmanın bulguları maliyetlerin ve hanedeki düşük gelirin engel teşkil ettiğini göstermesi bakımından benzeşmektedir.

Annenin eğitim üniversite ve üzeri olduğu durumda daha az eğitilmiş annelere kıyasla kurumsal bakım tercihinin arttığı gözlemlenmiştir. Bu bulgu uluslararası araştırmalar ile aynı minvaldedir (Bakınız: Capizzano ve Adams (2003); Fuller vd., (1996); Liang vd., (2000); Planty vd., (2008)) Ulusal alanyazında ise, kadının eğitim düzeyi arttıkça çocuğuna "kendisinin bakma" olasılığının

düştüğü (Güneş vd., 2017); kadının eğitim seviyesi yükseldikçe kurumsal bakımı tercih etme olasılığının arttığı (Kakıcı vd., 2007) görülmektedir. Bu doğrultuda, mevcut araştırmadan elde edilen bulguların ulusal ve uluslararası alanyazına paralel olduğu söylenebilir.

Betimleyici istatistikleri gösteren Tablo 2'ye bakıldığında yaşanan bölgeler arasında anlamlı çocuk bakım tercihleri açısından anlamlı farklar görülmektedir. Fakat, çocuğun yaşı, ailedeki kişi sayısı, gelir düzeyi, annenin eğitim düzeyi ve işyerindeki statüsü gibi değişkenler çok kategorili lojistik regresyon analizine dahil edildiğinde, Tablo 3'de verilen regresyon sonuçlarına göre yaşanan bölgelerin etkisi büyük ölçüde istatistiksel olarak anlamsız hale gelmiştir. Bu da kurumsal bakım tercihlerinin bölgeler arasındaki kültürel farklara atfedilemeyeceğini düşündürmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen çocuk bakım alternatifi tercihlerini etkileyen faktörlerin, bu konularda politika yapıcılara yol göstereceği düşünülmektedir. Günümüzde, birçok gelişmiş ülkede çocuk bakım ve eğitim giderlerinin en azından bir kısmının devletler tarafından sübvansede edildiği bilinmektedir. Bu araştırmanın bir bulgusu olarak hanenin malvarlığı düzeyinin dadı ve kurumsal bakımı tercihinde önemli bir rol oynuyor olması, gelir seviyesi düşük ailelerin çocuklarının kurumsal bakımdan yeterince yararlanmadığına da işaret etmektedir. Yeterli miktarda kamu desteği olsaydı, gelir veya mal varlığı düzeyinin kurumsal bakım seçiminde anlamlı bir rolünün bulunmaması gerekirdi. Devlet kamu kaynaklarını daha etkin kullanmak için, çocuk bakımını özellikle dezavantajlı aileler için maddi olarak desteklemesi uygun olacaktır. 0-2 yaş grubu için dadı çalıştıranların, 3 ve üstü yaş çocuğu olanlar için ise kurumsal bakımın desteklenmesi makul görünmektedir.

Gelecek araştırmalarda, çocuk bakım alternatiflerinin tercih edilmesinde etkili olduğu gösterilen faktörlerin, arz veya talep kaynaklı olup olmadığının tespit edilmesi önerilmektedir. Başka bir ifadeyle, bebeklik döneminde kurum bakımı yerine dadıların tercih edilmesi bu yaş grubuna hizmet veren kurumun olmamasıyla veya aileler tarafından evde dadı tarafından bakımının çocuğun gelişimi için daha faydalı olacağı yönündeki algısıyla ilişkili olabilir. Ya da, çocuğu kuruma götürmenin ulaşım zahmetlerine kıyasla, dadının daha kolay bir opsiyon olduğunu değerlendirmeleriyle de ilgili olabilir. Bu noktada, daha

derinlemesine analize imkan veren verilerin olması halinde ileride yapılabilecek araştırmalar bu gerekçelerinin hangisinin daha geçerli olduğunu ortaya koyabilir. Ayrıca, çocuk bakım alternatifini belirleyen unsurların çocukların gelişimsel gereksinimlerine bağlı olarak farklılaşabileceği düşünöldüğünden, bebeklik dönemi ve okul öncesi dönem bağlamında kategorilendirme yapılması işlevsel görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ASPB. (2015a). *2015 yılı İdare Faaliyet Raporu*, Erişim tarihi: 12.04.2022, <https://www.aile.gov.tr/Uploads/sgb/uploads/pages/arge-raporlar/2015-yili-idare-faaliyet-raporu.pdf>.
- ASPB. (2015b). *Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüplerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik*, Erişim tarihi: 12.04.2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150430-4.htm>.
- Ayoğul, H. ve Baraz, A. B. (2020). Kadın Çalışanların Kariyer Engelleri: Eskişehir'de Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, 13-27.
- Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişimi Psikolojisi* (O. Gündüz, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Blau, D. M. and Robins, P. K. (1988). Child-Care Costs and Family Labor Supply. *The Review of Economics and Statistics*, 70(3), 374-381.
- Bradley, R. H. and Vandell, D. L. (2007). Child care and the well-being of children. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 161(7), 669-676.
- Brilli, Y., Del Boca, D. and Pronzato, C. D. (2016). Does Child Care Availability Play A Role In Maternal Employment and Children's Development? Evidence From Italy. *Review of Economics of The Household*, 14(1), 27-51.
- Buriel, R. and Hurtado-Ortiz, M. T. (2000). Child Care Practices and Preferences of Native-And Foreign-Born Latina Mothers and Euro-American Mothers. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 22(3), 314-331.
- Calman, L. and Tarr-Whelan, L. (2005) *Early Childhood Education for All: A Wise Investment*. New York: Lega Momentum.
- Capizzano, J. and Adams, G. (2003). *Children In Low-Income Families Are Less Likely To Be In Center-Based Child Care*. *Urban Institute*, 16, Erişim tarihi: 12.04.2022, <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/57566/310923-Children-in-Low-Income-Families-Are-Less-Likely-to-Be-in-Center-Based-Child-Care.PDF>.
- Cassirer, N. and Addati, L. (2007). Expanding Women's Employment Opportunities: Informal Economy Workers and The Need For Childcare. *Conditions of Work and Employment Programme*, ILO, Geneva.
- Chaudry, A., Henly, J. and Meyers, M. (2010). *ACF-OPRE White Paper. Conceptual Frameworks for Child Care Decision-Making*, Erişim tarihi: 12.04.2022, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED517547.pdf>.
- Cunha, F. and Heckman, J. (2007). The Technology of Skill Formation. *American Economic Review*, 97(2), 31-47.
- Delpiano, J. C. and Simonsen, M. (2012). The Toll of Fertility on Mother's Wellbeing. *Journal of Health Economics*, 752-766.

- Doyle, O., Harmon, C. P., Heckman, J. J. and Tremblay, R. E. (2009). Investing In Early Human Development: Timing and Economic Efficiency. *Economics & Human Biology*, 7(1), 1-6.
- Dünya Bankası. (2015). *Türkiye'de Çocuk Bakım Hizmetlerinde Arz ve Talep Durumu*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://www.worldbank.org/tr/country/turkey/publication/supply-and-demand-child-care-services-turkey-a-mixed-methods-study>.
- Early, D. M. and Burchinal, M. R. (2001). Early Childhood Care: Relations With Family Characteristics and Preferred Care Characteristics. *Early Childhood Research Quarterly*, 16(4), 475-497.
- Enoch, J. (2012). There's No Place Like the Childcare Center: A Feminist Analysis of in the World War II Era. *Rhetoric Review*, 31(4), 422-442.
- Ermisch, J. F. (1989). Purchased Child Care, Optimal Family Size And Mother's Employment Theory And Econometric Analysis. *Journal of Population Economics*, 2(2), 79-102.
- EQLS (2018). European Quality of Life Survey /Cost difficulty in childcare use. Erişim tarihi: 10.03.2022, <https://www.eurofound.europa.eu/data/european-quality-of-life-survey>
- European Commission (2008). *Implementation of the Barcelona Objectives Concerning Childcare Facilities For Pre-School-Age Children*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2008%3A0638%3A-FIN%3AEN%3APDF>.
- European Commission (2013). *The Development of Childcare Facilities for Young Children in Europe with a View to Sustainable and Inclusive Growth*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/130531_barcelona_en_0.pdf.
- European Commission (2018). *Barcelona Objectives*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/bcn_objectives-report2018_web_en.pdf.
- EUROSTAT (2020). *EU Statistics on Income and Living Conditions*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://www.eui.eu/Research/Library/ResearchGuides/Economics/Statistics/DataPortal/EU-SILC>.
- Fuller, B., Holloway, S. D., Rambaud, M. and Eggers-Pierola, C. (1996). How Do Mothers Choose Child Care? Alternative Cultural Models in Poor Neighborhoods. *Sociology of Education*, 69 (2), 83-104.
- García, J. L., Heckman, J. J., Leaf, D. E. and Prados, M. J. (2017). *The Life-Cycle Benefits of An Influential Early Childhood Program*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://ftp.iza.org/dp10456.pdf>.

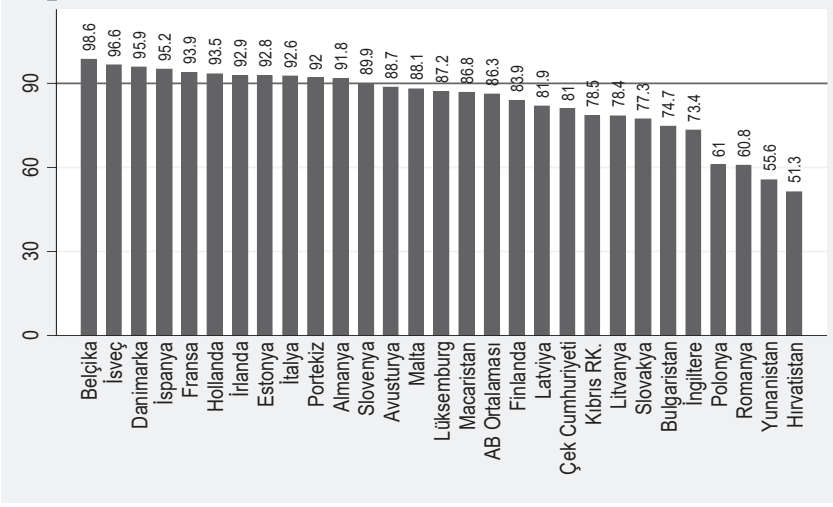
- Güneş, C., Birecikli, Ş. Ü. ve Yıldırım, Z. (2017). Çalışan Kadının Çocuk Bakım Tercihi: Havuzlanmış Verilerle Kesikli Tercih Modellerinin Karşılaştırılması. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 123-144.
- Hansen, K., Joshi, H. and Verropoulou, G. (2006). Childcare and Mothers' Employment: Approaching The Millennium. *National Institute Economic Review*, 195(1), 84-102.
- Heckman, J. J. (1974). Effects of Child-Care Programs On Women's Work Effort. *Journal of Political Economy*, 82(2), S136-S163.
- Heckman, J. J. (2006). Skill Formation and The Economics of Investing in Disadvantaged Children. *Science (New York, N.Y.)*, 312(5782), 1900-1902. <https://doi.org/10.1126/science.1128898>.
- Huston, A. C., Chang, Y. E. and Gennetian, L. (2002). Family and Individual Predictors of Child Care Use by Low-Income Families in Different Policy Contexts. *Early Childhood Research Quarterly*, 17(4), 441-469. [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(02\)00185-0](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(02)00185-0).
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2004). *2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı ve Avrupa Birliği, Ankara, Türkiye.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2009). *2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2014). *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2019). *2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.
- İlkaracan, İ. (2012). Why So Few Women in The Labor Market in Turkey? *Feminist Economics*, 18(1), 1-37.
- Johnson, A. D., Padilla, C. M. and Votruba-Drzal, E. (2017). Predictors of Public Early Care and Education Use Among Children of Low-Income Immigrants. *Children and Youth Services Review*, 73, 24-36.
- Joshi, H. and Davies, H. (1992). Day Care in Europe and Mothers' Forgone Earnings. *International Labour Review*, 131(6), 561.

- Kabeer, N. (2008). *Paid Work, Women's Empowerment and Gender Justice: Critical Pathways of Social Change*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, http://eprints.lse.ac.uk/53077/1/Kabeer_Paid-work_Published.pdf
- Kagıtıcbasi, C., Sunar, D., Bekman, S., Baydar, N. ve Cemalcılar, Z. (2009). Continuing Effects of Early Enrichment in Adult Life: The Turkish Early Enrichment Project 22 Years Later. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(6), 764-779.
- Kakıcı, H., Emeç, H. ve Üçdoğruk, Ş. (2007). Türkiye'de Çalışan Kadınların Çocuk Bakım Tercihleri. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, (5), 20-40.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with Patriarchy. *Gender & Society*, 2(3), 274-290.
- Karoly, L. A., Kilburn, M. R. and Cannon, J. S. (2006). *Early Childhood Interventions: Proven Results, Future Promise*. Santa Monica: Rand Corporation.
- Katras, M. J., Zuiker, V. S. and Bauer, J. W. (2004). Private Safety Net: Childcare Resources from the Perspective of Rural Low-Income Families. *Family Relations*, 53(2), 201-209.
- Kim, J. and Fram, M. S. (2009). Profiles of Choice: Parents' Patterns of Priority in Child Care Decision-Making. *Early Childhood Research Quarterly*, 24(1), 77-91.
- Kohler, H. P., Behrman, J. R. and Skytthe, A. (2005). Partner + Children = Happiness? The Effects of Partnerships and Fertility on Well-Being. *Population and Development Review*, 31(3), 407-445.
- Liang, X., Fuller, B. and Singer, J. D. (2000). Ethnic Differences in Child Care Selection: The Influence of Family Structure, Parental Practices, and Home Language. *Early Childhood Research Quarterly*, 15(3), 357-384.
- Madra, A. (2017). *Türkiye'de Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitime Katılım: Bilgi Notu*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı.
- Mahon, R. (2010). After Neo-liberalism? The OECD, the World Bank and the Child. *Global Social Policy*, 10(2), 172-192.
- Margolis, R. and Myrskylä, M. (2011). A global perspective on happiness and fertility. *Population and Development Review*, 37(1), 29-56.
- McFadden, D. (1980). Econometric models for probabilistic choice among products. *Journal of Business*, S13-S29.
- McFadden, D. (1987). Regression-based specification tests for the multinomial logit model. *Journal of econometrics*, 34(1-2), 63-82.
- MEB. (2014). *Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19942&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeliği&mevzuatTertip=5>

- MEB. (2018). *2023 Eğitim Vizyonu*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, https://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf
- National Research Council. (2005). *Beyond the Market: Designing Nonmarket Accounts for The United States*. National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/11181>.
- NICHD. (1997). The Effects of Infant Child Care on Infant-Mother Attachment Security: Results of the NICHD Study of Early Child Care. *Child Development*, 68(5), 860-879.
- OECD. (2017). *Bir Bakışta Eğitim*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/EAG2017CN-Turkey-Turkish.pdf>.
- Özdevecioğlu, M. ve Doruk, N. Ç. (2009). Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile İş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (33), 69-99.
- Peyton, V., Jacobs, A., O'brien, M. and Roy, C. (2001). Reasons for Choosing Child Care: Associations with Family Factors, Quality, and Satisfaction. *Early Childhood Research Quarterly*, 16(2), 191-208.
- Planty, M., Hussar, W., Snyder, T., Provasnik, S., Kena, G., Dinkes, R., KewalRamani, A. and Kemp, J. (2008). *The Condition of Education 2008*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://nces.ed.gov/pubs2008/2008031.pdf>.
- Ranganathan, P., Aggarwal, R. and Pramesh, C. (2015). Common Pitfalls in Statistical Analysis: Odds Versus Risk. *Perspectives In Clinical Research*, 6(4), 222.
- Samman, E., Presler-Marshall, E., Jones, N., Bhatkal, T., Melamed, C., Stavropoulou, M. and Wallace, J. (2016). *Women's Work: Mothers, Children And The Global Childcare Crisis*. London: Overseas Development Institute.
- Santrock, J. W. (2014). *Yaşam Boyu Gelişim* (G. Yüksel, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sayıl, M., Güre, A., Uçanok, Z. and Pungello, E. P. (2009). Çalışan ve İlk Kez Anne Olan Kadınların Bebeklerinin Bakımı ve İşe Geri Dönme Süreci: İleriye Dönük Çoklu Etkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(64), 1-14.
- Schochet, L. and Malik, R. (2017). 2 Million Parents Forced to Make Career Sacrifices Due to Problems with Child Care, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://www.americanprogress.org/issues/early-childhood/news/2017/09/13/438838/2-million-parents-forced-make-career-sacrifices-due-problems-child-care/>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2018). 22. *Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/22AileninveDinamik_Nufus_Yapisinin_Korunmasi_ProgramiBASKI.pdf
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>

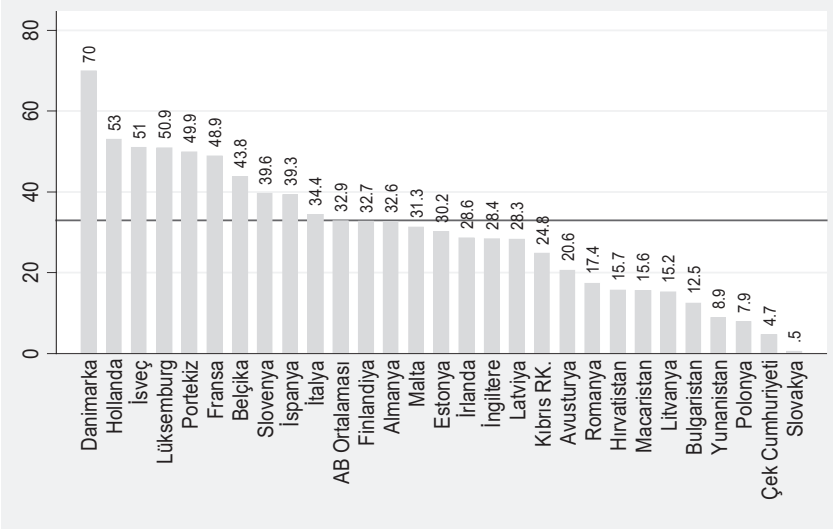
- Todd, P. (2013). How To Improve Women's Employability And Quality Of Work In Developing And Transition Economies, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.739.4002&rep=rep1&type=pdf>
- Twenge, J. M., Campbell, W. K. and Foster, C. A. (2003). Parenthood And Marital Satisfaction: A Meta-Analytic Review. *Journal of Marriage and Family*, 574-583.
- Uğur, S. B. (2018). *Büyük Ebeveyn ve Torun İlişkileri: Çocuk Bakım Pratikleri Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi SBE, Antalya.
- Uğur, Z. B. (2018). Çocuk Sahibi Olmak İnsanları Mutlu Ediyor Mu? Türkiye'den Bulgular. *Nüfusbilim Dergisi*, 40, 83-104.
- Ugur, Z. B. (2020). Does Having Children Bring Life Satisfaction in Europe? *Journal of Happiness Studies*, 21(4), 1385-1406.
- UNDP. (2015). SDG 4 Target 4.2, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://sdg4education2030.org/the-goal>
- UNESCO. (2021). Early childhood care and education, Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://en.unesco.org/themes/early-childhood-care-and-education>
- Yunus, S.M. (2005). Childcare Practices in Three Asian Countries. *International Journal Of Early Childhood*, 37, 39-56.

Ek Şekil 1. ZOBY Arası Çocukların Resmi Kayıtlı Yapılarda Bakılma Yüzdesi, 2016

Kaynak: Eurostat, 2020.

Ek Şekil 2. 0-3 Yaş Çocukların Resmi Kayıtlı Yapılarda Bakılma Yüzdesi, 2016

Kaynak: Eurostat, 2020.

Ek Tablo 1. Kadınların Çalışmama Nedenleri

	2003	2008	2013	2018
Öğrenci	0,25	0,11	0,45	0,57
Ev işleriyle meşgul	52,06	24,58	30,31	31,02
Emekli	1,92	1,16	0,59	0,54
Engelli/Çalışamaz	3,97	6,03	4,92	4,42
Yaşlı bakımı	0,21	0,69	1,58	2,91
Çocuk bakımı	15,48	29,17	24,52	28,29
İşsiz	4,87	6,34	4,73	5,4
Eşi veya ailesi çalışmasına izin vermiyor	11,88	20,54	17,58	13,01
Çalışmak istemiyor	4,39	8,51	7,95	5,38
Diğer	4,98	2,86	7,37	8,46
N	5.219	5.239	4.942	5.334

Kaynak: HÜNEE, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2003-2018

TEK EBEVEYNLİ AİLELER: SOSYAL PSİKOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME*

Ali GÜNGÖR¹

Öz

Sosyoekonomik, kültürel ve demografik değişim ve dönüşümlerin giderek hızlandığı günümüz dünyasında, toplumsal hayatın merkezi konumunda olan aile kurumu da bu değişimlerden etkilenmektedir. Uzun süren savaşlar, kitlesel göçler ve salgın hastalıklar sebebiyle tarihin birçok döneminde aile kurumu ebeveyn kaybını yoğun bir şekilde yaşamıştır. Günümüzde ise vefat, zorunlu ayrılık gibi durumlara ek olarak boşanma ve tercih gibi sebeplerle de tek ebeveynli ailelerin oluştuğu görülmektedir. Bu derlemede amaç tek ebeveynli ailelerin Türkiye'deki yapısal değişimini boylamsal olarak ortaya koymak, sorunlarını ve süreçte geliştirdikleri güçlü yönlerini irdelemek ve bu konuda farkındalık oluşturmaktır. Araştırmanın veri kaynağını Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları (TAYA) 2006, 2011 ve 2016 ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), Evlenme ve Boşanma İstatistikleri ve Türkiye Aile Yapısı Araştırması verileri oluşturulmaktadır. Sonuç olarak araştırma kapsamında tek ebeveynli ailelerin yapısal değişimi boylamsal olarak ortaya konulmuş, sosyal yaşam, psikolojik durumları ve riskler incelenmiş olup muhtemel çözüm önerileri sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tek ebeveynli aile, tek ebeveyn, aile yapısı, eş kaybı, boşanma, ayrı yaşama*

* Bu çalışma, yazarın doktora tez çalışmasının bir bölümünden üretilmiştir.

¹ Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, E-posta: psikolojikdan.aligunгор@gmail.com, ORCID: 000-0002-8064-9496

GÜNGÖR, A. (2023) Tek Ebeveynli Aileler: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(58), 129-155. DOI:10.21560/spcd.vi.1154433

SINGLE PARENT FAMILIES: A SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASSESSMENT

Abstract

In today's world, where socio-economic, cultural and demographic changes and transformations are accelerating, the family institution, which is the center of social life, is also affected by these changes. Due to the long wars, mass migrations and epidemics, the family institution has experienced intense loss of parents in many periods of history. Today, in addition to situations such as death and forced separation, it is seen that single-parent families are formed due to reasons such as divorce and preference. The aim of this review is to reveal the structural change of single-parent families in Türkiye longitudinally, to examine their problems and the strengths they have developed in the process and to raise awareness on this issue. The data source of the study is Turkey Family Structure Research (TAYA) 2006, 2011 and 2016 and Turkish Statistical Institute (TUİK) Address Based Population Registration System (ADNKS), Marriage and Divorce Statistics and Turkey Family Structure Research data. As a result, within the scope of the research, the structural change of single-parent families was revealed longitudinally, their social life and psychological status and risks were examined, and possible solutions were listed.

Key Words: *Single-parent family, Single-parent, Family structure, Spousal loss, Divorce, Living separately*

GİRİŞ

“Mutluluk önce fertte sonra ailede, sonra topluma doğru genişletilir.”

Kınalızade Ali Efendi, Ahlak-i Alai

Aile kurumu insanlığın ortaya çıkışından itibaren var olagelmıştır. Aile, toplumsal değişim ve dönüşümlerle, her toplumun zaman içerisinde kendisine özgü oluşturduğu canlı bir sistemi ifade etmektedir (Adams, 1986; Gladding, 2015; Nazlı, 2020). Ekonomik nedenler, doğal afetler, küreselleşme, dijitalleşmenin giderek gündelik yaşamda daha fazla yer kaplaması ve toplumsal olaylar (buhran, devrim, göç, savaş..) toplumsal yapının değişimini beraberinde getirir. Bu değişimler neticesinde aile kurumunda da çeşitlilikler ortaya çıkmaktadır. Günümüzde bahse konu toplumsal ve kültürel değişimler sonucunda çekirdek aile, tek ebeveynli aile, yeniden evlilikle oluşan aile, evlenmeden beraber yaşama, çocuksuz aile, çift kariyerli aile, yaşlı aile ve çok kuşaklı aileler gibi farklı aile türleri oluşmaktadır. Burada asıl önemli görülen “Gelecekte Türkiye’de nasıl bir aile olacak?” sorusuna verilecek cevaplardır. Her toplum kültürü, değerleri, gelenekleri, yaşamışlıkları ve gelecekte beklenenleri ölçüsünde bu sorulara cevap aramaktadır. Özellikle Anadolu medeniyetinde toplumun nüvesi, mayası ve kilit taşı olarak kabul edilen aile, devletin kaderiyle özdeşleşmiş, bir ve beraber görülmüştür (Güngör, 2020).

Tek ebeveynli aileler eşlerden birisinin vefatı, boşanma veya eşlerin ayrı yaşama neticesinde sadece anne ya da babanın çocuğun bakımını üstlenmesiyle oluşmaktadır (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü [ASAGEM], 2011; Gladding, 2015). Türkiye’de 2014 yılında tüm hane halkı içinde 922 bin 114 olan tek ebeveynli aile sayısı (%7,6) her yıl istikrarlı şekilde artış göstermiş ve 2022 yılında 2 milyon 683 bin 458’e (%10,3) yükselmiştir (TÜİK, ADNKS Sonuçları, 2014-2022). Bu artış yalnızca Türkiye’de yaşanmamakta olup en az 45 farklı ülkede de ortalama her beş aileden birisinin tek ebeveynli hane olduğu görülmektedir (Maldonado, 2018). Almanya’da bu oran %22,7 (Alman İstatistik Ofisi, 2021), Birleşik Krallık’ta %14,9 (Birleşik Krallık Ulusal İstatistik Ofisi, 2019), İsveç’te %23 (İskandinav Sağlık ve Sosyal İstatistikleri, 2019), İspanya’da %10,1 (İspanya Ulusal İstatistik Enstitüsü, 2019) ve Amerika kıtasında %32 (World Family Map, 2017) civarında olduğu görülmektedir. OECD üye ülkelerinde dört çocuktan birisinin tek ebeveynli ailede yaşamakta

olup; bu oran Belçika, Litvanya ve ABD’de en yüksek, Türkiye, İsviçre ve Yunanistan’da ise en düşüktür (Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, 2020; Avrupa İstatistik Ofisi, 2016; OECD, 2020).

Bu çalışmada 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’nin aile yapısında meydana gelen değişimler neticesinde daha sık karşılaşılan tek ebeveynli aile olgusunun ortaya çıkışı incelenmektedir. Bu kapsamda “Aile Yapısında Dönüşüm” başlığı altında Türkiye’de Aile Yapısının Değişim İstatistikleri, Ailenin “Modernleşmesi”, Toplumsal Değer Olarak Ailenin Yara Alması: Bireyselleşme, Medyanın Aile Bütünlüğüne Etkisi konuları alan yazın ışığında değerlendirilmektedir. Son yıllarda artan boşanma oranlarını azalan evlilik oranları takip etmekte (TÜİK, 2023), geniş aile yapısı çözülerek çekirdek aile yapısına dönüşmektedir (TAYA, 2018; TAYA İleri İstatistik Analizi, 2018). Ailelerin sahip olduğu çocuk sayısında azalma, ilk çocuk sahibi olma yaşının ve ilk evlilik yaşının uzaması, yeniden evlenmeler, evliliğe ve aileye alternatif birliktelikler aile konusunun yakından anlaşılmasını ve muhtemel çözüm önerilerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır (TAYA, 2018; TÜİK, 2022a; TÜİK, 2022b; TÜİK 2022c). Bu araştırmanın amaçlarından biri ise istatistiksel verilerden yola çıkılarak elde edilmiş olan ve sadece son sekiz yıl içerisinde (2014-2022) toplam hanehalkı içerisindeki oranı %35 artan tek ebeveynli ailelerin; Türkiye’nin aile yapısındaki ve kültüründeki değişimlerini ortaya koymaktır.

Tek ebeveynli aileleri etkileyen olguları ve yapıları hiyerarşik bir şekilde sıralayan bir araştırma ile karşılaşılmadığı için genelde Türk aile yapısındaki son durumu, özelde ise tek ebeveynli aile olgusunu anlamak amacıyla konuya bütüncül paradigma ile bakılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda süreç içerisinde aile yapısında meydana gelen dönüşümün ele alınması önem arz etmektedir.

Tek ebeveynli aileye dönüşüm ve sonrasında yaşananlar ani kriz durumu olarak nitelendirilmektedir (Gladding, 2015; Nazlı, 2020). Tüm aile üyeleri bu süreçte psikolojik, ekonomik, sosyal, eğitimsel ve mesleki boyutlarıyla etkilenmektedir (Aydiner-Boylu ve Öztop, 2013; Ermisch ve Francesconi, 2001; Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu 2011; Şanal-Güngör, 2020; Tatlıoğlu ve Demirel, 2016; Yörükoğlu, 2003). Çok sayıda araştırma tek ebeveynli ailelerin iki ebeveynli ailelere göre ekonomik, hukuksal, psikolojik, toplumsal ve mesleki konularda

yüksek risk altında olduğunu ortaya koyarken; tek ebeveynli ailede yetişen çocukların özellikle eğitim hayatıyla ilgili daha yüksek risk altında olduğunu da göstermektedir (Avrupa Konseyi, 2021; Franz ve Lensche, 2003; Şanal-Güngör, 2020; Wang, 2004). Ayrıca tek ebeveyn olan anne-baba hem bireysel olarak yoğun duygularla mücadele etmekte, toplumsal damgalanmaya maruz kalmakta ve ekonomik güçlüklerle karşılaşmakta hem de çocukların kişisel ve gelişimsel gereksinimlerine yeterince iyi cevap verebilme kaygısını yaşamaktadır (Lamb ve ark., 1997). Tek ebeveyn olan anne ve babalar özellikle yoksulluk, sınırlı sosyal destek, zaman yetersizliği, iş/kariyer sınırlılığı, psikolojik güçlükler ile çocuğun bakımı ve eğitimi gibi birçok farklı konuda artan rol ve sorumluluklardan kaynaklanan stres durumunu yoğun olarak yaşamaktadır (Gemicioglu, 2022; Heimer ve ark., 2009; Maldonado ve Nieuwenhuis, 2015).

AİLE YAPISINDA DÖNÜŞÜM

Aile toplumun temel yapısını oluşturan en önemli dinamiklerden birisi olarak kabul edilmektedir. Aile kurumunun tarihi, tarih öncesi dönemlere kadar uzanmaktadır (Gladding, 2015). Aile, bireyin doğum öncesinden başlayarak tüm yaşamında fiziksel ve psikolojik gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Kalıtım yoluyla gelen, genetik miras sonucu ve çevrenin etkileşimiyle meydana çıkan kişilik oluşumunda, duygu, düşünce, davranış modelleri ve benlik yapısının gelişiminde ailenin sahip olduğu rol ve sorumluluklar bireyin yaşamında kritik düzeyde etkiye sahiptir (Demirbilek, 2013).

İnsanlık var olduğundan beri süregelen, toplumsal bir yapı olan aile kurumu, tarihsel süreç içerisinde yapı ve işlevlerinde birtakım değişiklikler geçirmiştir (Karagöz, 2015). Göçler, savaşlar, doğal afetler ve ulusal politikalar gibi farklı birçok etken, aile yapısında da dönüşüm ve çeşitliliğe yol açmıştır (Gladding, 2015). Yapı bakımından geniş ailelerden çekirdek ailelere doğru değişim gösteren aile kurumu, işlev bakımından da eğitim ve meslek kazandırma gibi çeşitli konulardaki rollerini toplumsal yaşamda yer alan diğer kurumlara bırakmıştır (Karagöz, 2015; TAYA İleri İstatistik Analizi, 2018). Günümüzün çalkantılı zamanlarında ise aile bağlarının her zamankinden daha fazla hayati önem taşıdığı tartışmasız bir gerçek olarak değerlendirilmektedir. Özellikle geçtiğimiz yüzyılda ortaya çıkan geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş, teknolojik gelişmeler, küreselleşme, modernleşme, hızlı kentleşme, göç

ve kültürleşme, feminizm hareketleri, evlilikten beklentilerin değişmesi ve bireyselleşme aile yapısının rol ve işlevlerinde derin etkiler meydana getirmiştir (Engin, 2022; Nirun, 1994). Bununla birlikte çocuk sahibi olma, çocukların bakım ve sorumluluklarını üstlenme, sevgi ve toplumsallaşma gibi çeşitli işlevler aile kurumunda sürmeye devam etmektedir. Neslin devamını sağlamak adına çocuk sahibi olma işlevi ise tarihsel süreç boyunca ailelerde önemini sürdüren bir işlev olarak kalmıştır (Güloğlu, 2019; Kır, 2011).

Türkiye’de Aile Yapısının Değişim İstatistikleri

Kırsaldan kente göç, sanayileşmeyle beraber üretim biçimlerinin ve ihtiyaç duyulan insan profilinin değişmesi ve eğitime katılımın ulusal boyutta genişlemesi gibi nedenlerle aile yapısında önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’deki aile yapısının son 50 yılda yaşadığı değişim Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 1. Türkiye Aile Yapısı Değişimi (1968-2016)

Yıllar	Çekirdek	Geniş	Dağılmış
1968a	59,6	32,1	8,3
1978b	58	33,9	8,1
1998c	68,2	19,5	12,3
TAYA-2006d	72,5	14,5	13
TAYA-2011e	67	13,5	19,5
TAYA-2016f	69,3	10,8	19,9
1968-2016 değişim yüzdesi	+11,1	-137,8	+57,4

Kaynak: a Timur, 1972; b Hancıoğlu, 1985a, 1985b; c Koç, 1999; d,e Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler, 2015; f TAYA, 2018

Türkiye’de son 50 yıllık süreçte çekirdek aile %11 oranında artış, geniş aile %138 oranında azalış ve dağılmış aile %57 oranında artış göstermiştir (Tablo 1). Yarım asırlık süreçte geniş aile formu ciddi oranda azalış göstermiş ve dağılmış, çekirdek aile formunda artış meydana gelmiştir. Geniş ailedeki hızlı azalış ve çekirdek ailedeki nispi yatay seyir dağılmış aile türlerine geçişin olduğunu göstermektedir. Bu veriler değerlendirildiğinde geniş ailenin hızlı bir

şekilde çekirdek aileye, çekirdek ailenin de tek ebeveynli aile formuna değişim yaşadığı değerlendirilmektedir (Çobanoğlu, 2020). Aile yapısında meydana gelen bu değişimin birden fazla sebebi sıralanabilir. Bu sebeplerden biri de aile yaşamında ortaya çıkan modernleşme girişimleridir.

Ailenin “Modernleşmesi”

Modernleşme, alan yazın incelediğinde XVII. ile XX. yüzyılları arasında üç yüzyıllık tarihsel gelişmeleri içeren bir süreç olup hala üzerine tartışmaları devam eden hala da devam etmesi mümkün olan konulardan birisidir (Giddens, 2000). İnsanlık tarihinin büyük kırılmalarından biri olarak nitelendirilen modernlik, bilimsel yöntemlerden kültürel yaşamın derinliklerine, gündelik yaşamdan inanç sistemlerine ve politik hayattan ekolojik sistemlere kadar pek çok farklı toplumsal olguyu dönüştürmekte ve kendinden öncekilere benzemeyen formlara sokmaktadır (Delanty, 2007).

İnancık (2007), modernleşmeyi bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtîmai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe çeviren bir süreç olarak tanımlamaktadır. Ortaylı (2008) ise en açık ve kısa tabirle modernleşmeyi yaşam tarzının ve görüşünün değişmesi olarak ifade etmektedir. Bu değişimin mevcut durumdan daha iyi daha gelişmiş olana doğru ilerlemesi gerektiğini de aktarmaktadır. Günümüzde ise modernlik son iki yüzyıl içerisinde Avrupa'nın yaşadığı değişim ve dönüşüm olarak algılanmaktadır.

Modernleşme dünyadaki birçok şeyi etkilediği gibi toplumun merkezi kurumundaki aile kurumunu da etkilemiştir. Modernleşme ve aile arasındaki bağın doğru şekilde kavranabileceği ölçüde ailenin değişimi ve dönüşümünün de doğru kavranılabileceği ve kurgulanan politikalar vasıtasıyla da ihtiyaca yönelik, istedik aksiyonların alınabileceğini düşünülmektedir. Modernleşme, geleneksel toplum tarzının, değerlerin, kurumların ve inanışların “yenilere” geçme durumudur (Yüceşahin, 2011). Geleneksel yapıda toprağa ve tarıma dayalı ticaret mevcut olup eğitime erişimin düşük seviyede olduğu, uzmanlaşmış kurumların sıklığının az olduğu, teknoloji ve sağlık alanındaki gelişmelerden yoksun olunduğu görülmekle birlikte örf ve adetlerin ise baskın olarak yaşandığı ifade edilmektedir. Buna karşılık modernleşmenin gerçekleştiği yapıda, üretim ve hizmet sektörüne dayalı ticaretin gelişmiş olduğu, eğitime, teknoloji ve sağlık hizmetlerine erişimin yüksek olduğu, güçlü kurumsal

yönetim organları ile kent hayatının ve hukuka dayalı demokrasinin hakim olduğu yapı mevcuttur (Coşkun, 1989; Eyce, 2004; Ünal, 2013). Buna karşılık modernleşme ile ideal gelişmeler meydana gelmekle birlikte bazı gerçekliklerin de görmezden gelinemeyeceği değerlendirilmektedir.

Son elli yılda geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına çok hızlı bir geçiş yaşanmış ve ailenin işlevselliğinde önemli kayıplar ortaya çıkmıştır. Günümüzde de çekirdek aile yapısında kritik çözümlerin olduğu gözlemlenmektedir (Yıldırım, 2018). Bu durum aileyi yeni bir bağlamda ele alma ihtiyacını zorunlu olarak doğurmaktadır. Aile yapısındaki değişimler incelendiğinde mahremiyet algısı ele alınması gereken önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir. Değişen aile yapısı içerisinde ailede mahremiyet algısı da zaman içerisinde dönüşüme uğramaktadır. Yıldırım (2018), geleneğin sıkı mahremiyet kurallarının, modernleşmeyle yerini daha rahat ilişkilere bıraktığını ve ilerleyen dönemlerde kuralsızlıklara evrilebileceğini belirtmektedir. Netice itibarıyla, modernleşme ile birlikte bireyler zamanla özneleşmiş, aile ise kamusallaşmıştır. Aile içerisinde gerçekleştirilen birtakım faaliyetler, kamusal alanda gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Çocuğun yaşam alanı, dünyaya gelişi anından itibaren, anaokulu, kreşler, sonrasında örgün eğitim, ardından sosyal etkinlik faaliyetleri, oyun alanları ve eğlence mekânları gibi geniş alana yayılmış durumda iken bu durum öncesinde avlu, mahalle, sokak ve akrabalar arasında geçmekteydi. Bu şekilde nesiller arası kültür, değer aktarımının ortaya çıkmasına, sevgi ve saygı bağının oluşmasına aracılık etmekteydi.

Modernleşmenin bir çıktısı olarak birey, çevresini, geçmişini, bugününü ve geleceğini anlama, yorumlama ve şekillendirme aşamasında kendisini merkezi noktada konumlandırmıştır. Birey bu akış içerisinde topluluk/grup aidiyetinden uzaklaşarak bireyselleşebilmektedir (Berman, 2013). Bireyin “ben” bilincinin farkına varması kendisinin toplumsal hayatta alacak olduğu kararlarda, ilişki biçiminde, etkileşim şeklinde ve içeriğinde de karşılık bulmaktadır. Bu yönüyle aileyi oluşturan bireylerin, modernleşme ve bireyselleşme arasında karşılıklı sürdürdüğü ilişki, ailenin bugünü ve geleceğinde önemli bir hal almaktadır.

Toplumsal Değer Olarak Ailenin Yara Alması: Bireyselleşme

Toplumsal hayatta esas olan, dayanışma ve bütünleşme içinde yaşamaktır. Dolayısıyla irili ufaklı olabilecek tüm grup, cemaat, şirket, topluluk, millet ve devletlerde de bütünleşme öncelikli hedef olarak belirlenir. Bu durumun aksine çözüme ise değişimin bile değiştiği süreçte şüphesiz olağan bir durum olarak karşılanmaktadır. Sosyal çözüme, toplumsal yapının çözülmesi anlamına değil, değişmesi anlamına gelmektedir. Buradan hareketle geleneksel toplum yapısı düşünüldüğünde çözüme, toplumsal yapının ortadan kalkması anlamına gelmemekte toplumsal bütünlüğün değişmesi anlamına gelmektedir (Kongar, 1979; Yavuz ve Güllüpinar, 2019). Çünkü çözülen aile yapısı değil, geleneksel olarak kabul edilen ailenin yapısında ve fonksiyonlarında meydana gelen değişim olarak düşünülmektedir.

Toplumdaki değişmelerden sosyal bir kurum olan ailede payına düşeni almaktadır. Bu süreçte değişimle birlikte ailenin üstlendiği görev ve sorumlulukların azalması, bireyselci hayat görüşünü benimseyen sosyal yapının oluşması ve haz-çıkar ilişkilerinin şekillendirdiği bireyselleşme netice itibariyle aile kurumunu belirgin olarak etkilemiştir (Uysal, 2006). Bireyin “biz”den “ben”e dönüşmesi süreci değerlendirmeye alındığında aile, evlilik ve aile bağları gibi birçok olgunun daha gerçekçi ve kapsayıcı yorumlanabileceği düşünülmektedir. İnsanların kendilerini “birey” olarak görmeye başlaması, bağımsız ve özgür iradesi olduğunu, kendisinin arzu ve isteklerinin takipçisi olabileceğini ortaya çıkarmaktadır. Tarhan (2014), moderniteniyle beraber ortaya çıktığını iddia ettiği bu insan profilini bencil, zevklerinin peşinde koşan, sabırsız ve sorumluluk almak istemeyen olarak tanımlamaktadır. Bireyselleşmenin neticesinde aileyi oluşturan üyeler arasında ilişkisiz yapılar oluştuğu, suni sınırlar çizildiği ve bağların giderek zayıfladığı ve bunun neticesinde ise mevcut bağların kopabileceği ileri sürülmüştür (Nedim, 2019).

Bireyselleşme ile insan aklı ve iradesi ön plana çıkmakta ve bireylerin bağımsızlık ve özgürlük duyguları güçlenmektedir. Bireyselleşmenin insana bağımsızlık ve özgürlük gibi duygular kazandırması olumlu olarak değerlendirilmekle birlikte bu duygular birey için aynı zamanda başkalarına karşı üstünlük, “önemli olan benim ve bana ait olan hisler” duygusunu yaşamasına da neden olabilmektedir. Bu bağlamda, üstünlük duyguları aile içerisinde çatışma

yaşanmasına ve aile ilişkilerinde zamanla çözümlere zemin hazırlayabilmektedir. Yine aşırı bireyselleşme çiftlerin birbirine olan tahammül düzeyini düşürmekte ve aile içi sorunlar büyüyerek boşanmaya kadar gidebilmektedir (Turgüt, 2017; Uysal, 2006).

Bireyselleşme kadar aileyi etkileyen durumlardan bir diğeri de medyadır. Kitle iletişim araçlarının ve medyanın aile kurumuna olan etkileri alan yazında yer alan bir diğeri önemli konudur (Çam ve İşbulan, 2012; Soydan ve Alpaslan, 2014; Uslu, 2007).

Medyanın Aile Bütünlüğüne Etkisi

20. yüzyılın başından itibaren gelişmeye başlayan kitle iletişim araçlarının bugüne gelinceye kadar hem toplumu hem de kültürü içine alacak şekilde büyük etkisi olmuştur. Akıllı telefon, tablet, internet ve televizyon, erişilebilirliğinin, kullanımının kolay olması, yoğun dikkat, ekstra bir yetenek ve bilgi gerektirmemesi gibi sebeplerle yaygın ve yoğun kullanılmaktadır (Karaca, 2007; Soydan ve Alpaslan, 2014; Vardarlier ve Zafer, 2019). Kitle iletişim araçları vasıtasıyla; toplumun değer yargıları, düşünme stilleri ve davranış kalıpları bireylere aktarılır. Aynı konu başlığındaki olgu-olay, çok geniş halk kesimine, çok sayıda ve farklı mesaj yöntemleriyle iletilmesinden kaynaklı toplumun inşasında kitle iletişim araçları önemli işlev görmektedir (Dağ, 2005; O'Rorke, 2006).

Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına (TÜİK, 2022) göre Türkiye'de hanelerin %94'ü evden internete erişim imkânına sahiptir. Bu oranın 2021 yılında %92, 2020 yılında %91 ve 2019 yılında %88 olduğu görülmektedir. 16-74 yaş grubundaki bireylerde internet kullanımı oranı %85'tir. Bu oranın 2021 yılında %86, 2020 yılında %79 ve 2019 yılında %75 olduğu görülmektedir. Araştırma neticesinde görülebileceği üzere Türkiye'deki hanelerin yüksek çoğunluğunda internet erişimi ve bireylerin çoğunun internet kullanımı mevcuttur.

Alan yazında yer alan araştırmalar incelendiğinde (Güleç, 2018; Hazar, 2011; Özüğurlu, 1996; Uçar, 2012) genelde kitle iletişim araçlarının aile üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler üzerine odaklanılmakta olduğu görülmektedir. Ancak bu durum medyanın kullanım amaçları, alışkanlık stilleri ve daha

önemlisi nasıl kullanıldığı ile daha yakından ilgilidir. Medya bilgilendirici ve eğitici içerikleri, eğlence, bilgi ve eğitim gibi alanlarıyla izleyicilere olumlu kazanımlar da sağlamaktadır (Çelenk, 2005; Greenhow, 2009). Buradan hareketle “Medya insan, aile ve toplum üzerinde yalnızca olumsuz etkiler barındırır.” ifadesinin doğru olamayacağı değerlendirilmektedir. Medya araçları bazen eğitim ve eğlence amacıyla, bazen de dünyayı tanıma, gelişmelerden haberdar olma ve daha önceden görülmemiş yerleri ve kültürleri tanımaya yardımcı olmaktadır (Sayar ve Bağlan, 2010). Sıralanan sebepler nedeniyle medyanın olumlu işlevlerinin göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir.

Türkiye’de medyada yer alan yapımlardan bazılarının toplumsal değerler, gelenekler, örf ve adetlere uygun olmayan özellikler taşıdığı gözlemlenmektedir. Ekranlarda sürekli ve yoğun olarak farklı aile modellerinin izleyiciyle buluşturulması, aile bütünlüğünde, aile içi ilişkilerde, evliliğin yapısında ve evlilik biçimlerinde hızlı değişime ve çatışmalara yol açabilmektedir (Çelik, 2010). İzleyicide merak uyandırma ve yüksek reyting amacıyla bu tür içerikler üretilebilmektedir (Postman, 2004). Oysa dış yapımlarda aile bireylerinin manevi değerler içerisinde Noel günü, Şükran günlerini kutlaması, evliliklerin kilisede gerçekleştirilmesi ve tüm aile üyelerinin sevgi dolu bağlar sergilemesi gibi buldukları kültür içerisinde önemi atfeden ve aile bütünlüğünü simgeleyen vurgular görülebilmektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2016). Özellikle televizyonda geçmişte aile ilişkileri ve değerlerini güçlendiren ve koruyan yapımlara öncelik verilirken zamanın getirdiği yükler sonrasında bu öncelikler değiştiği görülmektedir. Örneğin Türk televizyon tarihinde yayınlanmış olan Perihan Abla, Süper Baba, Ferhunde Hanımlar, İkinci Bahar ve Mahallenin Muhtarları dizilerinde ebeveynler, çocuklar ve evin diğer büyükleri arasındaki ilişkilerde dayanışma, sevgi ve saygı temelinde iletişim ve mahalle kültürü içerisinde gelişimi destekleyen örf ve adetlere vurgu yapılmaktadır.

Nihayetinde, internet, televizyon ve dijital medya araçları doğal olarak günlük hayatın vazgeçilmez birer parçası haline gelmiştir. Medya yayınlarının izlenme süresine bağlı olarak çok güçlü değiştirme ve dönüştürme dinamiği haline geldiği aktarılmaktadır. Kitle iletişim araçlarıyla yoğun olan bu etkileşimin gücü doğrudan aile değerlerini ve gündelik hayatın yaşam stillerini

etkilemektedir. Popüler kültür ve değerler medya aracılığı ile topluma benimsenilmekte, toplumsal normlara uymayan yaşam stilleri ve davranış kalıpları sanki gayet normal gibi aktarılmakta ve aile bütünlüğü, nesiller arası dayanışma, yardımlaşma, sevgi ve saygı gibi unsurlar yapımlar aracılığı ile tüketilen nesnelere indirgenmektedir (Çam ve İşbulan, 2012; Uslu, 2007). Eşlerin sadakat temelinde hareket etmeden aldatma eğiliminde olması, nikahsız birliklikler, evlilik dışı çocukların dünyaya gelmesi, kök aile ile sürekli çatışma hali gibi içeriklerin medyada sık yer alıyor olması; durumu normalleştirmekte ve aile kurumunun ciddi yaralar almasına ve zedelenmesine sebep olmaktadır (TBMM, 2016).

TEK EBEVEYNLİ AİLELER

Toplumun zihniyet yapısı ciddi değişikliğe uğrayarak, aile yapısının dönüşmesinde öncü rol üstlenmiştir (TAYA İleri İstatistik Analizi, 2018). Shaffer (2009) ve Aydın (2016), değişen dünyada değişen aile sistemleri ile ilgili olarak; günümüzde daha fazla yetişkin bekârların olduğunu, evliliklerin ertelendiğini, daha az çocuğa sahip olma eğiliminde olduğunu, daha çok kadının iş hayatının içinde bulunduğunu, eşlerin daha fazla boşanma yaşadıklarını, tek ebeveynli ailelerin ve yeniden evlenmelerin giderek arttığını ortaya koymuştur. Alan yazında aile yapısındaki araştırmalar incelendiğinde (Demirel, 2021; Genç, 2019; Gülür-Öztekin, 2021; Öztürk, 2012; Şanal-Güngör 2020; Yıldız, 2017) tek ebeveynli aile konusuna sık rastlanıldığı görülmektedir. Bu durumun tek ebeveynli aile hane sayısında özellikle son elli yılda görülen önemli artıştan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tek Ebeveynli Aileye Dönüşüm

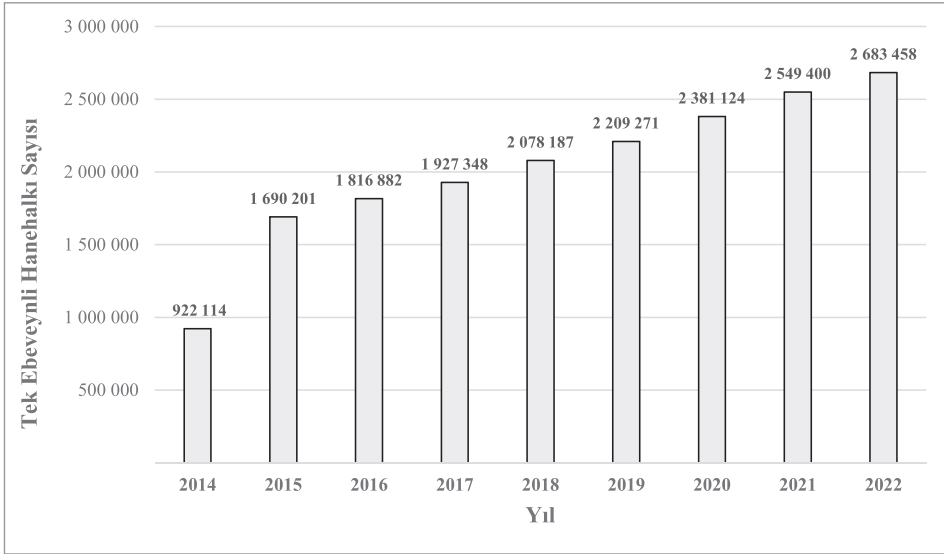
Türkiye Aile Araştırması: Tespitler, Öneriler (2015)'de Türkiye'de aile yapısının dönüşümünde 1) Sosyoekonomik değişim, 2) Demografik dönüşüm, 3) Düşünsel değişimin önemini vurgulamıştır. Sosyoekonomik değişim; kentleşme, sanayileşme, kadının istihdam sürecine dahil olarak ekonomik alanda özgürleşmesi, kişi başına düşen milli gelirin yükselmesi, demografik dönüşüm; evlenme yaşının ötelenmesi, ilk çocuğa sahip olma yaşının uzaması, boşanma oranlarının ve planlanan sayıda çocuk sahip olma oranının artması, beklenen yaşam süresinin uzaması ve düşüncel değişim; toplum-aile-insan ilişkisi

içerisinde aileye, evliliğe, yaşama yönelik olarak zihniyet değişimi anlamına geldiği değerlendirilmektedir. Bahsedilen bu değişim ve dönüşümler neticesinde geleneksel ailenin işlevleri yavaş yavaş ortadan kalkmakta ve modernleşmenin getirdiği yeni yaşam biçimlerine uygun aile yapıları veya yeni aile biçimleri ortaya çıkmaktadır (Duben ve Behar, 1998).

Tek Ebeveynli Aile Oranları

TÜİK, ADNKS üzerinden elde edilen veriler neticesinde Türkiye'deki tek ebeveynli ailelerin yıllar içerisindeki değişim seyri görülebilmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Türkiye'de Yıllara Göre Tek Ebeveynli Hane Halkı Sayısı (2014– 2022)

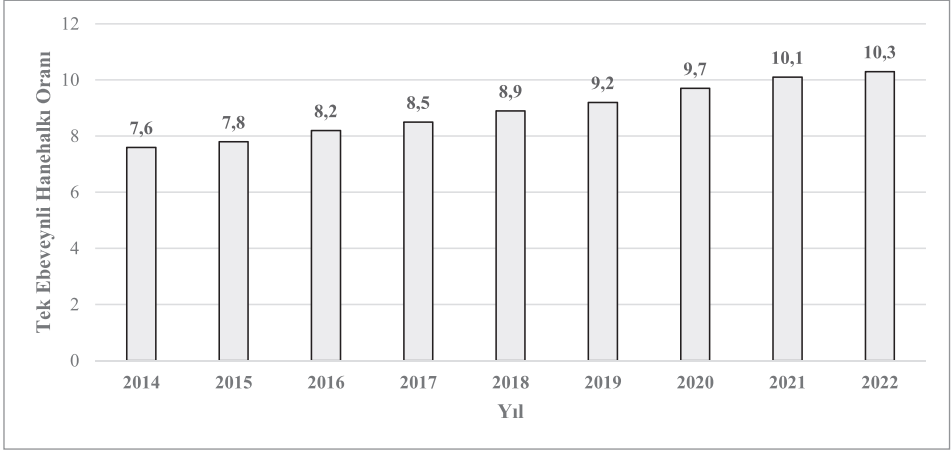
Kaynak: TÜİK, ADNKS Sonuçları, 2014-2022

2014 yılında toplam hane halkı içerisinde 922 bin 114 olan tek ebeveynli hane sayısı 2022 yılında 2 milyon 683 bin 458'e yükselmiştir. 2014-2022 yılları arasında tek ebeveynli hanelerin artışı sürekli devam etmiştir. Son sekiz sene içerisinde yeni 1 milyon 761 bin 344 tek ebeveynli hane oluşmuştur (TÜİK, ADNKS Sonuçları, 2014-2022).

Toplam hane halkı içerisinde tek ebeveynli ailelerin oransal değişimini izlemek sonuçları okumak açısından daha kritik bilgiler vermektedir. Seneler

içerisinde Türkiye'deki mevcut hane sayısı da artış göstermektedir. Türkiye'de 2012-2021 yılları arasında tüm hane halkı içerisindeki tek ebeveynli hane halkı oranlarının (Şekil 2) incelenmesi bu bağlamda önemli görülmektedir.

Şekil 2. Türkiye'de Yıllara Göre Tek Ebeveynli Hane Halkı Oranı (2014– 2022)

Kaynak: TÜİK, ADNKS Sonuçları, 2014-2022

2014 yılında toplam hane halkı içerisinde %7,6 olan tek ebeveynli ailelerin oranı, 2022 yılında %10,3'e yükselmiştir (TÜİK, ADNKS Sonuçları, 2014-2022). Son sekiz senelik periyotta (2014-2022) sürekli artış göstermekte olan tek ebeveynli haneler, 2014'ten 2022'e gelinceye dek tüm hane halkı içerisinde %35 oranında artış göstermiştir.

Tek Ebeveynli Aile Olma Nedenleri

Tek ebeveynli aile formu, sadece bir nedene bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple tek ebeveynli ailenin oluşmasına neden olan faktörlerin çok boyutlu değerlendirilmesi ve aktarılması önemli görülmektedir. Alan yazın incelendiğinde tek ebeveynli olma nedenlerinin kendine özgü doğası olduğu görülmektedir. Evli ve çocuklu ailelerde ebeveynlerden birinin ölümü, ebeveynlerin boşanması veya ayrı yaşaması, ebeveynlerden birinin iş, cezaevi ya da sağlık sorunları gibi durumlardan dolayı belli süre ailesinden ayrı kalması gibi sebeplerle tek ebeveynli aileler oluşabilmektedir (Gladding, 2015). 1970'lerde dünya genelinde tek ebeveynliğin en önemli sebebi olarak ölüm ya

da terk etme olarak gösterilirken, bu zaman diliminden sonra yerini boşanma ve toplumsal önyargılardan sıyrılan birçok bireyin evlilik dışı çocuk sahip olmalarına bağlı olarak ortaya çıktığını belirtilmiştir (Yıldız, 2017). Sosyolojik ve demografik araştırmalar 1960'lardan sonra Avrupa ve Amerika'da evlilik dışı birlikte yaşam oranlarında artışı ortaya koymaktadır (Bumpass ve Sweet, 1989; Wiik, 2009).

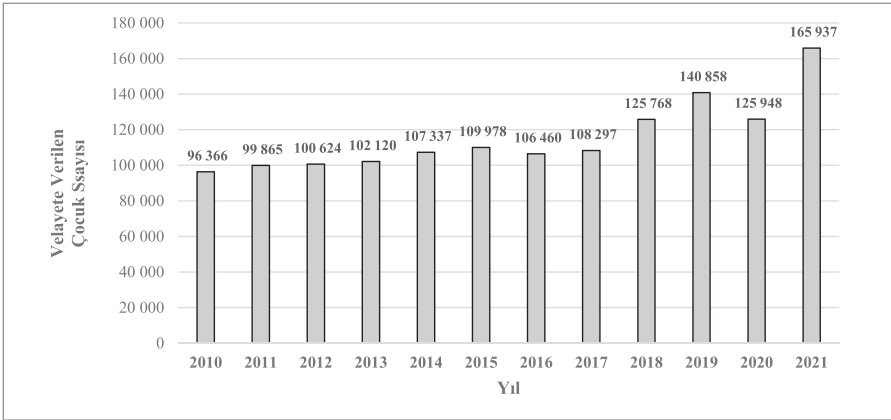
Türkiye'de daha çok eşlerden birisinin vefat etmesi, boşanma veya ayrı yaşamayı tercih etmesi sonucu ortaya çıkan tek ebeveynli aileler bekâr yetişkinin evlat edinmesiyle de mümkün olabilmektedir (Boylu ve Öztop, 2013). Batıda ise bu durumlara ek olarak evlilik dışı çocuk sahibi olmak, taşıyıcı annelik ve sperm bankaları da tek ebeveynli ailelerin oluşmasında pay sahibidir (OECD, 2020).

Geçmişte tek ebeveynli ailelerin oluşum süreci genel olarak eşin ölmesi gibi bir zorunluluktan meydana gelirken günümüzde ise boşanma, ayrı yaşama gibi tercih edilebilir olgulardan da meydana geldiği değerlendirilmektedir (Browne, 2005; Canatan ve Yıldırım, 2018; Güngör, 2020). Bu duruma ilişkin 30 yıl önce Gordon ve McLanahan (1991) tarafından gerçekleştirilen çalışmada gelecekte tek ebeveynli aile olma nedeni olarak boşanmanın ölüme kıyasla daha fazla gerekçe olacağı öngörüsünün tutarlılığı olduğu görülmektedir.

Vefat sebebiyle oluşan tek ebeveynli ailelerde çocukların ebeveyninin ölümü gerçeğini deneyimlemesi zor bir deneyim olarak geçmektedir (Kelly ve Emery, 2003). Çocukların ölümü anlamlandırmaları ve yas duyguları ile baş etmeleri zorlu bir süreci beraberinde getirmektedir (Attepe, 2010). Boşanma, yasalar önünde evlilik yoluyla resmileşen aile kurumunun yine yasaların getirdiği usulle göre sona erdirilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Battal, 2008; Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması [TBNA], 2015). Boşanma hukuken eşler arasındaki yasal birlikteliğin sonlanması anlamına gelirken ayrıca duygusal, cinsel, ekonomik, sosyal, psikolojik birlikteliklerinde sonlanması anlamına da gelmektedir. Tüm bu boyutlarıyla düşünüldüğünde boşanma olgusunun karmaşık olduğu görülmektedir (Arpacı ve Tokyürek, 2012). Boşanmanın kararlaştırılması aşamasında ailede olan çocuğun veya çocukların velayeti de karşılaştırılmaktadır. Tek ebeveynli ailelerin oluşmasının en önemli sebeplerinden birisi olan boşanma, hem yetişkin bireyler olarak erkek ve kadını hem

de kırılğan gruptaki çocuk ve ergenleri etkilemektedir. Bu kapsamda TÜİK (2022c) Çocuk İstatistikleri verilerinden yararlanılarak 2010-2021 yılları arasında velayete verilen çocuk sayısı (Şekil 3) ve 2010-2021 yılları arasında anenin ve babanın velayetine verilen çocuk oranının karşılaştırılması (Şekil 4) yapılmıştır.

Şekil 3. Türkiye’de Yıllara Göre Velayete Verilen Çocuk Sayısı (2010– 2021)

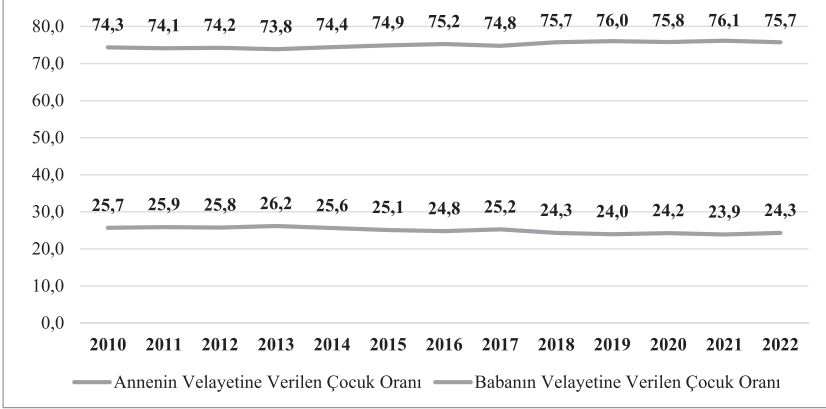

Kaynak: TÜİK, Çocuk İstatistikleri 2022

2010 yılında ebeveynlerinin boşanması sonucu 96 bin 366 çocuk etkilenirken 2021 yılı sonu itibariyle 165 bin 937 çocuk etkilenmiştir. Boşanma sonucunda velayete verilen çocukların etkilenme oranında %72’lik artış saptanmaktadır. Ayrıca TÜİK, ADNKS verileri hesaplamaları neticesinde 2021 yılı sonu itibariyle tek ebeveynli ailelerde 1 milyon 475 bin 901 çocuğun yetişmekte olduğu görülmektedir. 2001-2022 yılları arasında boşanma sayısı 91 bin 994’ten 180 bin 954’e, kaba boşanma hızı ise %0,41’den %0,13’ye yükselmiştir (TÜİK, 2023).

Şekil 4. Türkiye’de Velayete Verilen Çocuk Oranı (2010– 2022)

Kaynak: TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2022

Boşanma neticesinde çocuğun velayetinin %75 oranında anneye verildiği görülmektedir. Bu veriler boşanma nedeniyle oluşan tek ebeveynli ailedeki kadına ve çocuğa yönelik uyumu kolaylaştırıcı, koruyucu ve önleyici psikolojik destek sunmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır (Sands ve ark., 2017).

TAYA İleri İstatistik Analizi (2018) içerisinde TAYA-2006 ve TAYA-2016 verilerinden elde edilerek oluşturulan tek ebeveynli ailelerin oluşum nedenlerinin görülebilecek olduğu yüzde dağılımını kapsayan veriler aşağıda sunulmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Tek Ebeveynli Ailelerin Oluşum Nedenleri (2006-2016)

TAYA 2006					
	Hiç evlenmedi	Evli	Boşanmış	Eşi ölmüş	Toplam
Tek ebeveynli	0,0	15,3	19,8	64,9	100,0
Tek ebeveynli-Erkek	0,0	24,1	20,4	55,6	100,0
Tek ebeveynli-Kadın	0,0	14,1	19,7	66,2	100,0
TAYA 2016					
	Hiç evlenmedi	Evli	Boşanmış	Eşi ölmüş	Toplam
Tek ebeveynli	0,4	14,4	37,1	48,1	100,0
Tek ebeveynli-Erkek	0,0	7,5	36,3	56,3	100,0
Tek ebeveynli-Kadın	0,4	15,1	37,2	47,3	100,0

Kaynak: TAYA İleri İstatistik Analizi, 2018

2006 yılında tek ebeveynli haneleri eşlerden birinin ölümü neticesinde oluşma oranı %64,9 iken bu oran 2016 yılına gelindiğinde %48,1 olarak gerçekleşmiştir. Boşanma sebebiyle tek ebeveynli aile oluşumu 2006 yılında %19,8 iken 2016 yılında %37,1 olarak tespit edilmiştir. Ek olarak halen medeni durumu evli olup boşanmak üzere ayrı yaşayanlar veya başka herhangi bir nedenle eşile birlikte yaşamayanlar görülmektedir. Bu oranın 2006 yılında %15,3 ve 2016 yılında %14,4 olduğu ve oransal olarak ciddi değişimlerin yaşanmadığı gözlemlenmektedir. Boşanmadan dolayı oluşan tek ebeveynli hane oranında da aktarıldığı gibi tek ebeveynli ailelerin oluşumundaki oransal artış 2006 yılında %19,8 iken 2016 yılına gelindiğinde ise %37,1 e yükselmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde, küreselleşme, bireyselleşme, aile sonrası gibi birçok kavram aile konusunda değerlendirmelerde gündeme gelmektedir (Güngör, 2020). Aile araştırmalarında, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun kendine özgülüğü, hızlı ve yoğun değişimin yaşandığı modernite – post modernite sürecinde hangi tehdit ve avantajların var olduğunu anlaşılmasını daha zorunlu ve önemli kılmaktadır. Bu çalışmada toplumun ve bireyin yaşadığı ve yaşamaya devam edecek olduğu değişim aile odağında incelenmiş olup tek ebeveynli ailelerin ortaya çıkış süreci ve mevcut durumu, deneyimledikleri güçlükleri, gereksinimleri ortaya koymak ve tek ebeveynli ailelerin hayatını nasıl daha iyi hale getirebileceğine dair önerilerin paylaşılması amaçlanmıştır.

Günümüze gelinceye kadar aile kurumu birçok zorlu değişiklikle karşılaşmıştır. Bununla birlikte son elli yılda aileler daha önce görülmemiş yeni zorluklarla, ilişki örüntülerinin artan çeşitliliği ve karmaşasıyla işlenmektedir. Ailelerin değerli görülen öz çabalarını, sağlıklı uyum ve iyilik halini korumaya yönelik mücadelelerini doğru okuyabilmek, kriz odaklı yaklaşımdan ailelerin yeni sürece uyum sağlama becerilerini arttırmaya yönelik aksiyonların alınması önemli görülmektedir. Gelecek dönemde güçlü ve işlevsel aileler görebilmek için, ailenin kısmi olarak kaybettiği ve sahip olduğu işlevselliği, güçlü yanlarını, kaynaklarını durum ve riskleri ortaya koymak adına yapılacak çalışmaların gerekliliği düşünülmektedir. Bu kapsamda müdahale ve önlem çalışmalarına rehberlik edecek önerilerin tartışılmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Paylaşılan istatistiksel verilerden görüleceği üzere her on aileden birisi tek ebeveynli ailedir ve tüm çocukların %6'sı bu aile formunda yetişmektedir. İlerleyen dönemde tek ebeveynli ailelerin Türkiye'de daha sık karşılaşır hale geleceği aşikârdır bir olgudur. Tek ebeveynli ailelerin oluşum sebeplerinin zaman içerisinde eşin vefatından, eşlerin boşanma kararı almasına doğru evrildiği ifade edilebilir. Sadece son 20 yılda kaba boşanma hızının artışının %51 olduğu bu değişimde, velayete verilen çocuk sayısının ve netice itibariyle tek ebeveynli ailelerde yetişen çocuk sayısının da giderek artacağı değerlendirilmektedir. Bu sebeple tek ebeveynli aile yapısını güçlendirmeye yönelik kalkınma planlarında, kamu kurumlarının stratejik planlarında uygulanan ve uygulanacak olan sosyal hizmet modellerinin genişletilerek devam etmesinin toplum ve kamu faydasına olacağı düşünülmektedir. Aksi durumda tek ebeveynli ailelerde işlevselliğin kalmaması durumunda koruma ve bakım altına alınan çocuklar, kadın konukevlerinde fiziksel, duygusal, ekonomik istismar ve şiddete uğrayan kadınlar, bakıma ve ilgiye muhtaç engelli ve yaşlı bireyler, ihtiyaç sahibi vatandaşlar daha sık çalışılması gereken gündem maddeleri olarak ilgili kurum ve kuruluşların karşısına çıkabilecektir.

Boşanma nedeniyle oluşan tek ebeveynli ailelerde ise çocuğun velayetinin dünyada ve Türkiye'de çoğunlukla anneye verildiği görülmektedir. Çocuğun yaşının küçük olduğu durumlarda da mahkemenin ve ebeveynlerin kararı çoğunlukla velayeti anneye verme yönündedir (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu 2011). Bu sebeple kadınlar özellikle bakım yükü, istihdama erişim gibi sorunlarla daha sık karşılaşmaktadır (Demir ve Çelebi, 2017). Tek ebeveyn annelere yönelik ücretsiz bakım desteği, ücretsiz kreş ve gündüz bakımevi, özel istihdam desteği gibi başlıklarda destek sağlanması önerilmektedir. Tek ebeveynin, bakım yükü yüksek olduğundan, tek ebeveynlere yönelik esnek çalışma modeli pozitif ayrımcılık kapsamında düzenlenmelidir.

Tek ebeveynli ailelerde yetişen çocukların yeni yaşamlarına sağlıklı uyumu geliştiremediği takdirde eğitim hayatlarında aksaklıkların meydana gelebileceği, ebeveynine yönelik tepkisel davranabileceği ve netice itibariyle gelişimini olumsuz etkileyebileceği aktarılmaktadır (Dolto, 1998, Şanal-Güngör,2020). Bu sebeple tek ebeveynli ailelere bu zorlu süreçte uyumu kolaylaştırıcı eğitim ve rehberlik odaklı hizmetlerin geliştirilmesi önemli görülmektedir. Tek

ebeveynli ailelerde yetişen çocuklara yönelik özellikle okullarda rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde öncelik ve önem verilmelidir.

Tek ebeveynli aileler, hanede yaşanan gelir kaybından dolayı yoğun ekonomik sorunlarla karşılaşmakta ve yoksulluğu şiddetli olarak yaşamaktadırlar. Bu sebeple tek ebeveynli hanelere sosyal yardımlar aracılığı ile ihtiyaç sahibi ailelere verilen ayni ve nakdi yardımlar programlarından faydalandırılmasında kolaylaştırıcı hükümlerin eklenmesi önerilmektedir. Örneğin, 3294 sayılı kanun kapsamında eşi vefat etmiş kadınlara yönelik düzenli nakit yardım programı ile eş kaybı ile oluşan tek ebeveynli ailelere nakdi destek sağlanabilirken, diğer sebeplerle oluşan tek ebeveynli ailelere yönelik özel bir yardım programı bulunmamaktadır.

Ekonomik yoksunluk çektiği tespit edilen tek ebeveynli hanelere yönelik elektrik, su ve doğalgaz tüketim desteği sosyal yardımlar vasıtasıyla hayata geçirebilir. Aynı zamanda tek ebeveynli hanelerin kira yükünü hafifletmeye yönelik kira yardım uygulaması gibi düzenlemeler yapılabileceği, düşük finansman oranı, sabit ödeme kolaylığı olan 180-240 ay vadeli ev finansmanı ile TOKİ'den faydalanma desteği sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda Aile Eğitim Programı (AEP), Evlilik Öncesi Eğitim Programı (EÖEP) gibi farkındalık artırıcı ve bilgilendirici uygulamalar yürütülmektedir. Tek ebeveynli ailelere yönelik ortaya çıkabilecek risklerin en aza indirgenmesi maksadıyla süreç öncesinde koruyucu ve önleyici uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bakanlığın Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) aracılığı ile götürdüğü hizmetlerde ekonomik destek haricindeki hizmetlerin bilinirliğinin az olduğu, AEP, EÖEP gibi hizmetlere başvuruların sınırlığı olduğu görülmektedir. Evlilik öncesinden itibaren eğitime yönelik talebin artırılması konusunda toplum teşvik edilmeli ve yeni, ulaşılabilir, işlevsel programlar hayata geçirilmelidir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının uygulamalarından olan Sosyal Ekonomik Destek (SED) hizmeti çocuğun gereksinimlerini karşılamakta zorluk çeken ve ihtiyaç tespiti gerçekleştirilen ailelere çocuğun bakımı ve desteklenmesi amacıyla sunduğu aile odaklı sosyal hizmet programıdır. Tek ebeveynli ailelerin SED hizmetinden faydalanmasında özel hüküm ve kolaylaştırıcı maddeler eklenebilir.

Tek ebeveynli ailelerin yerinde izlenmesi ve takibi, güçlüklerin erken tespiti ve sosyal hizmetlere erişiminin sağlanması ve arttırılması maksadıyla; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının uygulamalarından olan Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) önemli bir görevi üstelenebilmektedir. Bu bağlanmada ASDEP kapsamında çalışan personele tek ebeveyn ailelerin gereksinimleri, tek ebeveyn anne ve çocuğa yönelik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri gibi eğitimler verilmelidir.

Tek ebeveynli ailelerin boylamsal olarak artışı, tek ebeveyn olan anne-babaya ve çocuklara yönelik psikolojik destek sunmanın gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktadır. Değişim ve dönüşümün giderek hızla arttığı günümüzde sunulan destek modellerin çeşitlenmesi ve kapsayıcılığının genişletilmesi değerli görülmektedir. Bu kapsamda tek ebeveynli ailelere yönelik sosyal ve ekonomik destek modelleri, psikolojik destek, aile eğitim programı gibi özel sosyal hizmet modellerinin geliştirilmesi ve faydalandırılması önerilmektedir. Örneğin, 4 Ağustos 2022 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren “Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına İlişkin İlam Ve Tedbir Kararlarının Yerine Getirilmesine Dair Yönetmelik” kapsamında 90 yıldır uygulanan icra yolu çocuk tesliminde sona gelindi. Bu reformist usul ile boşanma neticesinde çocuk tesliminde ortaya çıkan sorunlara işlevsel çözümler bulmak için önemli adımlar atılmıştır.

Çocuk nafakası sürecindeki aksaklıklara çözüm bulunması gerekmektedir. Almanya, İsveç gibi ülkeler çocuk nafaka sistemini hayata geçirerek, nafaka tahsilini devlet sorumluluğuna almışlardır. Nafaka ödeme yükümlülüğünün takibini yapan bu sistem tek ebeveynli ailelere hem hukuki hem de ekonomik olarak kolaylık sağlamaktadır.

Tek ebeveyn bireyler zaman zaman toplumsal yaşamda tek ebeveynli aile olmaktan kaynaklı damgalanma (boşanmış, dul kadın), konut bulmakta ve istihdamda zorluk yaşayabildiğinden topluma yönelik çalışmaların yapılması gerekli görülmektedir. Tek ebeveynli aile olmanın olası ve normal olduğu anlatılmalı, toplum düzeyinde tek ebeveynli ailelerin varlığını kabulü arttırmaya yönelik kitle iletişim araçlarından destek alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adams, B. N. (1986). *The family: A sociological interpretation*. Harcourt Brace Jovanoich College Publishers.
- Alman İstatistik Ofisi (2021). Ailede yaşam biçimlerine ve çocuk sayılarına göre aileler. <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Haushalte-Familien/Tabellen/2-1-familien.html>
- Arpacı, F. ve Tokyürek, S. (2012). Boşanmış bireylerin yeniden evlilik konusundaki görüşlerinin incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 31, 1-15.
- Attepe, S. (2010). Anne baba kaybının çocuklar üzerindeki etkileri. *Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi*, 23, 23-28.
- Avrupa Konseyi (2021). Health policy. report on psycho-social aspects of single-parent families. https://www.coe.int/t/dg3/health/Reportsingleparents_en.asp
- Aydın, M. (2016). *Sistemantik Aile Sosyolojisi*. Çizgi Kitabevi.
- Aydiner-Boylu, A. ve Öztop, H. (2013). Tek ebeveynli aileler: sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 19(2), 209.
- Battal, A. (2008). Boşanma sebepleri bilimsel araştırma projesi uygulama sonuçları. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Berman, M. (2013). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. (Ü. Altuğ, Çev.) İletişim Yayınları.
- Birleşik Krallık Ulusal İstatistik Ofisi (2019). Number of lone parent families by sex, UK. www.ons.gov.uk
- Browne, K. (2005). *An introduction to sociology*. Polity Press.
- Bumpass, L. ve Sweet, J.A. (1989). National estimates of cohabitation. *Demography*, 26(4), 615-624. <https://doi.org/10.2307/2061261>
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (Ed.). (2018). *Aile sosyolojisi*. Açılım Kitabevi.
- Coşkun, İ. (1989). Modernleşme kuramı üzerine. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 289-314.
- Çam, E. ve İşbulan, O. (2012). A new addiction for teacher candidates: social networks. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 11(3), 14-19. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ989195.pdf>
- Çelenk, S. (2005). Televizyon, temsil, kültür: 90'lı yıllarda sosyo kültürel iklim ve televizyon içerikleri. *Ütopya* Yayinevi.
- Çelik, C. (2010). Değişim sürecinde Türk aile yapısı ve din, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 25-35.
- Çobanoğlu, A. (2020). Türk aile yapısında ve kültüründe yakın gelecekte önem kazanacağı öngörülen değişimler. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 4(2), 68-80.

- Dağ, İ. (2005). Televizyon programlarındaki şiddet içeriğinin, müstehcenliğin ve mahremiyet ihlallerinin izleyicilerin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Özel Çalışma Grubu Sonuç Raporu.
- Delanty, G. (2007). Modernity. The blackwell encyclopedia of sociology. (G. Ritzer, Ed.) (s. 3068-3070). Blackwell Publishing.
- Demir, S. ve Çelebi, Ş. (2017). Tek ebeveynli ailelerin sorunları: Nitel bir araştırma. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 111-128. doi: 10.17828/yalovastosbil.333891
- Demirbilek, M. (2013). Tek ebeveynli olan ve olmayan ergenlerin atılmalık düzeyleri ile benlik saygılarının incelenmesi (İstanbul ili Sancaktepe örneği) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Demirel, B. (2021). Sosyal hizmet bakış açısıyla tek ebeveynli ailelerin gereksinimleri ve sosyal politika uygulama süreci üzerine bir değerlendirme [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Dolto, F. (1998). Çocuk ve boşanma: sorunlar, öneriler ve çözüm yolları. (N. Yiğitler, Çev.). Kontiki Yayıncılık.
- Duben, A. ve Behar, C. (1998). İstanbul haneleri evlilik, aile ve doğurganlık. İletişim Yayınları.
- Engin, M. (2022). Türkiye’de aile yapısının dönüşümü: sorunlar ve beklentiler. Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 113-136.
- Ermisch, J.F. ve Francesconi, M. (2001). Family structure and children’s achievement. Journal of Population Economics, 14, 249-270.
- Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (2020). Poverty, Gender And Lone Parents in the EU. <https://eige.europa.eu/publications/poverty-gender-and-lone-parents-eu#:~:text=Lone%20parents%20are%20especially%20vulnerable,parent%20families%20in%20the%20EU>
- Avrupa İstatistik Ofisi (2016). Families with children in the EU. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20170531-1>
- Eyce, B. (2004). Tarihten günümüze Türk aile yapısı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 1(4), 223-244.
- Feyzioğlu, S. ve Kuşcuoğlu, B. (2011). Tek ebeveynli aileler. Aile ve Toplum, 7(16), 97-110.
- Franz, M. ve Lensche, H. (2003). Single parenting - left alone? Psychosocial impairment of single mothers and their children in a population sample. Zeitschrift für Psychosomatische Medizin und Psychotherapie, 49(2), 115-138. <https://doi.org/10.13109/zptm.2003.49.2.115>
- Gemicioğlu, S. (2022). Hanehalkı tipinin yoksulluk ve ekonomik zorluk çekme riski üzerindeki etkisi. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 8(2) 2022, 121-142.

- Genç, Ö. (2019). Tek ebeveynli ailelerin yaşadığı sorunların incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları.
- Gladding, S.T. (2015). *Aile terapisi: tarihi, kuram ve uygulamaları* (5. Baskı). Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Gordon, L. ve McLanahan, S. (1991). Single parenthood in 1900. *Journal of Family History*, 16, 97-116. <https://doi.org/10.1177%2F036319909101600201>
- Greenhow, C. (2009). Tapping the wealth of social networks for professional development. *Learning & Leading with Technology*, 36(8), 10-11.
- Güleç, V. (2018). Aile ilişkilerinin sosyal medyayla birlikte çöküşü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2(2), 105-120.
- Güloğlu, M. F. (2019). Aileyi yeniden tanımlamak: değişimler ve süreklilikler. *Toplumsal Değişim*, 1, 47-78.
- Gülür-Öztekin, G. (2021). Tek ebeveynli çocuklar ve ebeveynleri üzerinde çocuk-ebeveyn ilişki terapisi odaklı psiko eğitim programının etkisi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Güngör, A. (2020). Tek ebeveynli aileler: durum, risk ve öneriler (Uzmanlık tezi). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Hancıoğlu, A. (1985a). Family types and household size in Turkey. *Nüfusbilim Dergisi*, 7, 61-76.
- Hancıoğlu, A. (1985b). 1978'de Türkiye'de Aile Biçimleri ve Aile Büyüklüğü. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Hazar, M. (2011). Sosyal medya bağımlılığı: bir alan çalışması. *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi*, 32, 151-175.
- Heimer, A., Knittel, T. ve Steidle, H. (2009). Vereinbarkeit von familie und beruf für alleinerziehende [reconciling family and work for single parents]. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend
- İnancık, H. (2007). Atatürk ve demokratik Türkiye. Kırmızı Yayınları.
- İskandinav Sağlık ve Sosyal İstatistikleri (2019). Families by country, family type, marital status and year. <https://www.nordicstatistics.org/population/family-structure/>
- İspanya İstatistik Ofisi (2019). Continuous household survey. https://www.ine.es/en/prensa/ech_2019_en.pdf
- Karaca, M. (2007). Aileyi tehdit eden yeni bir tehlike: sanal ilişkiler. *Humanities Sciences*, 2(3), 131-143.
- Karagöz, L. (2015). Türkiye'de aile politikalarında bütünlük ihtiyacı. *İlmi Etüdler Derneği Politika Notu*.

- Kelly, J. B. ve Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 52(4), 352-362. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x>
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (36), 381-404.
- Koç, İ. (1999). Changing family patterns and living arrangements in Turkey (1978-1993), European Population Conference (European Populations: Unity and Diversity), 30 Ağustos-3 Eylül, The Hague.
- Kongar, E. (1979). Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği. Bilgi Yayınevi.
- Lamb, M. E., Sternberg, K. J. ve Thompson, R.A. (1997). The effects of divorce and custody arrangements on children's behavior, development, and adjustment. *Family and Concilcatcon Courts Review*, 35(4), 393-404. <https://doi.org/10.1111/j.174-1617.1997.tb00482.x>
- Maldonado, L. C. ve Nieuwenhuis, R. (2015). Family policies and single parent poverty in 18 OECD countries, 1978-2008. *Community, Work & Family*, 18(4), 395-415. doi: 10.1080/13668803.2015.1080661
- Maldonando, L. C. (2018). Doing better for single-parent families, the US compared to 45 countries. The Stone Center on SocioEconomic Inequality at the Graduate Center, City University of New York.
- Nazlı, S. (2020). Aile psikolojik danışması süreci. Anı Yayınevi.
- Nedim, Ö. (2019). Modern-seküler süreçte ailenin çözülmesi. *Kilis Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 795-835.
- Nirun, N. (1994). Sistematik sosyoloji yönünden aile ve kültür. Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- O'Rorke, K. (2006). Social learning theory and mass communication, *ABEA Journal*, 25, 72-74.
- OECD (2020). Social policy division. Directorate of Employment, Labour And Social Affairs, Children in Families, Family Database. <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>
- Ortaylı, İ. (2008). Tarih dersleri-modernleşme, NTV. [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=RnxYQSGf9Q0>
- Öztürk, S. (2012). Tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları ekonomik güçlüklerin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Özuğurlu, K. (1996), Evlilik raporu (3. Basım). Altın Kitaplar Yayınevi.
- Postman, N. (2004). Televizyon: öldüren eğlence, gösteri çağında kamusal söylem. Ayrıntı yayınları.

- Sands, A., Thompson, E.J. ve Gaysina, D. (2017). Long-term influences of parental divorce on offspring affective disorders: a systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 218, 105-114. DOI: 10.1016/j.jad.2017.04.015
- Sayar, K. ve Bağlan, F. (2010). Koruyucu psikoloji: çocuk eğitiminde duygusal rehberlik. Timaş Yayınları.
- Shaffer, R. D. (2009). *Social and personality development*. (6. Baskı). WadsWorth.
- Soydan, E. ve Alparşlan, N. (2014). Medyanın doğal afetlerdeki işlevi. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 53-64.
- Şanal-Güngör, B. (2020). Tek ebeveynle ve iki ebeveynle yaşayan ergenlerin öznel iyi oluşuna göre okulda öznel iyi oluş ve arkadaşla bağlanma düzeylerinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). Türkiye aile yapısı araştırması: tespitler, öneriler. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07. ISBN: 978-605-4628-55-1.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). Türkiye boşanma nedenleri araştırması. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 23. ISBN: 978-605-4628-80-3.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2018). Türkiye aile yapısı araştırması. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 66. ISBN: 978-605-7888-04-4.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018). Türkiye aile yapısı araştırması ileri istatistik analizi. Araştırma ve Politika Serisi 65. ISBN: 978-605-7888-01-3.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2011). Tek ebeveynli aileler. T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 148. ISBN: 978-975-19-5004-8.
- Tarhan, N. (2014). Son sığınak aile (21. Baskı). Nesil Yayınları.
- Tatlıoğlu, K. ve Demirel, N. (2016). Sosyal bir gerçeklik olarak boşanma olgusu: sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(11), 59-73.
- Timur, S. (1972). Türkiye'de aile yapısı. Hacettepe Üniversitesi Yayını.
- Turğut, F. (2017). Tarihsel süreçte aile kurumunun dönüşümü ve geleceğine yönelik çıkarımlar. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1(1), 93-117.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2016). Aile bütünlüğünü olumsuz etkileyen unsurlar ile boşanma olaylarının araştırılması ve aile kurumunun güçlendirilmesi için alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/3122?locale-attribute=en>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2022). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2022 (Sayı: 45587). [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587)

- Türkiye İstatistik Kurumu (2022a). İstatistiklerle aile, 2021 (Sayı: 45632). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2022b). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021 (Sayı: 45500).<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%15%2C3%15%2C3%C3%BCn%C3%BC%20olu%C5%9Fturdu>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2022c). Çocuk İstatistikleri, 2021 (Sayı: 45633). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2022 (Sayı: 49437). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49437&dil=1>
- Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2014-2022. Ölçüm: Hanehalkı. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- Uçar, C. (2012). Sosyal Paylaşım Ağlarının Önemi ve İnsan Üzerindeki Etkileri. http://cucar.blogspot.com/2012/11/sosyal-paylasm-aglarnn-onemive-insan_7.html
- Uslu, Z. K. (2007). Yeni iletişim araçları ve toplumsal etkileri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 10-1.
- Uysal, V. (2006). Türkiye’de dindarlık ve kadın. *Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları*.
- Ünal, V. (2013). Geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçiş sürecinde boşanma sorunu ve din. *Journal of International Social Research*, 6(26).
- Vardarlier, P. ve Zafer, C. (2019). Medya ve toplum. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 355-361.
- Wang, J. L. (2004). The difference between single and married mothers in the 12-month prevalence of major depressive syndrome, associated factors and mental health service utilization. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39(1), 26-32. <https://doi.org/10.1007/s00127-004-0699-7>
- Wiik, K. (2009). You’d better wait!-Socioeconomic background and timing of first marriage versus first cohabitation. *European Sociological Review*, 25(2), 139-103.
- World Family Map (2017). Mapping family change and child well-being outcomes. Social Trends Institute.
- Yavuz, S. ve Güllüpınar, F. (2019). Türkiye’de çocuğun ekonomik değerini etkileyen faktörler: 2016 aile yapısı araştırması analizi üzerinden sosyolojik bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 379-409.
- Yıldırım, E. (2018). Toplumsal Değişme Sürecinde Aile, Aile sosyolojisi (7. Baskı) içinde, Ed: K. Canatan ve E. Yıldırım. *Açılım Kitap*.
- Yıldız, Y. (2017). Tek ebeveynli çocukların yaşam deneyimleri [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yörükoğlu, A. (2003). Çocuk ruh sağlığı. (26. Baskı). Özgür Yayınları.
- Yüceşahin, M. (2011). Küresel bir süreç olarak demografik dönüşüm: mekânsal bir değerlendirme. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(1), 11-27.

OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA ZORBA- KURBAN DAVRANIŞLARI VE SOSYAL BECERİLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Elif Sultan ÖZDEMİR¹

Arzu ÖZYÜREK²

Öz

Bu çalışmada okul öncesi dönemdeki çocukların zorba-kurban davranışları ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubunu Karabük ili şehir merkezindeki okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaşındaki çocuklardan rastlantısal olarak seçilen 25 okul öncesi eğitim kurumundan 150 çocuk oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu ile Okul Öncesi Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği (OSBED) Öğretmen Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde Mann Whitney U ve Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çocukların zorba kurban davranışları ve sosyal becerileriyle cinsiyet ve yaşları arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Kız çocukların akademik destek becerileri, arkadaşlık becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin erkek çocuklardan daha yüksek olduğu, 6 yaşındaki çocukların arkadaşlık becerilerinin 5 yaşındaki çocuklara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çocukların kurban-çocuk davranışları arttıkça sosyal becerilerden başlangıç becerilerinin arttığı, pasif zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, akademik destek becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı; zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, akademik destek becerileri, arkadaşlık becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zorba, Kurban, Pasif zorba, Sosyal beceriler, Okul öncesi dönem

* Bu çalışma Prof. Dr. Arzu Ozyurek danışmanlığında Elif Sultan Ozdemir tarafından 2020 yılında tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Bilim Uzmanı, Sağlık Bakanlığı, Haseki Eğitim ve Araştırma Hastanesi, E-posta: elifsultankorkut78@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7772-0776

² Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, E-posta: a.ozyurek@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3083-7202

ÖZDEMİR, E S., ÖZYÜREK, A.(2023). Okul Öncesi Çocuklarda Zorba-Kurban Davranışları ve Sosyal Beceriler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(58), 157-177. DOI:10.21560/spcd.vi.1076782

AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BULLY- VICTIM BEHAVIORS AND SOCIAL SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract

The purpose of this research is to examine the relationship between bully-victim behavior and social skills of preschool children. The study group of this research consisted of 150 children from 25 pre-school education institutions randomly selected from 5-6 year old children attending pre-school education institutions in the city center of Karabuk. In this research in order to collect data Parent Form of PreSchool Social Skills Rating Scale (OSBED) and Bully and Victim Child Behavior Assessment Form were used. Mann Whitney U and Spearman Brown Correlation Coefficient were used in the analysis of the data. After the results of the research were examined in terms of variables, it was found that the children showed significant differences according to bully, victim behaviors and gender, age; there was a significant difference between children's social skills and gender and age variables. As a result of the research, it was found that girls academic support skills, friendship skills and emotion management skills were higher than boys and friendship skills of 6-year-old children were found to be higher than 5-year-old children. At the end of the study, as the victim-child behaviors increased, initial skills increased, that as the passive bully-child behaviors of children increase, initial skills, friendship skills and emotion management skills increase and it was seen that as bully-child behaviors increased, initial skills, friendship skills and emotion management skills increased.

Key Words: *Bully, Victim, Passive bully, Social skills, Preschool period*

GİRİŞ

Okul öncesi dönem, gelişim hızının zirveye ulaştığı ve kişiliğin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Bu süre zarfında, çocuklar sevdikleri her şeyi öğrenmeye açıktırlar ve yakın çevredeki insanlar çocuklara rol model olurlar. Bu dönemdeki becerilerin gelişimi, daha sonraki becerilerin gelişimi için bir temel sağlar (Günindi, 2011). Çocukların örgün eğitime başlaması, iyi organize edilmiş etkinliklere katılmak ve istikrarlı bir akran grubunun üyesi olmak (Vlachou vd, 2011) gibi çeşitli davranışları teşvik edebilecek yeni deneyimler sunar. Erken eğitim bağlamlarında, sınıf dışında oyun alanı, teneffüs zamanı ve eğlenceli aktiviteler çocuklara sosyal etkileşim için çok sayıda fırsat sunar (Vlachou vd., 2016). Akran ilişkilerinin yaşam boyu sağlıklı sürdürülebilmesi için bireylerin sosyal uyum ve sosyal iletişim becerilerine gereksinimi vardır (Szewczyk-Sokolowski vd., 2005). Bu becerilerinin edinilmesinde ise erken çocukluk yıllarında edinilen sosyal davranışlar önemlidir (Farmer, 2000). Örneğin, arkadaşlık kurma, kurulan bu etkileşimi sürdürme, tutarlı oyun grupları oluşturma, sosyal bir grubun üyesi olma gibi sosyal beceriler erken çocukluk yıllarında edinilmeye başlanılan becerilerdir. Bireyler yaşamlarını sosyal becerilerle yapılandırmaktadırlar ve sosyal beceri yaşamlarının bir parçası durumundadır. Sosyal beceriler, bir bireyi başkalarıyla uygun şekilde etkileşime girme ve toplumda kabul edilmeyen tepkileri önleme konusunda güçlendiren karmaşık beceriler ve davranışlar dizisi olarak tanımlanmıştır (Aksoy ve Baran, 2010). Sosyal beceriler, çevreden olumlu pekiştirme sağlayan veya kişilerarası ilişkileri sürdürmek için kullanılan, öğrenilmiş davranışlar olarak da tanımlanmaktadır (Gewertz, 2003). Akranlar ve yakın çevredeki yetişkinlerle yakın ilişkiler kurmak, arkadaş edinmek, arkadaşlıkları sürdürmek, akran kabulü ve olumsuz ya da zararlı ilişkileri bitirmek çocuğun sosyal beceri düzeyinin göstergeleridir (Bacanlı, 2008; Ergenekon, 2012). Okul öncesi çocuklar etkili bir performans, uyum, eğitim ve yaşam kalitesinde iyileşme için sosyal beceriler kazanırlar (Hosokawa ve Katsura, 2017).

Okul öncesi eğitim ortamında özellikle beş ila altı yaş çocuklara karşılıklı arkadaş edinme ve küçük akran gruplarına üye olma, sosyal oyuna katılma ve arkadaşlık kurma gibi becerilerin geliştirilmesinde yönelik deneyimler sunar (Vlachou vd., 2011). Bu ortamlarda çocuklar aynı zamanda, akranlarıyla çeşitli nedenlerle çatışma yaşayıp istenmeyen davranışlar sergileyebilirler.

Bunlardan biri zorbalık davranışlarıdır. Olweus (1993) davranışın zorbalık olarak değerlendirilebilmesi için üç kriter belirlemiştir. İlk olarak, kasıtlı bile isteye yapılmış olması, ikinci olarak sürekli tekrarlanması ve son olarak zorbalığa uğrayan kişinin kendini savunmadan güçsüz olması olarak tanımlamışlardır (Olweus, 2011). Okulda zorbalık genellikle çocuklar, ergenlik öncesi çocuklar ve ergenler arasında yaygın bir sorun olarak görülmektedir (Smith vd., 1999). Ancak son zamanlarda zorbalığın okul öncesi yıllarda da görüldüğüne ileri sürülmekte (Camodeca vd., 2015) 4 ve 5 yaş kadar küçük çocukların zorbalık tanımına uygun saldırgan davranışlar sergiledikleri ifade edilmektedir (Cameron ve Covac, 2016; Perren ve Alsaker, 2006).

Akran zorbalığında zorbaca davranışlara uğrayan kişiler kurbanlardır ve bu kişiler zorbalık davranışında mağduriyete uğrarlar (Gökler, 2007). Zorba ise zorbalık sürecini başlatan ve sürdüren kişilerdir. Bunun yanında zorba ve zorbalığı destekleyen, ancak aktif olarak yapmayan kişiler “destekleyici-pasif zorba” olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 2003). Pasif zorba çocuk, zorbalık sürecine aktif olarak katılmasa da zorbaların zorbalık davranışlarına seyirci kalan veya destekleyen çocuklardır (Özyürek ve Kurnaz, 2019). Zorbalık, kısa ve uzun vadeli olarak olumsuz etkileri olan ve önemli kabul edilen büyük sıkıntılar oluşturabilmektedir (Williams vd., 1996). Akran zorbalığına maruz kalmak arkadaş sayısının azalmasına (Hodges ve Perry, 1999), akranlarınca reddedilmeye, okula karşı olumsuz tepki geliştirmeye (Cullerton-Sen ve Crick, 2005) ve dikkat eksikliği/dağınıklığı gibi uyum ve davranış problemlerine neden olabilmektedir (Hodges ve Perry, 1999). Bu süreçte zorbalık sürecine katılan, zorbalığa maruz kalan ve zorbalığı gerçekleştiren çocuklar, yaşantılarının gelecek yıllarında kendilerinin ve çevresindeki kişilerin yaşamlarına da bu olumsuz sonuçları yansıtmaktadır (Uysal, 2011). Zorbalık davranışında bulunan çocukların, sıklıkla gelişmemiş veya yetersiz sosyal becerilere sahip olduğu bildirilmektedir (Perren ve Alsaker, 2006).

Yapılan araştırmalarda akran zorbalığının; akran zorbalığı davranışında bulunma ve akran zorbalığına ilişkin değişkenlerin (Danacı ve Çetin 2016; Uysal, 2011), 24-36 aylık çocukların zorbalığına yönelimlerinin (Pınarcık, 2017), cinsiyet değişkeninin sosyal beceri üzerindeki etkisi ve zorbalıkla başa çıkma stratejilerinin (Peker ve Gültekin, 2014), okul öncesinde farklı değişkenlere

göre akran ilişkileri ve akran şiddeti (Salı, 2014), akran zorbalığının yoğunluğu (Kirves ve Sajaniemi, 2012), zorbalık rolleri (Perren ve Alsaker, 2006); akran zorbalığına maruz kalma derecesinin çocukların doğasına etkileri (Özdemir, Gültekin Akduman ve Gündüz, 2018) yönünden incelendiği görülmektedir. Okul öncesi dönemden itibaren akran zorbalığına etki eden faktörlerin bilinmesinin, akran zorbalığı ve sosyal beceriler arasındaki ilişkinin belirlenmesinin riskli grupların tespitinde ve dolayısıyla da bu probleme yönelik alınacak önlemlerde önemli bir aşama olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, okul öncesi dönemdeki çocukların zorba-kurban davranışları ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Okul öncesi dönem çocukların zorba ve kurban davranışlarıyla sosyal becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Okul öncesi dönem çocukların zorba ve kurban davranışları cinsiyet ve yaş değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
- Okul öncesi dönem çocukların sosyal becerileri cinsiyet ve yaş değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın yöntem kısmı detaylıca ele alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırma, mevcut bir durumu olduğu gibi ortaya koymayı amaçladığından betimsel tarama modelindedir. Tarama modelleri, şu anda ve geçmişteki durumu, herhangi bir müdahale olmaksızın olduğu haliyle betimlemeyi hedefleyen çalışmalara uygun bir modeldir (Karasar, 1999).

Çalışma Grubu

Araştırma 2018-2019 öğretim yılında, Karabük ili merkezinde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, Karabük ili şehir merkezindeki 71 öğretmenin desteğiyle 25 okul öncesi eğitim kurumundaki, 5-6 yaş arası 150 çocuk oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanma aracı olarak, çocukların zorba kurban davranışlarının belirlenmesi amacıyla “Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme

Formu (ZKDF)” ve çocukların sosyal becerilerinin belirlenmesinde “Okul Öncesi Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği (OSBED) Öğretmen Formu” kullanılmıştır.

Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu (ZKDF), Özyürek ve Kurnaz (2019) tarafından geliştirilmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması 176 okul öncesi ve ilkokul çocuğunun verileri kullanılarak yapılmıştır. Kapsam geçerliği için uzman görüşü alınmıştır. Ölçek okul ortamında çocuklarda gözlenen zorbalık ve kurban davranışları öğretmen gözlemlerine dayanılarak değerlendirilmektedir. Sınıf öğretmeni tarafından çocuğa ilişkin gözlemlere göre her çocuk için ayrı ayrı doldurulmaktadır. Her ifade için “Evet” 1 puan, “Hayır” 0 puan olarak puanlanmaktadır. Ölçek “Zorba-Çocuk Davranışları (Z1-Z13.maddeler “*Örnek Maddeler; Genellikle arkadaşlarıyla ilişkilerinde alaycıdır. / Çoğu zaman zarar verici davranışlarda bulunan kendi olmasına rağmen, arkadaşını öğretmenine şikâyet eder. / Sınıftaki bir grup arkadaşına, bir başka arkadaşını oyuna almamaları için sürekli telkinde bulunur.*”), “Kurban Çocuk Davranışları (K1-K14.maddeler “*Örnek Maddeler; Başka bir arkadaşı tarafından eşyalarına zarar verildiğinde (yirtma, kırma vb.) sessiz kalır. / Arkadaşı tarafından öğretmenine şikâyet edildiğinde, mağdur olan kendi olmasına rağmen bu duruma sessiz kalır.*”) ve “Pasif Zorba-Çocuk Davranışları (P1-P5. Maddeler “*Örnek Maddeler; Arkadaşının haksız olduğunu bildiği halde ondan yana tavır sergiler. / Zarar verici davranışlarda bulunan arkadaşını güçlü görüldüğü için tercih eder.*”) olmak üzere üç alt boyuttan ve 32 maddeden oluşmaktadır. Alt boyutlardan alınan yüksek puan, çocuğun zorba-kurban-pasif zorba olma eğiliminin hangisinin daha baskın olduğu hakkında fikir vermektedir. Ölçek KR-20 iç tutarlılık katsayısı Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,86, Kurban Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,88 ve Pasif-Zorba Çocuk alt boyutu için ise 0,71 olarak hesaplanmıştır.

Okul Öncesi Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği (OSBED) Öğretmen Formu, Ömeroğlu ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek Başlangıç Becerileri (12 madde / Selamlaşma, Akranlarına ismiyle hitap etme, Anlaşılır bir ses tonu ile konuşma vb.), Akademik Destek Becerileri (11 madde / Dinleme, Soruya cevap verme, Başladığı etkinliği sonlandırma vb.), Arkadaşlık Becerileri (13 madde / Akran gruplarına katılma, Arkadaşlarının duygularını

anlama, Oyuna davet etme vb.) ve Duygularını Yönetme Becerileri (12 madde / Başkalarının duygularını anlama, Hakkını koruma, Hayır cevabını kullanma vb.) olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Öğretmenlerin çocuklar için gözlemlerini ölçekte verilen ifadelere uygun biçimde işaretlemeleri gerekmektedir. Başlangıç becerileri; kendini tanıtmaya, teşekkür etme gibi günlük yaşam becerilerini içermektedir. Akademik destek becerileri; söz alma ve düşüncelelerini ifade etme gibi becerileri kapsamaktadır. Arkadaşlık becerileri; sıra bekleme ve paylaşma gibi akran etkileşimine yönelik becerileridir. Duygularını yönetme becerileri ise çocukların duygularını tanıma ve kontrol etmesine yönelik becerileridir. OSBED 3-6 yaş grubu 3324 çocuğun öğretmen formundan elde edilen güvenilirlik katsayıları beş yaş grubu çocuklar için 0,88 ile 0,96 olarak tespit edilmiştir. Ölçek tam puan ve alt boyuttan alınan toplam puanların yer aldığı yüzdelik norm dilimlerine göre çocukların sosyal gelişim becerileri, yorumlanmaktadır (Ömeroğlu vd., 2014; Özyürek vd., 2014).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Karabük valiliği Olur'u ve Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulundan alınan etik izin ve Karabük Valili Olur'u ile resmi okul öncesi eğitim kurumlarındaki öğretmenlere ulaşılmıştır. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenlerden, sınıflarından en az bir kız ve bir erkek çocuk için ölçekleri doldurmaları istenmiştir. Verilerin analizinde hangi testlerin kullanılabilceğinin belirlenmesi amacıyla puan dağılımlarının normal olup olmadığı Kolmogorow Simirnov Testi ile incelenmiştir. Verilerin normal dağılmaması nedeniyle, analizlerde cinsiyet ve yaş değişkeni için Mann Whitney U (MWU) Testi ve iki ölçüm seti arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde çocukların ZKDF ve OSBED puanları analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Zorba kurban davranışları ve sosyal beceriler arasındaki ilişki

Tablo 1'de çocukların ZKDF ve OSBED puanları korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 1. ZKDF ve OSBED Puanları Korelasyon Analizi Sonuçları

ZKDF	OSBED				
	Başlangıç Becerileri	Akademik Destek Becerileri	Arkadaşlık Becerileri	Duygularını Yönetme Becerileri	
Zorba-Çocuk Davranışları	r	0,234	0,377	0,470	0,402
	p	0,004*	0,000*	0,000*	0,000*
Kurban-Çocuk Davranışları	r	0,290	0,101	0,139	0,144
	p	0,000*	0,217	0,090	0,078
Pasif Zorba-Çocuk Davranışları	r	0,348	0,210	0,431	0,230
	p	0,000*	0,010*	0,000*	0,005*

Tablo 1'e göre, ZKDF, Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutu puanı ile OSBED Başlangıç Becerileri, Akademik Destek Becerileri, Arkadaşlık Becerileri ve Duygularını Yönetme Becerileri alt boyut puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,234$, $r=0,377$, $r=0,470$, $r=0,402$ $p<0,05$). Buna göre, çocukların zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, akademik destek becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı söylenebilir. Çocukların ZKDF, Kurban-Çocuk Davranışları alt boyutu puanı ile OSBED Başlangıç Becerileri alt boyut puanı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,290$, $p<0,05$). Buna göre kurban-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerilerinin arttığı söylenebilir. ZKDF Pasif Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutu puanı ile OSBED Başlangıç Becerileri, Akademik Destek Becerileri, Arkadaşlık Becerileri ve Duygularını Yönetme Becerileri alt boyut puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,348$, $r=0,210$, $r=0,431$, $r=0,230$, $p<0,05$). Buna göre, çocukların pasif

zorba çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, akademik destek becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı söylenebilir.

Yaş ve Cinsiyet Değişkenine göre Zorban Kurban Davranışları

Tablo 2'de cinsiyete ve Tablo 3'te yaşa göre ZKDF puanları analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2. Cinsiyete göre ZKDF Puanları MWU Testi sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	S	z	p
Zorba-Çocuk Davranışları	Kız	74	24,09	3,8	-2,094	0,036*
	Erkek	76	23,48	4,31		
Kurban-Çocuk Davranışları	Kız	74	26,09	4,86	-0,680	0,496
	Erkek	76	25,91	4,06		
Pasif Zorba-Çocuk Davranışları	Kız	74	8,93	1,60	-1,374	0,170
	Erkek	76	8,72	1,89		

*p<0,05

Tablo 2'ye göre, çocukların cinsiyeti ile ZKDF, Zorba-Çocuk Davranışları alt boyut puanları arasındaki fark manidardır (p<0,05). Kız çocukların puan ortalaması ($\bar{x}$ =24,09), erkeklerin puan ortalamasından ($\bar{x}$ =23,48) daha yüksektir. Buna göre, kız çocukların zorba çocuk davranışlarını erkek çocuklara oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak cinsiyet ile kurban çocuk ve pasif zorba çocuk puanları arasında bir fark yoktur (p>0,05).

Tablo 3. Yaş Göre ZKDF Puanları MWU Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	n	$\bar{x}$	S	z	p
Zorba-Çocuk Davranışları	5 Yaş	74	22,51	4,64	-2,181	0,029*
	6 Yaş	76	24,09	3,61		
Kurban-Çocuk Davranışları	5 Yaş	74	25,46	4,31	-0,634	0,526
	6 Yaş	76	26,19	4,55		
Pasif Zorba-Çocuk Davranışları	5 Yaş	74	8,46	1,83	-1,481	0,139
	6 Yaş	76	8,88	1,70		

*p<0,05

Tablo 3'e göre, çocukların yaşı ile ZKDF, Zorba-Çocuk Davranışları alt boyut puanları arasındaki fark manidardır ($p<0,05$). 6 yaşındaki çocukların puan ortalaması ($\bar{x}=24,09$), 5 yaşındaki çocukların puan ortalamasından ($\bar{x}=22,51$) daha yüksektir. Buna göre, 6 yaşındaki çocukların zorba-çocuk davranışlarının 5 yaşındaki çocuklara oranla daha yüksek olduğu söylenebilir.

Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Sosyal Beceriler

Tablo 4'de çocukların cinsiyetine ve Tablo 5'te yaşına göre OSBED puanları analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4. Cinsiyete Göre OSBED Puanları MWU Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	S	z	p
Başlangıç Becerileri	Kız	74	48,59	12,56	-1,593	0,111
	Erkek	76	44,60	8,46		
Akademik Destek Becerileri	Kız	74	48,66	11,08	-2,168	0,030*
	Erkek	76	46,31	11,40		
Arkadaşlık Becerileri	Kız	74	51,94	15,12	-2,140	0,032*
	Erkek	76	47,22	9,61		
Duygularını Yönetme Becerileri	Kız	74	43,70	8,78	-2,539	0,011*
	Erkek	76	40,90	8,95		

* $p<0,05$

Tablo 4'e göre, çocukların cinsiyeti ile OSBED Akademik Destek Becerileri, Arkadaşlık Becerileri ve Duygularını Yönetme Becerileri alt boyut puanları arasındaki fark manidardır ($p<0,05$). Kız çocukların puan ortalaması ($\bar{x}=48,66$, $\bar{x}=51,94$, $\bar{x}=43,70$), erkek çocukların puan ortalamalarından ($\bar{x}=46,31$, $\bar{x}=47,22$, $\bar{x}=40,90$) daha yüksektir. Buna göre, kız çocukların akademik destek becerileri, arkadaşlık becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin erkek çocuklardan daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Yaşa Göre OSBED Puanları Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	n	$\bar{x}$	S	z	p
Başlangıç Becerileri	5 yaş	58	46,39	13,32	-0,551	0,609
	6 yaş	92	46,68	8,99		
Akademik Destek Becerileri	5 yaş	58	47,00	11,71	-0,800	0,423
	6 yaş	92	47,77	11,03		
Arkadaşlık Becerileri	5 yaş	58	47,15	9,48	-2,214	0,027*
	6 yaş	92	51,06	14,37		
Duygularını Yönetme Becerileri	5 yaş	58	41,46	9,08	-0,937	0,349
	6 yaş	92	42,80	8,87		

*p<0,05

Tablo 5'e göre, çocukların yaşı ile OSBED Arkadaşlık Becerileri alt boyut puanları arasındaki fark manidardır (p<0,05). Arkadaşlık Becerileri alt boyutunda 6 yaşındaki çocukların puan ortalaması ($\bar{x}$ =51,06), 5 yaşındaki çocukların puan ortalamasından ($\bar{x}$ =47,15) daha yüksektir. Buna göre, 6 yaşındaki çocukların arkadaşlık becerilerinin daha iyi olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada çocukların zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, akademik destek becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı; kurban-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerilerinin arttığı; çocukların pasif zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, duygularını yönetme ve akademik destek becerilerinin arttığı görülmüştür. Bir başka deyişle çocukların sosyal becerileri arttıkça zorbalık davranışlarının arttığı, tanışma ve selamlaşma gibi başlangıç becerileri arttıkça kurban çocuk olma durumlarının da arttığı görülmüştür. Bu sonuç alan yazındaki genel görüşe paralel değildir. Çalışmanın bu bulgusunun alanyazındaki ağırlıklı olarak ulaşılan sonuçlarla paralel olmamasının, sosyal beceri ve zorbalık konusunun ilkokul ve ergenlik döneminde yoğun olarak çalışılması ve okulöncesi dönemde akran zorbalığı olarak görülen davranışların şekli ve nedenleri ile ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Okul öncesi dönemde 4-6 yaş arasında doğrudan zorbalık daha fazla görülmektedir (Monks, 2000). Aynı zamanda sözel zorbalık bu dönemde en fazla görülen zorbalık türüdür (McGinnis ve Goldstein, 2003). Ancak bunun dışında arkadaşlığı bitirmekle

tehdit etme, oyundan veya gruptan dışlama, arkadaşı hakkında kötü sözler söyleme gibi dolaylı zorbalık sayılabilecek davranışlar da görülmektedir (Adams, 2008). Okulöncesi dönemde çocukların genellikle kendilerine ait olan materyalleri paylaşmamak için zorbalığa yoğun olarak başvurabildikleri (Gültekin Akduman, 2012; Aslan ve Tuğrul, 2014) ifade edilmektedir. Schwartz (2000), Bayraktar (2006), çalışmalarında zorbalık düzeyleri yüksek olan çocukların yüksek düzeyde olumlu davranışlar göstermediklerini belirlemişlerdir. Ancak alan yazında, farklı yaş gruplarında bu konu hakkında farklı görüşler de bulunmaktadır. Akran zorbalığı konusunda yapılan çalışmalar çocukluk ve ergenlik döneminde; özellikle erkek çocukların geniş arkadaşlık ağlarına sahip olduğunu göstermiş (Boulton, 1999; Huttunen ve Salmivalli, 1996), saldırgan çocukların başarılı olma eğiliminde olduğunu (Espelage vd., 2003), agresif olan erkeklerin oldukça popüler ve sosyal çocuklar olabileceği ifade edilmiştir (Rodkin vd., 2000). Bazı çalışmalarda, akran zorbalığı gösteren çocukların akran kabulünün daha az olduğu ya da akranları tarafından reddedildikleri belirtilirken (Austin ve Joseph, 1996) bazı çalışmalarda ise genel bir görüş birliği bulunmamaktadır. Yapılan birtakım araştırmalarda; zorbaların, kurbanlara ve akranlarına göre çok daha kolay arkadaş edindikleri görülmektedir (Olweus, 1993; Nansel vd., 2001). Perren ve Alsaker (2006), anaokulunda zorba/kurban çocukların sosyal davranışlarını incelemek amacıyla yaptıkları araştırmasında 5-7 yaşlarındaki 344 çocuk ile çalışmıştır. Öğretmenlere anket ve çocuklara görüşme yöntemi uygulanmıştır. Zorbaların yüksek oranda fiziksel ve sözel saldırgan davranış gösterdikleri, zorba olmayan çocuklara göre daha az işbirlikçi ve olumlu sosyal davranış sergiledikleri, ancak daha çok sosyal oldukları ve gruplarında lider rolüne sahip oldukları tespit edilmiştir. Zorba ve zorba kurbanların tersine kurbanların, zorbalığa hiç dâhil olmayan çocuklara göre daha uysal olduğu, sosyal becerilerinin var olmasına rağmen liderlik becerilerinin eksik olduğu, içe dönük, izole olmuş, iş birliğinden uzak ve çoğunlukla hiç oyun arkadaşı olmayan çocuklar olduğu görülmüştür. Zorba-kurbanların ise yüksek düzeyde saldırgan davranış gösterdiği, düşük düzeyde işbirlikçi ve olumlu sosyal davranış sergilediği; bununla birlikte sosyal ve liderlik becerilerinin de düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Pellegrini ve arkadaşları (1999), zorba çocukların, akran reddi yaşasalar bile diğer zorba çocuklarla arkadaş olduklarını ve birlikte olduklarını belirlemişlerdir. Rodkin ve Hodges (2003),

çalışmalarında zorbaların akran ilişkilerinin farklılık gösterdiğini, bazı zorbaların belli bir sosyal statülerinin olduğunu, bazı zorbaların akran grupları içinde ret aldığı, bazılarının ise yalnız ya da diğer zorba arkadaşları ile olduklarını ifade etmişlerdir. Okulöncesi dönemde akran zorbalığı olarak görülen davranışların ortaya çıkış şekli ve bu davranışların arkasındaki nedenler; ilkököl, ortaokul ve lise dönemine göre değişkenlik göstermektedir. Zorba-kurban davranış ile sosyal beceriler arasındaki ilişkinin daha büyük örneklemelerde araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Yapılan çalışmada kız çocukların zorba çocuk davranışlarının erkek çocuklara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Akran zorbalığı üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda araştırılan önemli değişkenlerden biri cinsiyettir. Araştırmalar her iki cinsiyetin de zorbalık davranışlarında bulunduğunu söylemektedir (Kartal, 2008). Bu konuda kabul gören genel görüş, erkeklerin kızlara oranla daha fazla zorbalık sürecinde yer aldığı (zorba-kurban) yönündedir (Olweus, 1995; Vervoot vd., 2010). Ancak kızlar da erkekler kadar zorbalık uygulayabilecek yeterliliğe sahip olabilmektedir (Çınkır ve Kepenekçi, 2003). Zorbalığa yönelik yapılan araştırmalar farklı sonuçları tespit etmektedir. Araştırmaların çoğu, kızların daha fazla ilişkisel saldırganlık (Craig vd., 2000) ve sözlü saldırganlık gösterdiğini; fiziksel saldırganlığın ise erkeklerde yaygın olduğunu ifade etmektedir (Green vd., 2008). Kartal ve Bilgin (2007) de, kızların genellikle duygusal zorbalık uyguladıklarını ve erkeklerin de genellikle fiziksel zorbalık uyguladıklarını ifade etmiştir. Erkeklerin kızlardan daha fazla zorba olduklarını ifade etmek abartılı bir genelleme olduğu düşünülmektedir. Çünkü cinsiyet ve saldırganlığa yönelik yapılan çalışmaların genelinde erkeklerle ait saldırganlık kalıplarına odaklanılmıştır. Bahsedilen bu yönelim 1990'lı yılların başlangıcı ile değişmeye başlamıştır. Bu değişimle cinsiyet konusuna özen gösterilerek kız çocuklarının akran ilişkileri özel olarak ele alınarak incelenmiştir. Erkek ve kız çocuklarının saldırgan davranışlarını farklı yollarla ifade edebilecekleri bulgularla tespit edilerek, kabul gören erkeklerin kızlara oranla daha fazla saldırgan olduğu düşünceye karşı çıkmıştır (Ladd, 1999). Crick ve arkadaşları da (1996), kız çocuklarının erkeklerle oranla daha fazla dolaylı ve ilişkisel saldırganlık davranışı gösterdiğini, erkeklerin ise fiziksel ve sözel saldırganlık biçimini kullandıklarını ifade etmişlerdir. Cinsiyet ve zorbalık ilişkisini açıklamaya çalışan bazı araştırmalar toplumsal cinsiyet rollerinin

bu konuda belirleyeceği olabileceğini, kız çocuklarının küçük yaşlardan itibaren çevrenin etkisi ile fiziksel saldırganlıklarının bastırıldığını bu sebeple kız çocuklarının saldırganlıklarını açık bir şekilde ifade etmekten kaçınarak gizli/dolaylı zorbalığı tercih edebileceklerini, erkek çocuklarının ise çevrenin, zorbalığı daha fazla erkeksi bir davranış olarak algılanması sebebiyle bu zorbalık türünü tercih edebileceğini ifade etmektedir (Bettencourt ve Miller, 1996; Bettencourt ve Kernahan, 1997).

Çalışmadan elde edilen bulgularda 6 yaşındaki çocukların zorba çocuk davranışlarının 5 yaşındaki çocuklara oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Zorbalığa uğrama ve zorba davranışlarda bulunma ile yaş değişkeni arasında alan yazında farklı sonuçlar bulunmaktadır. Yörük (2016), 3-6 yaş arası çocuklarda zorbalık davranışı olaylarının yaş grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermediğini vurgulamaktadır. Haynie ve arkadaşları (2001), 4263 öğrenciyle yaptıkları bir çalışmada, zorba olma ve zorbalığa maruz kalmanın yaşın artışıyla birlikte arttığını tespit etmişlerdir. Alan yazında kurban olmanın yaşla birlikte azaldığını (Baldry ve Farrington, 2005), yaşın zorbalık kurbanı olmada bir farklılık oluşturmadığını (Mynard ve Joseph, 2000), kurban olma durumunun yaşın artışıyla birlikte azabileceğini (Salmivalli, 2002) ifade eden araştırma bulguları mevcuttur. Akran zorbalığı ve yaş arasındaki ilişkide ifade edilen bir diğer görüş, çocuk büyüdükçe zorbalığın ve mağdur olmanın azalmadığı ancak fiziksel zorbalığın yerine sözel ve ilişkisel zorbalığın kullanıldığıdır (Korkut, 2004). Gültekin Akduman (2012), çalışmasında şiddetin her iki yaşta da olduğunu ve 5-6 yaş grubunda fiziksel şiddetin 3-4 yaş grubuna göre daha az görülmesine karşın sözlü ve ilişkisel şiddet oranının arttığını vurgulamıştır. Ladd ve arkadaşları (1996), çalışmalarında 5-6 yaş arası çocuklarda, 3-4 yaş arası çocuklara göre sözel ve ilişkisel saldırganlık oranı artarken fiziksel saldırganlık oranının düştüğünü belirtmişlerdir.

Çalışmada kız çocukların akademik destek, arkadaşlık ve duygularını yönetme becerilerinin erkek çocuklara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alan yazındaki araştırmalar bu bulguyu destekler nitelikte kızların sosyal beceri düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, İranlı bir örnekleme, kızlar daha yüksek sosyal beceri ve akademik yeterlilik gösterirken, erkek çocuklarda daha yüksek davranış sorunları vardı

(Abdi, 2010). Seven (2006), çalışmasında çocukların cinsiyeti ile sosyal becerileri arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmiştir. Kızların erkeklerden daha fazla sosyal beceri puanı aldığını ifade etmiştir. Ancak bazı çalışmalar sosyal beceri ve cinsiyet arasında bir ilişki bulamamıştır (Gouley vd., 2008). Bu nedenle, sosyal beceriler ve cinsiyet farklılıkları arasındaki ilişkinin daha fazla araştırılması gerekmektedir.

Yapılan çalışmada 6 yaşındaki çocukların arkadaşlık becerilerinin 5 yaşındaki çocuklara oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Benzer olarak Yang ve arkadaşları (2008), çalışmalarında 61-72 aylık çocukların sosyal beceri puanlarını 48-60 aylık çocuklara oranla daha fazla olduğunu belirlemiştir. Koçak ve Tepeli (2004), çalışmalarında 5 yaşındaki çocukların iş birliği ve sosyal ilişki ortalama puanlarının 4 yaşındaki çocuklardan daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Çocukların yaşının artışıyla birlikte bazı becerilerinin gelişimi devam etmektedir. Çocukların düşüncelerini doğru şekilde ifade etme becerileri yeterli düzeyde geliştikçe birçok alanda da gelişmeleri beklenmektedir. Bu sebeple sosyal uyum ve iletişim becerilerinin yaş değişkenine bağlı olarak değişeceği beklenmektedir. Ancak sosyal becerilerle yaş arasında anlamlı fark bulmayan çalışmalar da bulunmaktadır (Bolat ve Kahveci, 2016).

Zorba ya da kurban hangi rolde olursa olsun zorbalığın gerçekleştiği ortamda bulunan her bireyin bu durumdan olumsuz etkilendiği alanyazında vurgulanmaktadır. Bu bölümde, çalışmadan elde edilen bulgular ve alan yazındaki bilgiler ışığında bazı öneriler olmuştur:

- Öğretmenlerin doğru değerlendirme yapımları veya önleyici müdahalelerin etkili olabilmesi için akran zorbalığı ve zorbalık sürecinde yer alan roller konusunda bilgilendirilmeleri ve bu doğrultuda sosyal politikalar geliştirilmesi önerilmektedir.
- Erken yaşlardan itibaren geliştirilecek sosyal becerilerle gelecekte ortaya çıkabilecek zorba-kurban davranışları önlenabilir. Bu nedenle örgün veya yaygın eğitim kurumlarında yürütülen aile eğitimlerinde, sosyal beceriler ve zorbalık davranışları konuları ele alınabilir.
- Özellikle ilkökul, ortaokul ve lisede üst düzeye çıkabilecek akran zorbalığına erken müdahale edebilmek için okulöncesi dönemden itibaren ailelere ve öğretmenlere akran zorbalığı konusunda farkındalık kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir.

- Zorbalık davranışı gösteren çocukların akran ilişkileri ve sosyal becerileri daha geniş bir çalışma grubu ve farklı yaş grupları üzerinde araştırılabilir. Zorbalık sürecinde rol alan ve daha az bilinen pasif zorba çocuk rolüne yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Bu araştırmada, çocukların zorba ve kurban davranışlarıyla sosyal beceri düzeyleri, sadece öğretmenlerin bakış açısından değerlendirilmiştir. Sonraki çalışmalarda çocukların ve ebeveynlerinin bakış açılarının alınması öğretmenlerin, çocukların ve ebeveynlerin bakış açıları arasındaki farklılıkları tespit edebilir.

KAYNAKÇA

- Abdi, B. (2010). Gender differences in social skills, problem behaviours and academic competence of Iranian kindergarten children based on their parent and teacher ratings. *Procedia Soc. Behav. Sci.*, 5, 1175–1179.
- Adams, H. (2008). *The education of Henry Adams*. England: Oxford University.
- Aksoy, P. and Baran, G. (2010). Review of studies aimed at bringing social skills for children in preschool period. *Procedia Soc. Behav. Sci.* 9, 663–669.
- Aslan, Ö. M., ve Tuğrul, B. (2014). Okul öncesi dönemdeki çocukların oyunlarında ortaya çıkan zorbalık ve mağdur olma davranışlarının içerik analizi. *Journal of Theoretical Educational Science*, 63.
- Austin, S. and Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds. *British Journal Of Educational Psychology*, (66), 447-456.
- Bacanlı, H. (2008). *Sosyal beceri eğitimi*. Ankara: Asa yayınları.
- Baldry, A.C. and Farrington, P.D. (2005). Protective factors as moderators of risk factors in adolescence bullying. *Social Psychology of Education*, 8, 263–284.
- Bayraktar, F. (2006), İlköğretimde zorbalık ve kurban olma: ergenlik öncesi çocuklarda zorbalığın, kurbanların, zorba/kurbanların ve katılmayan grubun karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12 (38), 43-58.
- Bettencourt, B.A. and Miller, N. (1996). Gender differences in aggression as a function of provocation: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 119, 422-447.
- Bettencourt, B.A. and Kernahan, C. (1997). A meta-analysis of aggression in the presence of violent cues: effects of gender differences and aversive provocation. *Aggressive Behavior*, 23, 447-456.
- Bolat, E.Y. ve Kahveci, D. (2016). 4-6 yaş grubu çocukların bazı değişkenlere göre sosyal becerilerinin karşılaştırılması. *Turkish Journal of Primary Education*, 1(1), 14-25.
- Boulton, M.J. (1999). Concurrent and longitudinal relations between children's playground behavior and social preference, victimization and bullying. *Child Development*, 70, 944–954.
- Cairns, R.B., Cairns, B.D., Neckerman, H.J., Gest, S.D. and Garipey, J. (1988). Social networks and aggressive behavior: Peer support or peer rejection? *Developmental Psychology*, 24, 815-823.
- Cameron, D. L., and Kovac, V. B. (2016). An examination of parents' and preschool workers' perspectives on bullying in preschool. *Early Child Development and Care*, 186(12), 1961-1971.

- Camodeca, M., Caravita, S.C., and Coppola, G. (2015). Bullying in preschool: The associations between participant roles, social competence, and social preference. *Aggressive behavior*, 41(4), 310-321.
- Craig, W.M., Pepler, D., and Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21(1), 22-36.
- Cullerton-Sen, C., and Crick, N. R. (2005). Understanding the effects of physical and relational victimization: the utility of multiple perspectives in predicting social-emotional adjustment. *School Psychology Review*, 34 (2), 147-160.
- Crick, N.R., Bigbee, M.A. and Howes, C. (1996). Gender differences in children's normative beliefs about aggression: How do I hurt thee? Let me count the ways. *Child Development*, 67, 1003-1014.
- Çinkır, Ş. ve Karaman-Kepeneci, Y. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Danacı, M.Ö. ve Çetin, Z. (2016). Erken çocukluk döneminde görülen okul zorbalığı davranış eğilimlerinin çocukların kişisel/sosyal-dil-motor gelişimleri ile olan ilişkisi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 3(2): 53-72.
- Elliott, S. N., Hwang, Y. S., and Wang, J. (2019). Teachers' ratings of social skills and problem behaviors as concurrent predictors of students' bullying behavior. *Journal of applied developmental psychology*, 60, 119-126.
- Ergenekon, Y. (2012). *Sosyal yeterlikle ilişkili kavramlar ve sosyal yeterliğin bileşenleri Sosyal Yeterliklerin Geliştirilmesi: Sosyal Beceri Yetersizliği Gösteren Çocuklar İçin* (pp. 15-33). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Espelage, D.L., Holt, M.K., and Henkel, R.R. (2003). Examination of peer-group contextual effects on aggression during early adolescence. *Child Development*, 74, 205-220.
- Farmer, T. W. (2000). Misconceptions of peer rejection and problem behavior. *Remedial and Special Education*, 21 (4), 194-208.
- Günindi, Y. (2011). Bağımsız anaokullarına ve anasınıflarına devam eden çocukların sosyal becerilerinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 133-144.
- Gökler, R. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Gewertz, C. (2003). Hand in hand. *Education Week*, 23(1), 38-42.
- Green, V. A., Cillessen, A. H. N., Recheis, R., Patterson, M. M., and Hughes, J. M. (2008). Social problem-solving and strategy use in young children. *The Journal of Genetic Psychology*, 169(1), 92-112.

- Gültekin-Akduman, G. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23 (1), 121-137.
- Gouley, K.K.; Brotman, L.M.; Huang, K.Y.; and Shrouf, P.E. (2008). Construct validation of the social competence scale in preschool-age children. *Soc. Dev.* 17, 380–398.
- Hymel, S., and Swearer, S.M. (2015). Four decades of research on school bullying, *An introduction American Psychologist*, 70(4), 293–299.
- Haynie, D.L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A.D., Saylor, K. and Simons Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence*, 21, 29–49.
- Hodges, E.V.E., and Perry D. G. (1999). Personal and interpersonal antecedents and consequences of victimization by peers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (4), 677-685.
- Hosokawa, R.; and Katsura, T. (2017). Marital relationship, parenting practices, and social skills development in preschool children. *Child. Adolesc. Psychiatry Ment. Health.*, 11, 2.
- Huttunen, A., and Salmivalli, C. (1996). Friendship relations and bullying in school classes. *Psykologia*, 31, 433–439.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara:Nobel.
- Kartal, H. (2008). İlköğretim okullarında zorbalık yapanlar ve zorbalığa uğrayanlar, *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 3 (4), 712-730.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: okulu zorbalıktan arındırma programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3 (2), 207-227.
- Kirves, L. and Sajaniemi, N. (2012). Bullying in early educational settings. *Journal Early Child Development and Care*, 182, 383-400.
- Korkut, F. (2004). *Saldırganlık, Şiddet ve Zorbalık ve Önleme: Okul Temelli Önleyici Rehberlik Ve Psikolojik Danışma*. Ankara:Anı.
- Koçak, N. ve Tepeli, K. (2004). 4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal İlişkiler ve İşbirliği Davranışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi I. Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi, Kongre Kitabı, 2, 9-13.
- Ladd, G.W. (1999). Peer relationships and social competence during early and middle childhood. *Annual Review of Psychology*, 50, 333-359.
- Ladd, G.W., Kochenderfer Ladd, B. and Coleman, C.C. (1996). Friendship quality as a predictor of young children's early school adjustment. *Child Development*, 67, 1103-1118.
- McGinnis, E. and Goldstein, A.P. (2003). *Skillstreaming in early childhood: New strategies and perspectives for teaching prosocial skills. (Revised ed.)*. Champaign, IL: Research Press.
- Mynard, H. and Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peervictimization scale. *Aggressive Behavior*, 26(20), 169-178.

- Monks, C. (2000). The Nature of Bullying in Early Childhood. University of London, Unpublished doctoral dissertation, London.
- Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B. and Scheidt, P. (2001). Bullying Behaviors among US Youth: Prevalence and Association with Psychosocial Adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094-2100.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school*. Oxford, England: Blackwell.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4 (6), 196-200.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying. *Educational Leadership*, 12-17.
- Ömeroğlu, E., Büyüköztürk, Ş., Aydoğan, Y., Çakan, M., Çakmak, E.K., Özyürek, A., Gültekin Akduman, G., Günindi, Y., Kutlu, Ö., Çoban, A., Yurt, Ö., Koğar, H. ve Karayol, S. (2014). Okul öncesi sosyal beceri değerlendirme ölçeği öğretmen formunun geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik analizleri, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(8): 37-46.
- Özdemir, A.N., Gültekin Akduman, G. ve Gündüz, A. (2018). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Akran zorbalığına Maruz Kalma Düzeylerinin Çocukların Mizaç Tarzına Etkisinin İncelenmesi*, Adem Solak (Editör), Şiddet ve Sosyal Travmalar, Hegem Yayınları, Ankara, 541-555.
- Özyürek, A., ve Kurnaz, F.B. (2019). Zorba ve kurban çocuk davranışlarını değerlendirme formu: Güvenilirliği ve geçerliliği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 246-261.
- Özyürek, A., Yavuz, N.F. ve Begde, Z. (2014). Okul öncesi çocukların sosyal beceri ile çevresindeki yetişkin etkileşimleri arasındaki ilişki, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 115-134.
- Perren, S., and Alsaker, F. D. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(1), 45-57.
- Peker, A. ve Gültekin, M. (2014). Zorbalıkla başa çıkma stratejileri ve cinsiyetin sosyal beceri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 139-156.
- Pellegrini, A.D., Bartini, M. and Brooks, F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: Factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 91, 216-224.
- Pınarcık, Ö. (2017). 24-36 aylık çocukların okul zorbalığına yönelim düzeyleri, http://www.inesjournal.com/Makaleler/874597563_4-id-1485.pdf (Erişim Tarihi: 12.011.2020).
- Rodkin, P.C., Farmer, T.W., Pearl, R., and Van Acker, R. (2000). Heterogeneity of popular boys: Antisocial and prosocial configurations. *Developmental Psychology*, 36, 14-24.

- Rodkin, P.C. and Hodges, E.V. (2003). Bullies and victims in the peer ecology: four questions for psychologists and school professionals. *School Psychology Review*, 32(3): 384-400.
- Salmivalli, C. (2002). Is there an age decline in victimization by peers at school?. *Educational Research*, 44: 269-278.
- Schwartz, D. (2000). Subtype of victims and aggressors in children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 181-192.
- Szewczyk- Sokolowski, M., Bost, K.K., and Wainwright, A. B. (2005). Attachment, temperament and preschool children's peer acceptance. *Social Development*, 14 (3), 379-397.
- Seven, S. (2006). *Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeyleri ile Bağlanma Durumları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Smith, P. K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., and Slee, P. (Eds.). 1999. *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. London & New York: Routledge.
- Uysal, H. (2011). *Okul Öncesi Dönemde Görülen Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Ankara.
- Williams, K., Chambers, M., Logan, S. and Robinson, D. (1996). Association Of Common Health Symptoms With Bullying In Primary School Children, *BMJ*, 313, 17-19.
- Vervoot, M.H., Scholte, R.H. and Overbeck G. (2010). Bullying and victimization among adolescents: The role of ethnicity and ethnic composition of school class. *Journal of Youth Adolescence*, 39 (1), 1-11.
- Vlachou, M., Botsoglou, K., and Andreou, E. (2016). Early bullying behaviour in preschool children. *Hellenic Journal of Research in Education*, 5(1), 17-45.
- Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K., and Didaskalou, E. (2011). Bully/victim problems among preschool children: A review of current research evidence. *Educational Psychology Review*, 23(3), 329-358.
- Yang, Y., Li, H., Zhang, Y., Tein, J.Y. and Liu, X. (2008). Age and gender differences in behavioral problems in chinese children: parent and teacher reports. *Asian Journal of Psychiatry*, 1(2), 42-46.
- Ybarra, M. L., Espelage, D. L., and Mitchell, K. J. (2014). Differentiating youth who are bullied from other victims of peer-aggression: The importance of differential power and repetition. *Journal of Adolescent Health*, 55(2), 293-300.
- Yörük, M. (2016). *3-6 yaş çocuklarının zorbalık davranışları ve zorbalığa maruz kalma durumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

İSTATİSTİKLER IŞIĞINDA YAŞLI BAKIM HİZMETLERİ ALANINDA ÜLKEMİZDE UYGULANAN POLİTİKALAR

Zeynep Müjde SAKAR¹

Öz

Bu çalışma ile ülkemizde gerçekleştirilen yaşlı bakımıyla ilgili gelişmeler ele alınmıştır. Yaşlı bakımının dönem içerisinde geçirdiği değişim vurgulanmaya çalışılmış ve çekirdek aile, köyden kente göç gibi olguların üzerinde durularak yaşlı bakımıyla ilişkilendirilmiştir.

Çalışmamızın öznesi olan “yaşlı bakımı” konusunda Cumhuriyetin ilk yıllarında çalışmalar yeterli ölçüde değildir. Yaşlı bakımıyla ilgili çalışmalar genel manada yerel bir özellik taşıyordu. Bu dönemde genellikle belediyeler üzerinden yürütülmeye çalışılan sistem önemli ölçüde ihtiyacı karşılayamamıştır. İhtiyacı karşılama konusunda bir takım sıkıntıların çıkmasıyla bu alanda önemli çalışmalar yapıldı. Öyle ki 1960’larla birlikte hız kazanacak olan çalışmalar bugünün şekillenmesin de etkili olacaktır.

Özellikle 1961 Anayasası’nda sosyal devletten bahsedilmesi ve 1963’te Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü’nün kurulması bu yolda atılan önemli adımlar arasındadır. Ayrıca planlı kalkınma döneminin başlaması ve konumuzla ilgili bir takım çalışmaların üzerinde durulması gelişimin hızlanmasını sağlamıştır. Bütün bunların yanında 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’nun kabul edilmesiyle ciddi anlamda mesafe alınmıştır. Son dönemde yapılan evde bakım hizmeti çalışmaları, destekleyici bakım hizmeti ve yaşlı yaşam evi gibi uygulamalar en yaygın yaşlı bakım hizmeti olan kurumsal, yatılı ve uzun süreli bakım hizmeti olan huzurevleri ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerine ve sosyal yardımlar kapsamında sağlanan aynı ve nakdi destekler bu konuda ne kadar ilerlediğimizin bir kanıtı niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Yaşlı, Yaşlılık, Sosyal Devlet*

¹ Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-posta: zeynep.sakar@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6939-0009

SAKAR, Z.M.(2023). İstatistikler Işığında Yaşlı Bakım Hizmetleri Alanında Ülkemizde Uygulanan Politikalar. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(58), 179-203. DOI:10.21560/spcd.vi.1206746

POLICIES APPLIED IN OUR COUNTRY IN THE FIELD OF ELDERLY CARE SERVICES IN THE LIGHT OF STATISTICS

Abstract

In this study, the developments in elderly care in our country are discussed. The change in the elderly care during the period was tried to be emphasized and it was associated with the elderly care by emphasizing the nuclear family, migration from the village to the city.

Studies on “elderly care”, which is the subject of our study, were not sufficient in the first years of the Republic. Studies on elderly care were generally of a local character. In this period, the system, which was generally tried to be carried out through municipalities, could not meet the need to a great extent. With the emergence of some problems in meeting the needs, important studies were carried out in this field, so much so that the works that would gain momentum with the 1960s would also be effective in shaping today.

In particular, the mention of the social state in the 1961 Constitution and the establishment of the General Directorate of Social Services in 1963 are among the important steps taken in this direction. In addition, the beginning of the planned development period and the focus on some studies related to our subject have accelerated the development. In addition to all these, significant progress has been made with the adoption of the Social Services and Child Protection Agency Law No. 2828. Recent practices such as home care services, supportive care services and elderly living homes are proof of how far we have progressed in this regard.

Keywords: *Family, Elderly, Old Age, Social State*

GİRİŞ

Aile geçmişten günümüze toplumların çekirdeğini oluşturan en temel yapıdır. Bu yapının korunup nesiller boyunca geleceğe aktarılma arzusu her devlet için bir varlık sebebi olmuştur. Öyle ki toplumu oluşturan bu yapıda oluşabilecek bir çatlak devletlerin sarsılmasına hatta yıkılmasına kadar gidebilecek bir sürecin başlangıcı kabul edilebilir. Bu durumu çok iyi kavrayan ve tarih sahnesine çıktığı ilk günden bugüne kadar çeşitli unsurlarla etkileşim halinde olan Türk devletleri “aile” olgusunu çok iyi idrak ederek bu kuruma her dönemde hak ettiği değeri fazlasıyla göstermişlerdir.

Uzun bir zaman yolculuğu sonunda bugüne kavuşan aileye yakından bakmak ailede yaşanan değişim ve gelişimi daha net görmek açısı çalışmamıza ışık tutacaktır. Çünkü Türk ailesi Cumhuriyet öncesinde 3 temel unsur üzerine şekillenmiştir; tarih, gelenek ve inaçlar (Doğan, 2009: 264). Eski Türk toplumlarında aile hakkında Bamsı Beyrek hikayesinde kız ve erkek çocuklarının eşit olmaları dikkat çekerken Marko Polo'nun ailede büyüklere saygı konusuna değinmesi ve küçüklerin isteyerek ana babalarına hürmet göstermelerini vurgulaması bizim için önemli hususlardır (Erkul, 2002: 104). Bundan sonraki süreçte Türklerin Müslüman olması ve İslam'ın aileye verdiği öneme baktığımızda aslında benzer durumların varlığından söz etmemiz mümkündür. Öyle ki çocuklar, anne ve babalarına hürmet edip saygı göstermelilerdir. Günah olmayan isteklerini yerine getirmeliler, yanlarında olmadıkları zamanlarda ziyaretlerine gitmeliler ve ihtiyaçlarını karşılamalıdır (Yavaş, 1986: 348). Anlaşılabacağı üzere sevgi ve saygının her dönemde ön planda olduğu görülmektedir.

Aile içerisinde sevgi ve saygı unsurlarının bireyler arasında karşılıklı varlığını hissettirdiği bu temel yapıda her üyenin belirli bir rolü vardır. Öyle ki ailenin toplumsal rol dağılımı siyasal örgütlenmenin rol dağılımında etkili olmuştur. “Devlet baba” anlayışı bunun bir sonucudur. Ailede babanın bütün fertleri koruyan ve kollayan otoriter yapısı Türk devletlerinde halkını kucaklayan bir siyasal anlayışın büyük ölçüde ortaya çıktığı nokta kabul edilmiştir. Bu bağlamda geçmişten günümüze Türk devletlerinin ihtiyaç sahiplerinin yanında olma anlayışı karakteristik bir özellik haline gelmiştir.

Cumhuriyet Öncesi Sosyal Hizmetler ve Yaşlı Bakımı

“Sosyal hizmet” Türk devletlerinde ilk dönemlerden itibaren var olmuş önemli bir kavramdır. Yukarıda da belirtildiği gibi “devlet baba” anlayışı bu hizmetin verilmesinde ana rol oynamaktadır. Bunun yanında İslam dini de sosyal hizmetler konusuna değer vermektedir. Öyle ki bu konuda bağlayıcı hükümlerin varlığı bunu bize ispat etmektedir. İlerleyen dönemlerde ise git gide kurumsal bir kimliğe bürünecek olan sosyal hizmetlere birçok kurum eklense de özellikle “Darülaceze” den yola çıkılarak dönemin politikaları değerlendirilecektir.

Bilge Kağan'ın “Tanrı lütfettiği için (ve ben de) kutlu ve bahth olduğum için ölmek üzere olan milleti diriltip doyurdum. Çıplak milleti giyimli kıldım; yoksul milleti zengin kıldım” (Alyılmaz, 2002: 760) sözleri devlet ve milletin iç içe geçtiğinin, sosyal hizmet konusunda adımlar atıldığının kanıtı niteliğindedir. Bundan sonraki süreçte yaşanan İslam'ın fakirlere zekat verilmesini emretmesi, Selçuklular devrinde çeşitli vakfiyelerin kurulması, bu konuda ne kadar hassas olunduğunun birer ispatıdır. Bütün bu gelişmeler gösteriyor ki bazı çevrelerce kabul edilen sosyal hizmetlerin Avrupada kurulan hayır cemiyetleri neticesinde görüldüğü tezi böylece ortadan kaldırılmıştır (Türkmen, 1987: 1).

Toplumunu sağlıklı bir şekilde yetiştirmek, kültürel yönden geliştirmek ve bireyler arasında uyumu sağlamak için öğrenci, fakir ve kimsesizlere yardımın önemini bilen İslam ve Osmanlı ileri gelenleri birçok hayır kurumu kurdular (Kazıcı, 2014: 44). Bu kurumlardan biri de hiç şüphesiz ki imaretlerdir. Fakirlere ve medrese talebelerine sıcak yemek dağıtmak amacıyla kurulmuş (Ertuğ, 2000). bu yapıya kısaca “aşevi” demek yerinde olacaktır. Yine İslam dünyasında klasik hastanelerin genel adı olan “bimaristan” la uzun yıllar boyunca farklı coğrafyalarda farklı isimlerle karşılaşıldı. Osmanlı Devleti'nde XVI ve XVII. yüzyıllarda çeşitli çevrelerin ihtiyaçlarını karşılamak için bimaristan, bimarhane, tumarhane, şifahane veya darüşşifa denilen sağlık alanına ilişkin kurumlar hayata geçirildi (Terzioğlu, 1992).

II. Abdülhamid, devletin gerçekleştirdiği sosyal refah programlarının ve bunun getirdiği kurumsallaşmanın öncüsü konumundadır. Bu sistemli çalışmaya yakından bakılacak olunursa II. Abdülhamid Avrupada görülen yararlı çalışmaları geleneksel yollarla getirmeyi amaçladı. Bunun içindir ki modern,

kurumsallaşmış sosyal refah uygulamalarını kendi hazinesinden destekleyerek modern ve gelenekseli bir noktada birleştirdi (Akyol, 2013: 36). Hamidiye Etfal Hastanesi ve Darülaceze bu dönem hayır kurumlarının başlarında gelmekteydi.

Yaşlı ve ihtiyaç sahiplerine hizmet ederek Osmanlıdan Cumhuriyete büyük bir kazanımın öncüsü olan Darülaceze'ye çalışmamızın bu kısmında biraz yakından bakalım. İlk defa devlet tarafından planlanarak açılan bir kurum olma özelliği taşıyan Darülaceze'nin amacı “*İstanbul da doğmuş ve yerleşmiş olup ta malul, iş göremez durumda olan geçinmesini temin edecek miktarda mala malik olmamakla beraber kazanabilme imkânlarından da aciz olduğu halde İstanbul da veya taşrada kanunen kendisine bakacak kudrette ve mükellefiyette bulunmayanlar ve sokakta bulunmuş olanlara hizmet etmektir.*” (Akyol, 2013: 41) şeklinde nizamnamesinde yer almaktadır. Bunun yanında kurumun bazı gelir kaynakları da şu şekilde belirlenmiş:

“*Belediye dairelerince vezinleri noksan olduğu için zabtedilmiş ekmeklerin bedeli,

*Tiyatro biletlerine eklenecek 20şer ve 40'ar paralık Darülaceze pullarının satılmasından elde edilen gelir,

*Belli bir yer gösterilmeyerek fukaraya vasiyet edilen akçeler,

*Verilecek maden işletmesi imtiyazlarında ve sair teşebbüsler imtiyazlarında münasip suretlerle –mesela Darülaceze pulu ile- alınacak paralar.” (Türkmen 1987: 88). Böylesine ince ayrıntıların düşünülerek hazırlığı yapılan müessese Türkiye Büyük Millet Meclisi döneminde doğrudan hükümete bağlandı. Cumhuriyetin ilanından bir süre sonra da Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'ne geçti. 15.10.1924 tarih ve 970 sayılı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile de Darülaceze Müessesesi İstanbul Belediyesi'nin himayesine girdi. 1998 yılında Danıştay, 1916 tarihli Darülaceze Nizamnamesi yürürlükte olmasına rağmen 1924 yılında idari tasarrufla Müessesesi'nin Belediye'ye bağlı olmasının hukuka uygun olmadığına karar kıldı ve bu tarihten sonra Darülaceze tekrar doğrudan İçişleri Bakanlığına verildi (Güngör, 2009: 161).² Görüldüğü gibi

² Darülaceze, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak hizmet vermekte olan, özel kuruluşlar statüsünde bir yapıdır.

sağlam temeller üzerine oturtulmaya çalışılan ve zamanın ötesine geçmeyi başaran Darülaceze bugünde ilk günkü heyecanla misafirlerini ağırlamaktadır.

Yaşlı Bakım Hizmetlerine Olan İhtiyaç

Dünya Sağlık Örgütü ilk defa 1963 yılında kronolojik yaşla ilgili bir sınırlandırma yaptı. Belirlenen aralıklara göre 45-49 yaş arası orta yaş, 60-74 yaş arası yaşlılık, 75-84 yaş arası ihtiyarlık, 90 yaş ve üzeri ise ileri ihtiyarlık olarak sınıflandırdı. Günümüzde ise 18-65 yaş aralığını genç kabul edip, 65-74 yaş aralığını genç yaşlı, 74-84 aralığını yaşlı, 85 ve üzeri yaştakileri ise çok yaşlı olarak belirledi (Altunay, Özkul, 2022). Geçmişin geleceğe bir emaneti olarak gördüğümüz yaşlılarımız toplumsal yaşamın vazgeçilmez değerleridir. Bu değerler özellikle İslam dini ve Türk kültürüyle yoğrularak yüzyıllarca varlığını devam ettirdi. Sanayi devriminin gerçekleşmesi ve dünyada yeni bir ekonomik modelin ortaya çıkması insan hayatında bir takım değişimi beraberinde getirdi. Öyle ki ekonomik kazancın toplumda dengesiz dağılması ve büyük şehirlerin kurulmasıyla insanların birbirlerinden uzaklaşması, doğurganlık oranının düşerek insan ömrünün uzaması bir takım yeni durumları da hayatımıza kattı. Bu durumların geleneksel Türk aile sistemine de bir yansıması olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle köyden kente göç, istihdam koşullarındaki değişimler gibi diğer faktörler de bu süreçte önem arz etmektedir. Yine bu doğrultuda araya giren mesafelerin aile içerisinde geçmişte kurulan bağların zayıflamasını tetikledi. Böylece yaşlı bakımında bir takım yeni uygulamaların hayatımıza girmesine neden oldu. Bu bağlamda aşağıda verilen tabloda gösterilen yaşlı nüfusuyla ilgili oranlar bu konunun ne kadar hassas ve üzerinde düşünülmesi gerektiğini özetlemektedir.

Tablo 1: Yaş Gruplarına Göre Türkiye’de Nüfusun Dağılımı (Selek, Balta, 2020: 76)

Yaş Grupları (Yüzde)						
Yıl	Toplam Nüfus	0-14	15-64	65+	Ortanca Yaş	Yaşlı Bağımlılık Oranı
1935	16.158.385	41,4	54,7	3,9	21,2	7,14
1940	17.820.950	42,1	54,3	3,5	19,6	6,51
1945	18.790.174	39,5	57,1	3,3	20,0	5,85
1950	20.947.188	38,3	58,4	3,3	20,1	5,66
1955	24.064.763	39,3	57,3	3,4	20,4	5,99
1960	27.754.820	41,2	55,2	3,5	20,3	6,40
1965	31.391.421	41,9	54,1	4,0	19,3	7,33
1970	35.605.176	41,8	53,8	4,4	19,0	8,17
1975	40.347.719	40,6	54,8	4,6	19,5	8,39
1980	44.736.957	39,1	56,1	4,7	19,9	8,45
1985	50.664.458	37,6	58,2	4,2	20,9	7,22
1990	56.473.035	35,0	60,7	4,3	22,2	7,06
2000	67.803.927	29,8	64,5	5,7	24,8	8,83
2010	73.722.988	25,6	67,1	7,2	29,2	9,57
2015	78.741.053	24	67,8	8,2	31	12,2
2016	79.814.871	23,7	68,0	8,3	31,4	12,3
2017	80.810.525	23,6	67,9	8,5	31,7	12,6
2018	81.867.223	23,5	67,8	8,7	32,0	12,9
2019	83.154.997	23,1	67,8	9,1	32,4	13,4
2023	86.907.367	22,6	67,2	10,2	33,5	15,2
2040	100.331.233	19,3	64,4	16,3	38,5	19,6
2050	104.749.423	17,8	62,0	20,2	40,5	25,3
2060	107.095.998	16,9	60,4	22,6	42,3	37,5
2080	107.100.904	15,7	58,7	25,6	45,0	43,6

Tabloda 1935 yılından başlayarak önce günümüze kadar ve sonra da projeksiyonlar da ekleyerek 2080 yılına kadar Türkiye nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı verildi. Ayrıca yaşlanmanın en önemli göstergesi kabul edilen ortanca yaş ve yaşlı bağımlılık oranları bu tabloda mevcuttur. Bu tablo göz önüne alındığında açıkça görülmektedir ki 1935 yılından başlayarak 2080 yılına kadar dalgalanmalar olsa da ortanca yaş ve yaşlı bağımlılık oranı sürekli

olarak artma yönünde bir ivmeye sahiptir. Buna bağlı olarak Türkiye nüfusunun 0-14 yaş grubu 2080 yılına kadar kademeli olarak azalmaktadır. Başka bir deyişle nüfus projeksiyonları 0-14 yaş grubundaki azalış ve yaşlı grubundaki artışın çok hızlı olacağına işaret etmektedir. Günümüze yakın tarihler incelendiğinde 2019 yılı için 83.154.997 olarak kaydedilen Türkiye nüfusunun %23,1'i 0-14 yaş grubuna, yüzde 67,8'i çalışma dönemindeki gruba ve %9,1'i 65 yaş üstü gruba aittir. 2023 yılında ise nüfustaki artışın çocuk yaş grubu ve orta yaş grubu yüzdesini düşürdüğü buna karşılık 65 yaş üstü yüzdeyi arttırdığı açıktır. 2040 yılında Türkiye nüfusu içerisinde her 6 kişiden 1'i 2080 yılında ise her 4 kişiden 1'i 65 yaş ve üstü yaş grubuna dahil olacaktır.

Nüfus tablolarında yüzdelik halde yaş grupları dağılımının analizine ek olarak bakılacak en önemli göstergelerden biride ortanca yaştır. Ortanca yaş bir nüfusta yaşlar küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortada bulunan yaştır. Başka bir deyişle 2023 yılında Türkiye nüfusunun yarısı 33,5 yaşının altında diğer yarısı ise bu yaşın üstünde bulunacaktır. Aynı yorum 2080 yılı için yapılırsa ortanca yaş olan 45 yaş sınırına göre Türkiye nüfusunun yaşlandığı açık bir şekilde görülmektedir. Yani orta yaşın sayısal olarak artması o ülkenin yaşlı bir nüfusa sahip olduğunu belirtir.

1923-1960 Yılları Arası Yaşlı Bakım Hizmetleri

Önceki başlıklarda da değindiğimiz üzere Türk kültürü ve İslam dini çocuklar ve yaşlılar konusunda hassasiyet göstermekteydi. Toplumun geleceği ve hafızasını oluşturan bu iki grup aslında toplum olma bilincinin de en önemli değerleriydi. Cumhuriyetle birlikte bu değerleri koruma noktasında bir takım önlemler alındı ve politikalar üretildi. Daha sonra bu politikalar gelişerek kurumsal bir kimlik kazandı. Şimdi tarihsel süreçte bu kurumsallaşmanın nasıl şekillendiğini göreceğiz.

1921 Anayasası Kurtuluş Savaşı sürecine denk geldiği için kısa ve genel bir anayasa olma özelliği taşımaktadır. Burada temel beklenti toplumun kurtuluşu olduğu için yaşlı haklarına yer verilmemiştir. Daha sonra yürürlüğe giren 1924 Anayasası'nda da tıpkı 1921 Anayasası'nda olduğu gibi yaşlılara yönelik özel olarak hazırlanmış bir madde bulunmamaktadır.

1930 yılına geldiğimizde ise 1580 sayılı kanun ile belediyelere bakıma muhtaç kişilerin korunması konusunda aşağıda belirtilen maddeye istinaden bir takım sorumluluklar verildi.

Madde 15 - Belediyelerin kanunlar ve nizamnamelerle muayyen hukuku, buna mukabil beldenin ve belde halkının sıhhat, selâmet ve refahını temin, intizamını halelden vikaye maksadile yapacağı vazifeleri vardır.

Bu vazifeler aşağıda yazılanlarla, ayrıca kanun ve nizamname ve talimatnamelerle muayyen hususlardır:

45 - Yetimhane, acezehane, doğum ve emzirme ve mecburi olarak meccanî doğum evleri tesisat ve teşkilâtı ve mahalleri Sıhhat Vekâletince tayin ve tasdik edilmek şartile tımarhane, fennî tebhirhane ve tathir istasyonları vücude getirmek ve işletmek;

48 - Yersiz, yurtsız olanlara iş bulmak, bunlardan garip olup çalışamayanları memleketine göndermek, kimsesiz kadın ve çocukları korumak;

69 - Fakirler için yatı evleri yapmak ve idare etmek (Resmi Gazete, 1930: 8822, 8824-8825) gibi konumuzla ilgili hükümlerden burada bahsedildi.

Sosyal hizmetlerin yürütülmesinde belediyeler gibi gönüllü kuruluşlarda rol almışlardır. Bursa Darülaceze'ye Yardım Derneği gibi. Öyle ki bu derneğin genel menfaatlere yarar derneklerden sayılması; Danıştay'ın 24/09/1945 tarihli ve 45-133-106 sayılı kararı üzerine 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun 37. maddesine dayanılarak Bakanlar Kurulunca 12/11/1945 tarihinde kararlaştırılmıştır.³

1949 yılına kadar himayeye muhtaç çocuk ve yaşlılara Darülaceze ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti hizmet vermekteydiler. Ancak bu kuruluşların yetersiz olduğu görüldü ve 5387 sayılı "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" çıkarıldı. Böylece devletin de bu konuda daha aktif rol alması gerektiği bu işin sadece gönüllü kuruluşlar vs. ile olmayacağı anlaşıldı (Türkmen, 1987: 151).

1961-1982 Yılları Arası Yaşlı Bakım Hizmetleri

Bir önceki başlıkta değindiğimiz 1921 ve 1924 Anayasalarında olduğu gibi 1961 Anayasası'nda da yaşlılara özel direk ifadeler yer almamaktadır. Bunun yanında 1961 Anayasası'nda ilk kez açık bir şekilde sosyal devletten bahsedilmiştir. Bu bağlamda 2. maddede yer alan ifade "MADDE 2.- Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir("anayasa.gov.tr", 2022)". şeklindedir. Ayrıca Anayasa da yer alan "MADDE 35.- Aile Türk toplumunun

³ BCA, 30.18.1.2.109.67.4

temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar(“anayasa.gov.tr”, 2022).” hükmü ile de sosyal görevlerden bahsedildiğini söyleyebiliriz.

Anayasa da yer alan yukarıda ki ifadelerin yanında 1959 yılında kurulmuş olan Sosyal Hizmetler Enstitüsüne bağlı Sosyal Hizmetler Akademisi ilk mezunlarını 1965 yılında verdi. Bu gelişmelerin yanında diğer bir önemli adım da 1963 yılında Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğünün kurulmuş olmasıdır (Taşgın, Özel, 2011: 180). Müdürlük, *her türlü sosyal yardım ve sosyal güvenlik hizmetlerini düzenlemek, korumaya muhtaç çocuklarla sakatlar ve ihtiyarların bakım, yetiştirilme ve rehabilitasyonunu ve çalışma gücünden yoksun fakir kimselerin sosyal güvenliğini sağlamak ve Sosyal Hizmetler Enstitüsünün idari ve bilimsel işlerini kovalama ve denetimini yapmakla görevlidir* (Resmi Gazete, 1963: 1). Bütün bu gelişmeler gösteriyor ki planlama ve alt yapı konusunda çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu çalışmaların yanında hayır kurumlarının da aktif rol aldığını görüyoruz. Bu bağlamda merkezi Konya’da bulunan “Cemiyeti Hayriye” Derneği’nin genel menfaatlere yarar derneklerden sayılması Bakanlar Kurulunca 27/09/1962 tarihinde kararlaştırılmıştır.⁴ Bahsi geçen dernek Konya Meram’da beş yüz yataklı darülacezenin 18 Ağustos 1962 Cumartesi günü saat 18.30’da temelini atmıştır.⁵

Bütün bu olumlu adımların yanında bir takım aksaklıkların da var olduğu görülmektedir. Birinci Beş Yıl Kalkınma Planı 1963 Yılı Programında “Sosyal Hizmetlerin ve fonların işbirliği halinde yürütülmesi için Sosyal Hizmetler Kurumu kurulması yolunda gerekli çalışmalar yapılacaktır.” ifadesi yer almaktadır. 1964 Yılı Programı’nda ise “Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca hazırlanmış bulunan “Sosyal Hizmetler Akademisi Kanun Tasarısı”, “Sosyal Hizmetler Kurumu Kanun Tasarısı” Bakanlıklarca incelenecektir.” şeklinde bir açıklama bulunmaktadır. 1965 Yılı Programına geldiğimizde ise “Sosyal Hizmetlerin ve fonların tek elden yürütülmesini ve etkisinin arttırılmasını sağlayacak Sosyal Hizmetler Kurumunun kurulması gecikmektedir. Bu kanun ile ilgili tasarının da henüz tamamlanmamış bulunması faaliyetlerin sınırlı kalmasına sebep olmaktadır.”⁶ özeleştirisi aslında konunun tam ve net bir özeti

⁴ BCA, 30.18.1.2.166.45.15

⁵ BCA, 30.1.0.0.22.126.4

⁶ BCA, 30.1.0.0.51.308.1

niteliğindedir. Yıllar birbirini takip etse de ilerleme konusunun ağır aksak kalması yapılan diğer çalışmalarında amacına ulaşmasını yavaşlatmıştır.

Çalışmamızın bu kısmında 1961 Anayasası sonrası geçtiğimiz ve sosyal hizmetler konusunda konumuza ışık tutacak “Planlı Kalkınma” dönemlerini inceleyeceğiz:

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına baktığımız zaman sosyal hizmetler konusunda şu bilgilere ulaşıyoruz:

***Ana İlkeler ve Metot:** Sosyal hizmetler, çeşitli çevrelerde ortaya çıkan sosyal düzensizlik ve bozuklukların giderilmesini amaç eden bir kurumdur. Bu amacı gerçekleştirmek için de devletin ve onunla işbirliği yapacak olan çeşitli gönüllü kuruluşların çalışmalarına ihtiyacı vardır.

***Durum:** Sosyal hizmet çalışmaları bu konuda yetişmiş eleman sayısının yetersizliği sebebiyle çeşitli gönüllü kuruluşlarla ve ayrıca kamu kuruluşları tarafından dağınık ve programsız olarak yürütülmek zorunda kalmıştır.

***Hedefler:** Bu anlatılan durumlar bağlamında toplumsal ve hatta kişisel refahın ve sağduyunun sağlanabilmesi için yaşlı bakımı, engelli ve mahkumiyet sonrası durumda olan vatandaşların işe uyum çalışmaları, eğitim ve maddi durumu uygun olmayan mahallelerde ortaya çıkan olayların çözülmesi çalışmaları, nüfus plânlaması uygulanmasına yardım ele alınacaktır.

Korunmaya muhtaç çocukların bakımı ve yetiştirilmeleri, çocuk suçluluğunun önlenmesi, çocuk emeğinin kötüye kullanılmasının önlenmesi, çocuk refahının sağlanması gibi hususlar amaç alınacaktır.

***Yatırımlar:** Bu amacı gerçekleştirmek üzere yapılacak yatırımlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

***Tedbirler:** a. İl seviyesinde “Koordinasyon Kurulları” kurulması kararı alınmıştır. Bu kararın alınmasındaki temel sebep sosyal hizmetlerin kurulma esası itibarıyla gönüllü kuruluşlar ile yürütülecek bir hizmet olduğu için bu kuruluşların birbirleri ile ve kamu otoriteleriyle işbirliğini sağlamaktır. Bu alanlarda gönüllü yatırımların mümkün mertebe arttırılması, çalışılan ortakların da yerli kaynakları kullanacak hale getirmeleri için gerekli tedbirler alınacaktır. Kamu kaynakları öncelikle gönüllü tasarrufları harekete geçirmekte başarı gösterenlere verilecektir.

- b. Sosyal hizmetlerin konusu kapsamında olan fonların ve hizmetlerin işbirliği içinde tek elden yürütülmesi için “Sosyal Hizmetler Kurumu” kurulacaktır.
- c. Sosyal hizmetler alanında yetişmiş personel olmadığından, personel yetiştirilmesine önem verilecek ve kurulmuş bulunan Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu geliştirilecektir.
- d. Memur ve işçi dışında kalan yurttaşlar için sosyal sigorta kurulması ile ilgili olanaklar araştırılacaktır.
- e. Cezaevlerinden tahliye edilenlerin işsiz kalarak tekrar suç işlemelerine engel olmak amacıyla bu durumda olan kişilere iş sağlamak için patronaj teşkilâtının kurulması konusunda gerekli tedbirler alınacaktır (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963: 427, 428).

Tablo 2. Yatırımlar (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963: 428)

Yatırım Giderleri	1963	1964	1965	1966	1967	Toplam
BİNALAR						
Korunmaya Muhtaç Çocuklar	1600	1000	700	1700	3000	8000
Yaşlılara Bakım Evleri	1400	700	700	1400	1400	5600
Rehabilitasyon Merkezleri	800	1000	1200	1500	1500	6000
Ara Toplam	3800	2700	2600	4600	5900	19600
DONATIM VE GEREÇ						
Korunmaya Muhtaç Çocuklar	700	500	300	800	1500	3800
Yaşlılara Bakım Evleri	600	300	300	600	600	2400
Rehabilitasyon Merkezleri	500	700	800	1000	1000	4000
Ara Toplam	1800	1500	1400	2400	3100	10200
TOPLAM YATIRIM GİDERLERİ	5600	4200	4000	7000	9000	29800

(Bin TL)

1963-1967 yılları arasında yatırım giderlerinin yer aldığı tablo 2'ye bakacak olursak bu giderlerin büyük çoğunluğunun bina yapımı için ayrıldığını görmekteyiz. 1964 ve 1965 yıllarında yatırım giderlerinin binalar ve donatım-gereç harcamalarına ayrılan payı diğer yıllar göz önüne alındığında daha düşük olduğu fark edilmiştir. Bununla beraber tabloda verilen tüm yıllar için açıkça görülüyor ki bina gideri için ayrılan pay her zaman donatım ve gereç için ayrılan paydan daha fazla olmuştur. Diğer taraftan yaşlı bakım evlerinin donatım ve gereçlerinin tamamlanabilmesi için ayrılan bütçenin hemen hemen iki buçuk katınının yaşlı bakım evleri binalarına harcanmak üzere ayrıldığını da görmekteyiz.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı incelendiğinde, yaşlıların bakımı ile ilgili olarak yapılan çalışmalar belediyelerin, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının görev alanına girdiğini görmekteyiz. 1960 yılı sonuçlarına göre 65'ten yukarı yaşta olan 928.723 kişi bakıma muhtaç olanlarla, diğer çalışamayacaklara 12 belediyenin açtığı güçsüzler yurtları ve Sağlık Bakanlığının bir tane 200 kişi kapasiteli ihtiyarlık Bakım Yurdu hizmet sağlamakta ve bu hizmet barındırmadan öteye geçememektedir (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968: 231, 232). Verilen bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere yaşlılara bakım konusunda hala çözmemiz gereken bir takım problemler bulunmaktadır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının konumuzla ilgili bölümü şu şekildedir; "toplumsal güvenlik sisteminin yaygınlaştırılmasının yanı sıra, yaşlı, kimsesizler, korunmaya muhtaç çocuklar, toplumsal sorunları olan gençler, engelli gruplara sosyal hizmet ve sosyal yardımların götürülmesi, bu amaçla huzurevi, kreş, rehabilitasyon ve diğer toplumsal hizmet tesislerinin kurulması ve geliştirilmesi, bu hizmetleri tek elde toplayacak bir sosyal hizmetler kurumunun kurulmasıyla sağlanacaktır(Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979: 282, 283)." Açıklanan her kalkınma planında çok doğru tespitlerin yapılmaktadır. Ancak planlanan çalışmaların hayata geçirilmesi konusunda bir takım aksaklıkların yaşandığı görülmektedir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planına baktığımız zaman çalışmamızla ilgili aşığıdaki kararların alındığını görmekteyiz. Sosyal hizmet programlarının ihtiyacı karşılayabilmesi, huzurevi sayılarının arttırılarak var olan kurumlardaki kalitenin iyileştirilmesi amaçlanmıştır.

649. Sosyal hizmet programları korunmaya, bakım veya yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat, yaşlı ve diğer kişilerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenerek yaygınlaştırılacaktır.

652. Sosyal hizmet programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk, muhtaç sakat ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınacaktır.

656. Muhtaç ve yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak ve bakmak, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan huzurevlerinin gittikçe artan ihtiyaçlar karşısında sayıca ve nitelikleri itibariyle yeterli seviyeye çıkarılmasına çalışılacaktır.

667. Hızla artan ihtiyaç karşısında kreş, gündüz bakımevi, huzurevi ve benzeri sosyal tesislerin açılmasına özel sektör teşvik edilecektir (Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985: 155,156).

1982 Sonrası Yaşlı Bakım Hizmetleri

1982 yılında ülkemizde kabul edilen ve halen yürürlükte olan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 61. maddesinde yer alan “Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malül ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur, Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur(“mevzuat.gov.tr”, 2022).” ifadeler sosyal hizmet açısından ihtiyacı olanlara yönelik hükümleri açıklamaktadır. Bu durum Anayasanın 2. maddesinde ifade edilen sosyal devlet anlayışının bir sonucudur. Bu bağlamda kabul edilen 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu da sosyal devlet anlayışının tamamlayıcı bir özelliğini taşımaktadır. Kanunla birlikte “korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları ile faaliyet ve gelirlerine ait esas ve usulleri (Resmi Gazete, 1983: 6)” belirlenmiştir. Ayrıca kanunun 3. Maddesinde muhtaç yaşlı “sosyal veya ekonomik yönden yoksunluk içinde olup korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç statüsündeki kişi(Resmi Gazete, 1983: 7)” şeklinde tanımlanmıştır. Huzurevleri ise “muhtaç yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak ve bakmak, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşu (Resmi Gazete, 1983:7)” olarak ifade edilmiştir.

Bu dönemde yapılan diğer önemli bir çalışma ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'dur. Kanunla muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler almak hedeflenmiştir. Bu hedeflerin yerine getirilebilmesi için Başbakanlığa bağlı ve T.C. Merkez Bankası nezdinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmuştur. Kurulan fonda toplanan kaynağın ülke çapında ihtiyaç sahibi vatandaşlara ulaştırılabilmesi için her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kurulması planlanmıştır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının gelirleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan aktarılacak meblağdan, Mahalli İdare bütçelerinden % 2 oranında ayrılacak paydan (Köyler hariç), fitre, zekât, kurban derileri ve bağırsak yardımlarından, işletme ve iştiraklerden elde edilecek gelirlerden ve diğer gelirlerden oluşmaktadır (*Resmi Gazete, 1986: 1-3*).

Yukarıda anlatılan gelişmeleri tamamlayıcı bir nitelik taşıyan ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 9'uncu maddesinin (g) fıkrası ile 34 ve 35 inci maddeleri gereğince düzenlenen "Kamu Kurum ve Kuruluşları Bünyesinde Açılacak Huzurevlerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik" konumuzun anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki yönetmelik ile huzurevi açma işlemleri, personelin nitelik, nicelik ve sorumlulukları, fiziki özellikleri ve kuruluş bölümleri ile hizmet ve işleyiş hakkında kuralları belirlenmiştir.

Adı geçen yönetmeliğin 9. maddesinden yola çıkarak huzurevinde sorumlu müdür, sosyal çalışmacı, psikolog, tabib, fizyoterapist, diyetisyen, hemşire, yaşlı bakıcı ve diğer personel çalıştırıldığını görmekteyiz. Bunun yanında 17. madde de yaşlı kabulüyle ilgili istenen belgeler şöyle sıralanmaktadır: dilekçe, nüfus cüzdanı örneği, Sağlık raporu (Yaşlının bulaşıcı ve sürekli tıbbi bakım isteyen bir hastalığı bulunmadığını, ruhsal dengesinin yerinde olduğunu, alkolik ve uyuşturucu madde bağlantısı olmadığını kanıtlayıcı raporları kapsar.) ve sosyal inceleme raporu şeklindedir. 18. madde de ise kuruluşlarda ücret alınması halinde yaşlı başına alınacak bakım ücreti kamu kurum ve kuruluşunun ilgili birimlerince her mali yılbaşında belirlenir. Belirlenen tavan ücret miktarı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne bağlı huzurevleri için belirlenen en yüksek aylık bakım ücretini aşamaz. Yaşlıların beslenmelerini içeren 19. madde de huzurevlerinde bulunan yaşlılara sabah kahvaltısı ile öğlen ve akşam yemeklerinin verilmesinden bahsedilmektedir. Yaşlıların gıda ve beslenme rasyonları,

sağlıklı yaşlıların ihtiyaçlarını karşılayabilecek günlük kalori ve besin istihkakları hakkında teklifleri kapsayan “Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Huzurevlerinde uygulanan gıda rasyonu”nda belirtilen esaslardan yararlanılarak düzenleneceği bildirilmektedir (*Resmi Gazete, 1987: 3,7*). Bahsi geçen bütün bu çalışmalar göz önünde bulundurularak tablo 3’te yer alan verileri yorumlamak konumuzun anlaşılması bakımından yol gösterici olacaktır.

Tablo 3. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Çalışmalarına İlişkin Seçilmiş Veriler (Türkiye İstatistik Yıllığı, 1990: 175)

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Teşkilat								
İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü	15	35	46	48	54	66	70	72
Çocuk Yuvası	31	43	47	48	57	62	63	64
Yetiştirme Yurdu	80	81	82	83	84	85	85	89
Huzurevi	12	12	17	22	23	24	25	32
Kreş ve Gündüz Bakımevi	30	28	28	24	26	27	27	27
Rehabilitasyon Merkezi	3	5	3	3	3	3	3	3
Hizmet Götürülen Kişi Sayısı								
Korunmaya Muhtaç Çocuklar (çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları, koruyucu aileler)	16.238	16.452	17.595	18758	18.710	19.203	18.252	18.504
Yaşlılar	1590	1590	2261	3051	3161	3211	3331	4076
Özürlüler	498	1000	77	108	100	94	367	421
Kreş Çocukları	3300	3410	3795	3660	3563	3623	2210	2695
Gelir (*000 000 TL)*								
Hazine Yardımı	-	8731	10111	11465	11472	22055	39634	100707
Katma Bütçe Geliri	-	2576	5000	7500	10000	14000	20000	70000

*2828 Sayılı Kanun’la kurulan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’nün gelir kaynakları, katma bütçe esasında yeni kurallara bağlanmış bulunduğu ve kurum bu gelir kaynaklarını 1984 mali yılından başlayarak kullanmaya başladığı için 1983 yılı rakamlarına yer verilememiştir.

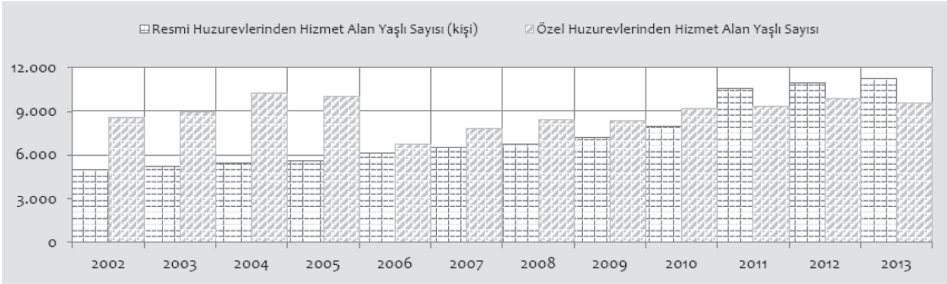
Yukarıdaki tablo incelendiğinde 1983 verileri ile başlayan bilgilere göre huzurevi sayısı 12 ve bu huzurevlerinde kalan yaşlı birey sayısı ise 1590 kişidir. 1984 huzurevi ve yaşlı sayısında değişiklik yaşanmamıştır. Ancak 1985 yılından başlayarak 1990 yılına kadar huzurevi sayısındaki artışa paralel olarak bu evlerde kalan yaşlı birey sayısında da artış gözlenmiştir. Hatta tek bir huzurevinde yaklaşık 133 yaşlı bireyin kaldığı yine bu tablo ayrıntılı incelendiğinde göze çarpmaktadır. Bu oran 1986 yılında huzurevi başına 138 birey ile en üst seviyeye çıkmış bu tarihten sonra tekrar ortalama seviyesine inmiştir. Diğer taraftan 1984-1985 yılları arasında huzurevi artış yüzdesinin yaklaşık %50 ile en yüksek seviyesine çıktığı söylenebilir. 1986-1989 yılları arasında huzurevi sayısında bariz bir artış da gözlenmemiştir.

2000’li yıllara geldiğimizde yaşlı bakımıyla ilgili birçok yeni uygulamanın hayata geçtiğini görüyoruz. Bu uygulamaların başında yaşlı bireyler için ilk kez evde bakım hizmeti verilmesi gelmektedir. Bunun yanında destekleyici bakım hizmeti de yine bu dönemde hayata geçirilen bir başka yeniliktir. 2012 yılında “Yaşlı Yaşam Evi” projesi hayatımıza girmiştir. Bütün bunların yanında toplumsal alanların iyileştirilerek onlar adına hayatın kolaylaştırılması hedeflenmiştir. Ayrıca yaşlı bakım programları açılarak nitelikli personel yetiştirilmiştir (Üz, Kara, 2022: 143). Bu gelişmeler toplumumuzun en büyük değerlerinden olan yaşlılarımızın daha iyi yaşam koşullarına ulaşabilmeleri içindir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı faaliyet raporlarından elde ettiğimiz verilerle yapılan çalışmaları somutlaştırmış olacağız. 2011 yılında toplam 496 kapasiteli 7 huzurevi hizmete açılmıştır. Bunun yanında Sosyal Güvenlik Kurumu’ndan toplam 1876 kapasiteli 4 Dinlenme ve Bakımevi devralarak hizmet kalitesini arttırmıştır. 2011 yılı Aralık ayı sonu itibarıyla 11.659 kapasitesi bulunan 106 huzurevinde 10.590 yaşlıya hizmet verilmiştir (ASPB 2011 Yılı Faaliyet Raporu: 103). 2016 yılı faaliyet raporu incelendiğinde, Bakanlığa bağlı 140 Huzurevinde 14.439, Bakanlık harici 227 yaşlı bakım kuruluşunda ise 16.236 yaşlıya bakım sağlandığı görülmüştür. Bakanlığımız huzurevlerinde kalanlardan 7.861 yaşlı ücretli iken 4.341 yaşlı ise ücretsiz bakım hizmeti almaktadır. 161 kapasiteli 41 yaşlı yaşam evi hizmet sağlamakta olup aktif olarak 157 yaşlı bakım görmektedir. 2016 yılında 8 adet yaşlı bakım kuruluşu hizmete açılmıştır(ASPB 2016 Yılı Faaliyet Raporu: 105). Bahsi geçen faaliyet raporlarının

dışında tablo 4'te verilen 2002-2013 yılları arasındaki hizmet alan kişi sayıları verileri konuyu özetlemek bakımından önemlidir.

Tablo 4. Huzurevlerinden Hizmet Alan Kişi Sayısı (ASPB 2013 Yılı Faaliyet Raporu: 96)

2011'den 2013 yılına kadar resmi huzurevlerinden hizmet alan yaşlı sayısı, özel huzurevlerinden hizmet alan yaşlı sayısını geçmiş durumdadır. 2004 ve 2005 yıllarında ise bu durumun tam aksine özel huzurevleriyle resmi huzurevleri arasındaki farkın özel huzurevleri lehine olduğu görülmektedir.

Yukarıda bahsi geçen dönemlerin yanında bugünkü durumu daha da iyi değerlendirebilmek için aşağıdaki verileri kullanacağız. Böylece “bugün” yapılmış ve ileride yapılabilecek politikaların da anlamlandırılmasını kolaylaştırmış olacağız.

Tablo 5. Bakanlığa bağlı huzurevi sayısı, kapasitesi ve huzurevlerinde kalan yaşlı birey sayısının yıllara göre dağılımı (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022: 91)

Yıllar	Huzurevi Sayısı	Kapasite	Bakılan Yaşlı Sayısı
2022(Eylül)	168	17.499	13.687
2021	165	17.091	12.686
2020	158	15.975	13.970
2019	153	15.385	13.888
2018	146	14.967	13.883
2017	144	14.793	13.692

Bakanlığa bağlı huzurevi sayısında 2017 den itibaren 2022 Eylül ayına kadar inceleme yapıldığında belirgin bir artış olduğu dikkat çekmiştir. Yine bu yıllar arasında huzurevi sayısındaki artışa paralel olarak huzurevleri kapasitesinin de arttığı söylenebilir. Ancak bu kuruluşlarda bakılan yaşlı sayısında

2021 yılındaki azalma göz ardı edilemez. Kapasite bakımından en büyük artış oranının 2021 yılında olduğu görülmektedir. Bu verilerin yanında aşağıda verilen tablo ile birlikte 2022 yılı daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Tablo 6. Kamu, özel, diğer kamu kuruluşlarına ait huzurevleri sayısı, kapasiteleri ve bakılan yaşlı sayısı (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022: 92)

Yatılı Bakım Huzurevleri 2022	Huzurevi sayısı	Kapasite	Bakılan kişi sayısı
Bakanlığımıza Bağlı Huzurevleri	168	17.499	13.687
Diğer Kamu Kuruluşlarına Ait Huzurevleri (MEB, Belediyeler)	21	2.981	1.784
Özel Huzurevleri	261	17.252	12.476
TOPLAM	450	37.732	27.947
Bakanlığımıza Bağlı Huzurevleri Kapasitesine Dâhil Olan Yaşlı Yaşamevleri	5	24	15
Yaşlı Gündüz Yaşam Merkezi	37	642	538

Tabloya göz attığımızda 2022 yılının huzurevi sayılarının Bakanlığa bağlı, özel huzurevleri ve diğer kamu kuruluşlarına bağlı toplamda 450 olduğu görülmektedir. Bu sayı ayrıntılı incelendiğinde Bakanlığa bağlı huzurevlerinin oranının toplam yüzdelik içindeki payının en yüksek olduğu söylenebilir. Buradan hareketle huzurevleri sayılarının bu dağılımına bağlı olarak kapasitenin çoğunluğunun da bakanlığa bağlı olduğu sonucuna erişilebilmektedir. Bu kuruluşlarda bakılan yaşlı kişi sayısının yaklaşık %50'lik diliminden fazla olan kısmının yine Bakanlığa bağlı huzurevlerinde olduğunu geri kalan kısmının ise özel huzurevlerinde ve diğer kuruluşlara ait olduğu açıktır. 2022 yılının baz alındığı bu tabloda yer alan verilerde yaşlı yaşam evlerinin ve gündüz yaşam merkezlerinin de dâhil olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Her dönemde varlıklarını muhafaza eden sosyal yardım müesseseleri II. Abdülhamid ile birlikte kurumsallaşma yolunda önemli bir adım atmışlardır. İhtiyaç sahiplerine gidecek olan hizmetin daha planlı ve verimli olması amacıyla bir takım hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Öyle ki yapılan çalışmalar Cumhuriyet dönemine de bir temel oluşturmuştur.

Çalışmamızın öznesi olan “yaşlı bakımı” konusunda Cumhuriyetin ilk yıllarında çalışmalar yeterli ölçüde değildir. Bu dönemde Genellikle belediyeler üzerinden yürütülmeye çalışılan sistem önemli ölçüde ihtiyacı karşılayamamıştır. Daha sonra atılan bir takım adımlar bu konuda ilerlemenin önünü açmıştır. Özellikle 1961 Anayasası’nda sosyal devletten bahsedilmesi ve 1963’te Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğünün kurulması bu yolda atılan önemli adımlar arasındadır. Ayrıca planlı kalkınma döneminin başlaması ve konumuzla ilgili bir takım çalışmaların üzerinde durulması gelişimin hızlanmasını sağlamıştır. Bütün bunların yanında 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’nun kabul edilmesiyle ciddi anlamda mesafe alınmıştır. Son dönemde yapılan evde bakım hizmeti çalışmaları, destekleyici bakım hizmeti ve yaşlı yaşam evi gibi uygulamalar bu konuda ne kadar ilerlediğimizin bir kanıtı niteliğindedir.

Önümüzdeki dönemlerde bu alanda aşağıda belirtilen önerilerin uygulanması alanın gelişmesine katkı sağlayacaktır.

1- Engelli Vatandaşlara Sağlanan Devlet Desteğinin 65 Yaş Üstü tüm Bireylere de Ödenmesi

Günümüzde engelli yaşlı bireylerin engelli olduklarını doktor raporuyla ispatladıkları takdirde belli miktarda devlet desteği yapılmaktadır. Engelli vatandaşlara sağlanan devlet desteğinin 65 yaş üstü tüm bireylere de ödenmesi büyük önem arz etmektedir. Devlet bütçesi açısından 65 yaş üstü bireyin yaşadığı evde bulunan hane halkının maaşlarının toplamının 2/3’ü asgari ücretin altında kalıyorsa hane gelir seviyesi düşük bir ailedir. Ayrıca sosyal devlet olmanın gereği hanelere devlet desteğinin sağlanmasıdır. Uygulanacak bu yöntemle hem hane halkına destek sağlanması hem de yaşlıların fiziksel ve ruhsal sıkıntılarının önüne geçilmiş olacaktır. Böylece aile bağlarının güçlenmesi ve geleneklere bağlılığın motivasyonunu da artırılmış olacaktır.

2- Aktif Yaşam Merkezlerin Nüfus Yoğunluğuna Göre Sayılarının Artırılması

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yaşlılar için aktif yaşam merkezi projesi mevcuttur. Yaşlı bireylere yönelik kurulan aktif yaşam merkezi, yaşlılara günlük yaşam faaliyetlerinde yardımcı olmak, sosyal, fiziksel, psikolojik destek hizmeti sunmak için hayata geçirilmiştir. Merkezlerde, teknoloji kullanımından spor, okuma gibi aktivitelere, yalnızlıkla baş etme yollarından, hastalıklardan korunma, beslenme ve ilaç kullanımına kadar çeşitli alanlarda hizmet veren bu yaşam merkezleri her ilde açılmıştır. Fakat her ilde bir yaşam merkezi yerine her ilde nüfusun yoğunluğuna göre farklı mahallelerde oluşturulması gerekmektedir. Böylece açılacak olan yeni aktif yaşam merkezleriyle tanışan yaşlıların yaşamlarını daha aktif sürdürmeleri ve hayata tutunmaları daha da artacaktır

3- Yaşlı İnsanlar için Toplu Taşıma Hizmetlerinin Geliştirilmesi

Yaşlıların sağlık kuruluşuna, çarşıya, pazara ve ilçe merkezine erişimlerinde toplu ulaşıma dair hizmetlerden tam olarak faydalanabilmeleri için bu hizmetler ihtiyaca uygun geliştirilebilir

4- Akıllı Ev ve Destek Teknolojilerinin Geliştirilmesi

Akıllı ev ve destek teknolojileri sosyal bakım, güvenlik ve sağlık hizmetlerinin, yaşlıların kendi yaşam alanlarına taşınmasını, böylece gittikçe artan sosyal hizmet yükünün hafifletilmesini sağlayabilir. Yaşlanan nüfusun arttığı bir dünyada, insanların sağlıklı ve bağımsız bir hayatı sürdürebilmesi önem kazanmıştır. Akıllı ev kavramı, yaşlı insanların kendi yaşam alanlarında bakımına yardımcı olan, kişisel bağımsızlığa ve sağlığın takip edilmesine, kişinin kendi yaşam ortamında olanak sağlayan bir yaklaşımdır. Destek teknolojileriyle donatılmış konutlarda algılayıcılar, uyarıcılar ve biyomedikal ekranların yer aldığı bir ağ ile veri toplanmakta ve işlenmekte, buna bağlı olarak yaşlıların sağlık denetimleri yapıp etkinlikleri denetlenebilir. Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle sağlık, güvenlik ve bağımsız yaşam koşullarına destek veren çeşitli araçlar ve servisler geliştirilerek yaşlı insanların günlük etkinliklerinin uzaktan izlenmesi, yönetilmesi ve gerektiğinde müdahale edilmesi sağlanabilir.

5- Yaşlılara Hizmet Veren Bakım Personelinin Olumlu Tutumlarının Geliştirilmesi

Yaşlılara hizmet veren bakım personelinin olumlu tutumlarının geliştirilmesi ve sürekliliği, yaşlıya verilen bakımı iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için bakım personeli alımında kişilik profillerinin gözden geçirilmesi ayrıca kurumdaki oryantasyon programlarında yaşlı bakımı konularına da yer verilmesi yaşlıya verilen bakım kalitesinin ve değerin artırılması, yaşlı istismarlarının önlenmesi açısından önem arz etmektedir.

6- Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Artırılması

Yaşlıların sosyal ve psikolojik yönden geliştirilmesi için psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin artırılması gerekmektedir. Yetişkin bireyin yaşlılığa hazırlanması, yaşlının yaşadığı problemlerle başa çıkması, yaşlı bakımı yapan profesyonel elemanlar ve aile bireylerinin desteklenmesi ve güçlendirilmesi, yaşlıların toplumla uyum içinde huzurla yaşamalarını kolaylaştıracaktır. Yaşlılara sunulan psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde yaşlılara bireysel ve grupla psikolojik danışma verilebileceği gibi; gençlerle yaşlıları bir araya getiren çalışmalar yapılabilir.

7- Kültürel Ögelerin Göz Önünde Bulundurulması

Türkiye'de oluşturulacak yaşlı psikolojik danışmanlığı hizmetlerinde kültürel ögelerin göz önünde bulundurulması önemlidir. Batı literatüründe geliştirilen uygulamaların birebir bu hizmetlere eklenmesi yerine, kültürel süzgeçten geçirilerek bütünleştirmenin sağlanması ve hatta kültürel motifleri içeren yeni uygulamaların oluşturulması yaşlıların ruh sağlığı gelişimlerine büyük fayda sağlayabilir.

8- Yaşlı Danışma Merkezi Gibi Kurumların Oluşturulması:

Gerek yaşlı bakımı yapan kuruluşlarda psikolojik danışma ve rehberlik servisinin kurulması, gerekse yaşlıya hizmet veren başlı başına bir kurum oluşturulması (yaşlı danışma merkezi gibi) bu konuda atılacak önemli bir adımdır. Verilecek hizmetin verimli olabilmesi için psikolojik danışmanların amaca uygun bir biçimde eğitilmeleri gerekir. Böylece psikolojik danışmanlar aracılığıyla toplumda yaşlıların durumuna ve uygun yaklaşım tarzlarına ilişkin farkındalık sağlanabilir. Bu şekilde hem yaşlı birey hem de yaşlı bireylerle yaşayanlara kolaylıkla ulaşılarak ailelerin refah düzeylerine olumlu yönde katkı sunulabilir.

9- Yaşlı Bireylerin “Toplumla İlişkilerinin Sürdürülmesi

Yaşlı bireylerin “toplumla ilişkilerinin sürdürülmesi”, BM yaşlı ilkeleri arasındadır. Yaşlıların arkadaşları, yaşıtları ve genç kuşaklarla ilişkilerinin sürdürülmesi ve sürekliliği hem toplumsal hem de bireysel yararlar sağlamaktadır. Yaşlıların sosyal katılımı arttıkça mutluluklarının artmakta ve yalnızlıklarının azalacaktır. Buna dayanarak, ilgili aktiviteler yoluyla yaşlı bireylerin sosyal katılımını artırıcı olanak ve koşulların oluşturulması, devlet politikaları içinde yer alabilir.

KAYNAKÇA

- Altunay, Z. ve Özkul, M. (2022). Geçmişin Değeri Günün Sosyal Problemi: Yaşlılık ve Modern Toplumda Yaşlı Bakımı. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 13 (35), 1012-1036.
- Alyılmaz, C. (2002). Orhun Yazıtları, Türkler, III, Ankara.
- Akyol, E. D. (2013). Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 7 (31), 33-47.
- Doğan, İ. (2009). “Türk Toplum Yapısının Ana Öğeleri”, Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi(1920-1938), I, Ankara.
- Erkul, A. (2002). Eski Türklerde Aile, Türkler, III, Ankara.
- Ertuğ, Z. (2000). İmaret, İslam Ansiklopedisi, c. 22. Güngör, Servet (2009). Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyetine Bir Hayır Örgütü: İstanbul Darülaceze Müessesesi, Türk İdare Dergisi, sayı 463-464.
- Kazıcı, Z. (1999). Osmanlı Devleti'nde İmaret, Osmanlı, V, Ankara.
- Selek Öz, C. ve Balta, S. (2020). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Güncel Sosyal Politikaların Analizi, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 22 Sayı 1.
- Şahin Taşgın, N. ve Özel, H. (2011). Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü. Toplum ve Sosyal Hizmet, 22 (2), 175-190.
- Terzioğlu, A., “Bimâristan”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bimaristan> (26.12.2022).
- Türkmen, B. (1987). Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Üz, K. ve Kara, B. (2022). Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışı ve Yaşlı Hakları, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt 6 Sayı 1.
- Yavaş, H., Rehber İlmihali, İstanbul 1986.
- Resmi Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı 1471.
- Resmi Gazete, 30 Nisan 1963, Sayı 11394.
- Resmi Gazete, 27 Mayıs 1983, Sayı 18059.
- Resmi Gazete, 14 Haziran 1986, Sayı 19134.
- Resmi Gazete, 5 Nisan 1987, Sayı 19422.
- BCA 30.18.1.2.109.67.4
- BCA 30.18.1.2.166.45.15
- BCA 30.1.0.0.22.126.4
- BCA 30.1.0.0.51.308.1
- Türkiye İstatistik Yıllığı (1990), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1992.
- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1963.
- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Devlet Planlama Teşkilatı
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1979.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Devlet Planlama Teşkilatı
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2011 Yılı Faaliyet Raporu
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2016 Yılı Faaliyet Raporu
Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Eylül 2022
<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>
<https://www.mevzuat.gov.tr/#anayasa>

YAYIN İLKELEERİ

- Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yılda dört kez yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir.
- Dergiye Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayın kabul edilmektedir.
- Gönderilen eserler öncelikle konunun dergiye uyumu, yazarların objektiflik kriterine ve yayın etiği ilkelerine uygunluğu, şekil şartlarını sağlaması ve intihal içermemesi bakımından Yayın Kurulunca ön incelemeye tabi tutulmakta ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir.
- Dergiye gönderilen makaleler, “kör hakem sistemi” çerçevesinde iki hakeme iletilmekte; gerekli görülmesi durumunda ise üçüncü bir hakeme yönlendirilmektedir. Yayına kabul açısından çoğunluk kararı aranmaktadır.
- Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayınlanmamış ya da değerlendirilmek üzere farklı bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.
- Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluklar çalışmanın yazar(lar)ına aittir.
- Gönderilen eserlerin telif hakkı Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi’ne aittir. Yazarlar, makalelerini gönderdikleri zaman bu durumu kabul etmiş sayılırlar. Dergide yayımlanan yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
- Makale yazımında Microsoft Office Word programı kullanılması ve eserlerin Dergipark sistemi üzerinden <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd> adresine gönderilmesi gerekmektedir.

PUBLICATION PRINCIPLES

- Journal of Social Policy Studies is a **peer-reviewed** and **scientific** journal published four times a year by the Ministry of Family and Social Services
- Publications are accepted in two languages, Turkish and English.
- The submitted publications are subject to preliminary review by the Editorial Board in terms of compliance with the journal's content, objectivity criteria, ethical principles, and format. Publications providing conditions are sent to the reviewer. The editorial process gives the editors the authority to reject any manuscript, if it does not meet the scientific publishing standards or is out of scope of the journal.
- The articles submitted to the journal are sent to two reviewers within the “blind refereeing”; In case of conflicting feedback, the editor may choose to send the paper to a third reviewer. The majority decision is required for acceptance.
- The article sent to Journal of Social Policy Studies must not have been published in another journal, or has not been submitted to a different journal for evaluation.
- Responsibilities arising from comments in the publications belong to the author (s).
- The copyright of the submitted publications belongs to the Journal of Social Policy Studies. Authors accept this when they submit their articles. Quotations must give reference to the articles published in the journal.
- Articles must be written in Microsoft Word program and sent to <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd> via Dergipark system.
- For more information about publication principles and to access reference guidelines: <http://dergipark.gov.tr/spcd/page/4807>

